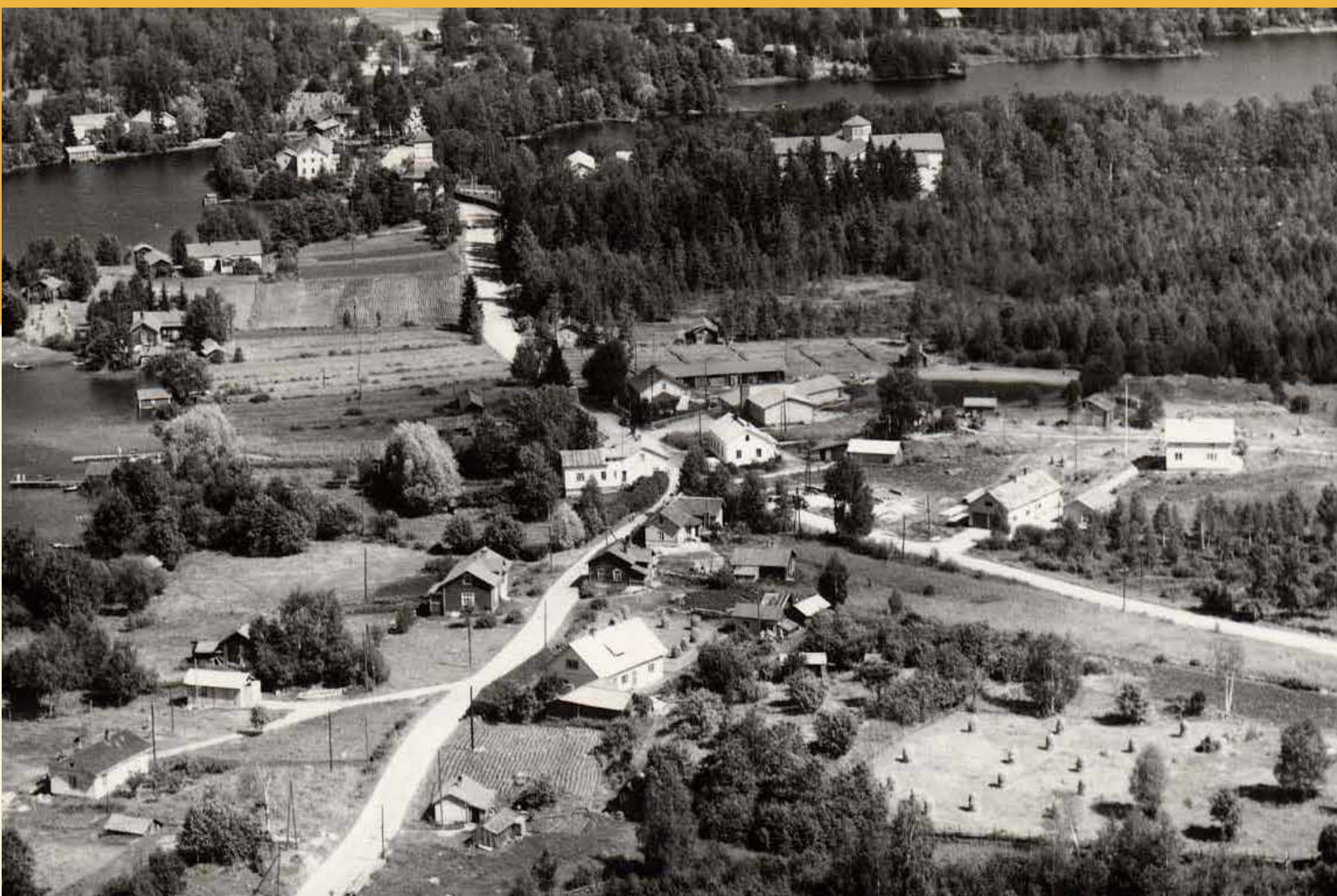

Kirkonkylien mahdollisuudet ja eheyttävä yhdyskuntasuunnittelu

Jukka Sihvonen, Tuija Mononen ja Rauno Sairinen

RAKENNETTU
YMPÄRISTÖ

SUOMEN YMPÄRISTÖ II | 2013

Kirkonkylien mahdollisuudet ja eheyttävä yhdyskuntasuunnittelu

Jukka Sihvonen, Tuija Mononen ja Rauno Sairinen

Helsinki 2013

YMPÄRISTÖMINISTERIÖ

Ympäristöministeriö
Miljöministeriet
Ministry of the Environment

SUOMEN YMPÄRISTÖ II | 2013

Ympäristöministeriö
Rakennetun ympäristön osasto

Taitto: Marianne Laune
Kansikuva: Mäntyharjun kirkonkylä vuonna 1952.
Mäntyharjun kunnan arkisto

Julkaisu on saatavana vain internetistä:
www.ym.fi/julkaisut

Helsinki 2013

ISBN 978-952-11-4233-8 (PDF)
ISSN 1796-1637 (verkkokj.)

ESIPUHE

Eheyttävä yhdyskuntasuunnittelu on perinteisesti ollut kaupunkisuunnittelun työväline. Maaseudun yhdyskunnissa sen soveltamista ei ole paljonkaan kokeiltu ja sen merkitys on epäselvä - jopa konfliktinen. Ilmastonmuutos ja myös maaseutua koskeva ilmastopolitiikka ovat kuitenkin nostaneet eheyttävän suunnittelun ajatukset myös maaseutua ja sen kehittämistä koskevaan keskusteluun 2000-luvulla. Tässä tutkimusraportissa tarkastellaan kirkonkylien ja niitä vastaavien isompien kyläkeskittymien kehittämismahdollisuuksia ja toimintamalleja eheyttävän suunnittelun näkökulmasta. Tutkimuksen lähtökohtana on, että eheyttävän yhdyskuntasuunnittelun haaste koskee myös maaseutua. Sen sisällöt ovat kuitenkin erilaiset kuin kaupungeissa ja eroavat maaseudun erilaisissa olosuhteissa. Muuttovoittoisten maaseutualueiden ongelmat ovat erilaiset kuin harvaan asutulla tai taantuvalla maaseudulla.

Kirkonkylät ovat tärkeä osa suomalaisen yhteiskuntakehityksen historiaa. Ne ovat paikkoja, joissa maaseudulla tapahtuvat uudistukset ovat konkreettisimmin tulleet näkyville. Kirkonkylät ovat seurakunnista kunniksi muuttuneiden alueiden keskuskylä. Niiden rakentumisessa sekä valtion että osuuskunnallisten yritysten että monien paikallisten järjestöjen merkitys on ollut näkyvää. Monin paikoin kirkonkylissä kirkkomaat, kunnantalot ja osuuskaupat, ovat edelleen läsnä.

Nykyisin monet kirkonkylät ovat väen supistumisen ja toimintojen hiipumisen näyttämöitä. Kirkonkylät eivät kuitenkaan edusta vain mennyttä aikaa. Niiden asemaa ja merkitystä on, kuntaliitosten ja seutuistumisten sekä seutuyhteistyön aika-kaudella, mahdollista vahvistaa. Kirkonkylissä on kehittämistähtoa ja -tavoitteita. Kunnan vastaantulo alkaa siitä, kun kylillä on oma suunnitelma.

Kirkonkylien mahdollisuudet ja eheyttävä yhdyskuntasuunnittelu – tutkimushankkeessa perehdyttiin kuntakeskusten, kirkonkylien ja niiden lähikylien kehittämisen tavoitteisiin Liperin ja Mäntyharjun kunnissa sekä Raaseporin kaupungissa. Hankkeen aikana tehtiin kohdekylien maankäytön, asutuksen, palveluiden, suunnittelutilanteen ja yleisen kehitysvaiheen perusanalyysi. Tapauksien vertailujen pohjalta tutkimusraportin johtopäätöksissä esitetään toimenpide-ehdotuksia kylien kehittämisen ja eheyttävän suunnittelun välisestä suhteesta maaseudun kirkonkylien ja vastaavien suurempien kyläkeskittymien osalta.

Eheyttävän yhdyskuntasuunnittelun yhtenä lähtökohtana on kylän paikallinen eli asukaslähtöinen kehittäminen. Se merkitsee asukkaiden esittämien ideoiden, aloitteiden, tavoitteiden, rakennus- ja korjauskohteiden sekä suunnitelmien että toimintatapojen esiintuomista etsittäessä uusia toimintamalleja kylän kehittämiseksi. Tätä

varten tutkimushanke järjesti tutkimuksen tapauskohteissa asukastyöpajat. Tarkoituksena oli sekä tuottaa tutkimusaineistoa että tarkastella työpajaa eheyttävän yhdyskuntasuunnittelun menetelmänä kirkonkylien kehittämisen yhteydessä. Työpajoja pohjustettiin kuntien kaavoitushenkilökunnan haastatteluilla.

Tutkimus toteutettiin Itä-Suomen yliopistossa ympäristöpolitiikan oppiaineessa 1.1.2010–31.8.2012 ja hankkeen vastuullisena johtajana toimi professori Rauno Sairinen. Tutkimushankkeen rahoitti Maa- ja metsätalousministeriö Maaseutupolitiikan yhteistyöryhmän (YTR) esityksestä. Tutkijoina hankkeessa ovat työskennelleet YTT, yliopistotutkija Tuija Mononen ja FL, tutkija Jukka Sihvonen. Lisäksi tutkimusavustajana on toiminut hallintotieteen maisteri Elina Mutanen. Hankkeen ohjausryhmään ovat kuuluneet Harry Berg ympäristöministeriöstä, Mia Saloranta YTR:n maaseutuasumisen teemaryhmästä (YTR) (2011 asti) sekä Rauno Sairinen, Tuija Mononen ja Jukka Sihvonen Itä-Suomen yliopistosta.

Tutkijat kiittävät kohdekuntien asiantuntijoita Liperin kunnan yhdyskuntasuunnittelija Reino Kuivalaista, Mäntyharjun kunnan kaavoitusinsinööri Hanna Alasta ja paikkatietokäsittelijä Markku Lamposta sekä Raaseporin kaupungin aiempaa kaupunkisuunnittelupäällikköä Kukka-Maaria Luukkosta kylien suunnittelua ja kehittämistä koskevista tiedoista sekä tutkimusavustajana toiminutta hallintotieteen maisteria Elina Mutasta. Etelä-Savon maakuntaliiton aluesuunnittelujohtajaa Jarmo Vauhkosta kiitämme tutkimusidean kehittelystä yhteisissä keskusteluissa sekä pienten kaupunkien ja kuntakeskusten suunnittelua koskevasta analyysistä. Pohjois-Karjalan maakuntaliiton suunnittelijoille Aila Tahvanaiselle, Laura Jussilalle, Uudenmaan liiton paikkatietoasiantuntija Henri Jutilalle ja Etelä-Savon maakuntaliiton paikkatietokäsittelijä Riitta Torniaiselle sekä Itä-Suomen yliopiston tutkimussihteeri Timo Pakariselle kuuluvat kiitokset kuntakartta-aineiston käsittelystä. Tutkijat haluavat erityisesti kiittää kaikkia niitä henkilöitä, jotka osallistuivat hankkeessa järjestettyihin paikallisiin työpajoihin ja haastatteluihin.

Harry Berg
Ympäristöministeriö

Rauno Sairinen
Itä-Suomen yliopisto

SISÄLLYS

Esipuhe	3
I Johdanto: tausta ja tavoitteet	7
1.1 Maaseutupolitiikka ja eheyttämisen tarve	9
1.2 Tutkimuksen menetelmät ja kohdealueet	10
2 Mitä tarkoitamme yhdyskuntarakenteen hajautumisella ja eheyttämisellä?	13
2.1 Yhdyskuntarakenteen hajautuminen ja laimentuminen	13
2.2 Eheyttämisen määrittelyjä	14
2.3 Eheyttämiseen kuuluu elinympäristön laatu	17
2.4 Millä tavoin eheyttävä suunnittelu koskettaa maaseutua?	19
2.4.1 Maaseudun tila ja liikkumistarpeet	19
2.4.2 Reuna-, maaseutu- ja kirkonkylät	20
2.4.3 Maaseutua eheyttämässä	21
2.5 Kirkonkylä eheyttävä suunnittelu tutkimuksen kohteena	24
3 Tutkimuksen tapauskohteet: Kehitys ja analyysi	26
3.1 Liperi – kirkonkylä maatalousmaisemassa	26
3.1.1 Historiallinen kehitys	27
3.1.2 Kirkonkylän uusi profiloituminen	28
3.1.3 Liperin asema Joensuun kaupunkiseudulla	31
3.1.4 Kunnan maa- ja kehittämispolitiikat	34
3.1.5 Lähipalvelujen ja joukkoliikenteen mahdollisuus	36
3.1.6 Liperin työpaja	38
3.2 Mäntyharju – kaupunkimainen keskustaaajama ja vanha kirkonkylä	40
3.2.1 Historiallinen kehitys	40
3.2.2 Kirkonkylän vetovoimaisuus	42
3.2.3 Työpaikkakeskus ja laajan vaikutusalueen palvelukeskus	45
3.2.4 Mäntyharjun keskustaaajama seutukeskuksena ja vapaa-ajan asumisen kylänä	46
3.2.5 Lähipalvelut ja joukkoliikenne	48
3.2.6 Kunnan maa- ja kehittämispolitiikat	49
3.2.7 Mäntyharju työpaja	51

3.3	Pohja-Fiskars: Länsi-Uuudenmaan teolliset yhdyskunnat.....	52
3.3.1	Seudun historiallinen kehitys.....	53
3.3.2	Pohjan kirkonkylän kehitys	54
3.3.3	Fiskarsin ruukkikylän kehitys	56
3.3.4	Kuntaliitos ja maakunnallinen suunnittelu	57
3.3.5	Pohjan ja Fiskarsin maapolitiikka ja kaavoitustilanne	60
3.3.6	Lähipalvelujen ja joukkoliikenteen mahdollisuus.....	62
3.3.7	Paikalliset toimijat ja kylien kehitys.....	63
3.3.8	Pohja – Fiskars työpaja.....	65
3.4	Yhdyskuntien eheyttämisen paikallinen tilaus ja asukkaiden organisoitumisen merkitys	68
4	Yhteenveto	71
5	Johtopäätöksiä	77
	Lähteet	83
	Liite: Tutkimuksen työprosessi	89
	Kuvailulehti	91
	Presentationsblad	92
	Documentation page	93

1 Johdanto: tausta ja tavoitteet

Kirkonkylät ovat perinteisesti olleet maaseutualueille tärkeitä keskuspaikkoja. Ne ovat oman alueensa kuntahistoriallisia keskuksia, paikkoja, joissa siirtymä seurakuntahallinnosta kunnallishallintoon ja kuntien itsehallintoon näkyvästi tapahtui ja on edelleen fyysisesti kirkoissa ja kunnantaloissa läsnä. Kirkonkylät ovat myös työssäkäynnin keskuksia. Itsenäisissä kunnissa ne ovat vielä kuntahallinnollisia keskuksia, kuntaliitoskunnissa kyliä muiden joukossa. Joka tapauksessa uudet kuntapoliittiset tavoitteet nostavat maaseutukeskusten roolin jälleen esiin nyt eheyttävän suunnittelun mahdollisena kohteena.

Kirkonkyläiden nykytilanne on erittäin haasteellinen. Historiallisesti ne ovat edustaneet alueen muille kylille uhkaa. Asioiden keskittämistä kirkonkyläisiin ei ole aina koettu hyvänä. Tulevaisuudessa kirkonkylät saattavat kuitenkin muodostaa keskeisen pelastusrenkaan ympäröivän harvaan asutun maaseudun ja samalla myös vapaa-ajan asukkaiden palveluiden säilymiselle. Toisaalta myös kirkonkyläiden palvelut ovat vähenevän väestön tilanteessa ja erityisesti kuntaliitosten jälkeen yleensä uhattuina. Lisäksi kirkonkyläiden elinympäristöä kritisoidaan usein epäviihtyisäksi. Laatikkotalot, asfalttikentät, leveä keskusraitti ja tyhjäksi jääneet kerrostalot eivät houkuta uusia muuttajia. Tulomuutto suuntautuu usein kirkonkylän rakenteen ulkopuolelle.

Maaseudut ovat erilaisia ja kehittyvät eri tavoin, niitä myös kehitetään erilaisin keinoin. Maaseudulla välimatkat ovat pitkiä ja auton käyttö usein välttämätöntä. Suomalaisessa maaseutupolitiikassa korostetaan, että alueidenkäytön suunnittelussa tulee huomioida maaseudun asutusrakenteen erityispiirteet ja asukkaiden asumisodotukset. Aluepoliittisessa tavoitepäätöksessä edellytetään, että harvaan asuttujen, syrjäisten maaseutualueiden ongelmien hoitamista ja kehittämistä varten luodaan aikaisempaa vahvempia välineitä ja menettelytapoja.

Toisaalta valtakunnallisten alueidenkäyttötavoitteiden (YM 2008) mukaan alueidenkäytössä ja sen suunnittelussa on kiinnitettävä erityistä huomiota yhdyskuntarakenteen eheyttämiseen, olemassa olevien rakenteiden hyödyntämiseen sekä uusiutuvien energialähteiden käytön edistämiseen. Ympäristöministeriö ja Maaseutupolitiikan yhteistyötyöryhmä ovat puolestaan kehittäneet erityistä kyläkaavan mallia, jolla halutaan etsiä ratkaisumalleja maaseudun yhdyskuntien eheyttämishaasteisiin maankäytön suunnittelun näkökulmasta. Alueidenkäytön suunnittelussa on maaseudun asutusta sekä matkailu- ja muita vapaa-ajan toimintoja suunnattava tukemaan maaseudun taajamia ja kyläverkostoa sekä infrastruktuurin hyväksikäyttöä. Taajamia eheyttäessä parannetaan elinympäristön laatua. Helsingin seutua koskevana

erityistavoitteena mainitaan, että alueidenkäytössä tulee ehkäistä olemassa olevasta yhdyskuntarakenteesta irrallista hajakenttämistä. Alueidenkäytön suunnittelulla tuetaan olemassa olevaa kyläverkostoa ohjaamalla rakentamista kylien yhteyteen. (www.ymparisto.fi.)

Mainitut tavoitteet ja niihin liittyvä keskustelu ovat nostaneet esille kysymyksiä siitä, voidaanko maaseudun yhdyskunnissa tulevaisuudessa vähentää liikkumistarpeita joillakin keinoin. On myös pohdittu, voisivatko nämä toimet samalla vahvistaa maaseudun laatutekijöitä, palveluja ja viihtyisyyttä, sekä yleensä ottaen houkuttelevuutta. Mikä rooli kirkonkylillä on tässä kehityksessä? Miten kuntaliitokset vaikuttavat tilanteisiin?

Tässä tutkimushankkeessa selvitetään kirkonkylien ja niitä vastaavien isompien kyläkeskittymien kehittymismahdollisuuksia ja toimintamalleja eheyttävän suunnittelun näkökulmasta. Ilmastopolitiikan vahvistuessa liikennettä ja energian kulutusta vähentävän eheyttävän yhdyskuntasuunnittelun tarve on lisääntynyt myös maaseudulla. Epäselvää kuitenkin on, mitä se voisi tarkoittaa. Kaupunkirakenteen ja maaseudun erilaisten yhdyskuntien osalta ratkaisut ovat luultavasti hyvin erilaisia.

Tutkimuksen keskeiset kysymykset ovat:

1. Mitä eheyttävä yhdyskuntasuunnittelu tarkoittaa kirkonkylissä ja laajemmin maaseudulla?
2. Millaisin tavoittein ja keinoin eheyttävää suunnittelua olisi mahdollista toteuttaa kirkonkylissä ja isommissa maaseudun kylissä?
3. Mitä ovat eheyttämisen edellytykset kirkonkylien erilaisissa olosuhteissa?

Tarkastelussa on sekä kuntaliitoksen kokeneita kyliä että itsenäisten kuntien kyliä ja alueita. Tilanne on erityisen haastava niillä kuntaliitosalueilla, missä laajoja maaseutalueita on liitetty kaupunkeihin. Liitosten seurauksena hallintopalvelut on siirretty uuden kaupungin keskustaajamaan ja entinen kuntakeskus, yleensä kirkonkylä, on monissa paikoissa hiljenemässä. Tämän suuntaisia tuloksia on tullut maa- ja metsätalousministeriön rahoittamassa Itä-Suomen kuntaliitoksia käsittelevässä hankkeessa, jolle tämä hanke on jatkoa¹. Ilkka Lehtola (2008) on todennut, että kuntaliitokset lisäävät selvästi liikkumista maaseudulla. Kaupunkia lähellä sijaitsevien kylien kohdalla ei suurta muutosta välttämättä tapahdu. Konfliktit voivat kärjistyä, jos kuntaliitoksen jälkeen palveluverkkoa ja kehittämistä koskevia päätöksiä tehdään vähenevän väestön tilanteessa tai väestön keskittyessä pelkästään uuden kunnan suurimpaan taajamaan. Uudet suuret kunnat tarvitsevat sellaisia kehittämisen välineitä, joiden avulla voidaan ottaa huomioon kuntien osa-alueiden ja maaseudun asiat päätöksenteossa. (Maaseutupolitiikan yhteistyöryhmä 2009, 127–129.) Suurenevien kuntien toimintojen suunnittelu olisikin perusteltua tehdä kylälähtöisesti. Kyläsuunnitelmat ja kyläkaavat tarjoavat tähän tilanteeseen jo joitain instrumentteja. Oman tutkimuksemme tavoitteena on, että sen tulokset voisivat olla hyödyksi kirkonkylien suunnittelussa ja kehitystyössä.

¹ Mononen Tuija: Tehdään se itse – kansalaisvaikuttamisen uusi aika maaseudulla? Tutkimus palvelujen uudelleen organisoitumisesta. Rahoittaja Maa- ja metsätalousministeriö.

Maaseutupolitiikka ja eheyttämisen tarve

Suomi on harvaan asuttu maa; asukastiheys on 16 asukasta neliökilometrillä. Suurin osa suomalaisista asuu kuitenkin kaupungeissa ja kaupungin läheisellä maaseudulla. Kaupungistumisen arvellaan jatkuvan, mutta muuttoliike kaupunkien läheiselle maaseudulle on ollut vilkasta. Sanotaan, että maaseudulle muuttajat haluavat omaa tilaa ja etsivät siis harvaa asumista, mutta toisaalta lähellä palveluita. Julkisessa keskustelussa todetaan usein, että varsinkin perheet hakeutuvat tiiviisti rakennetuilta, epäviihtyisiksi ja turvattomiksi koetuilta kaupunkialueilta joko niiden reunamille omakotitaloalueille tai maaseudulle paremman elinympäristön toivossa. Seurauksena on ollut kaupunkien lievealueiden laajentuminen sekä yhdyskuntarakenteen hallitsematon hajautuminen ja henkilöautoilun kasvu. (Sairinen & Mononen 2010, 93.)

Tila on yksi suomalaisen maaseudun vahvuuksista, mutta siihen liittyy myös ongelmia. Tilan laaja käyttö merkitsee yleensä pitkiä välimatkoja sekä suurta ajan ja energian käyttöä (Maaseutupolitiikan yhteistyöryhmä 2009, 32). Ilmastopolitiikan vahvistuessa liikkumistarpeiden ja yhdyskuntien kehityksen väliset kytkennät koskevat yhä vahvemmin myös maaseutua. Maaseutupoliittisessa ohjelmassa (mt. 22) nostetaan esille läheisyyden ekonomian ja arjen sujuvuuden merkitykset. Ohjelman mukaan tässä suhteessa kilpailukykyisimpiä yhdyskuntia ovat pienet keskukset, joissa asunnot, työpaikat ja palvelut ovat mahdollisimman sujuvasti saavutettavissa. Näitä vahvuuksia on kirkonkylillä ja pienillä kaupungeilla sekä kylillä ja kaupunginosilla, joissa on palveluja. Arjen sujuvuus ja toimintojen saavutettavuus ovat myös eheyttävän suunnittelun keskeisiä tavoitteita (Sairinen ym. 2009).

Kaupunkien läheistä maaseutua pidetään ympäristönäkökulmasta haasteellisimpana, sillä siellä väestön ja liikenteen määrät ovat merkittäviä ja toisaalta lisärakentamisen paineet suuria. Näillä alueilla liikenneverkoston, kaupan suuryksiköiden ja teollisuuslaitosten harkitsematon sijoittelu voi heikentää alueiden asuttavuutta ja tuhota vanhaa rakennuskantaa ja kylien lähipalveluja. Maaseutupoliittisen kokonaisohjelman (2009) mukaan taajamien lisäksi tulisi vahvistaa maaseudun kylämäistä asutusta ja antaa mahdollisuuksia yksilöllisiin ratkaisuihin asumispaikan valinnassa ja rakennustavassa. Ohjelmassa korostetaan myös, että kyläläiset on otettava mukaan suunnitteluun. (Maaseutupolitiikan yhteistyöryhmä 2009, 10, 22, 39).

Suomessa on noin 4000 kylää, joiden merkitys vaihtelee eri puolella Suomea (Helminen & Ristimäki 2008, 82). Eteläisessä Suomessa kyläalueet ja haja-asutus sijaitsevat lähes aina kohtuullisen etäisyyden päässä kaupunkiseuduista. Länsi-Suomen maaseudulla väestö on keskittynyt kyliin selvästi Itä-Suomea voimakkaammin. Lännessä kylät sijaitsevat jokilaaksoissa, joiden välillä on laajoja asumattomia alueita. Itä-Suomessa maaseudun asutus on harvempaa ja kyläalueita muodostunut vähän. Pohjoisessa kylien merkitys on pitkien etäisyyksien vuoksi suuri, sillä muitakaan asutuskeskittymiä ei juuri ole. Tässä hankkeessa tarkastelun kohteena ovat erityisesti Etelä- ja Itä-Suomen kirkonkylät ja laajemmat maaseutukylät.

Kehityksen edellytykset ja haasteet ovat kasvavissa ja taantuvissa kylissä hyvin erilaiset. Kasvavia kyliä löytyy kaikista maakunnista, vaikkakin niiden painopiste on Etelä-Suomessa ja kaupunkiseutujen reunakylissä. Helminen ja Ristimäki (2008, 83) erottavat toisistaan kaupunkiseutujen reunakylät ja maaseutukylät. Kaupunki-

seutujen reunakyläen kasvun yhteydessä voidaan puhua hallitsemattomasta haja-
rakentamisesta, yhdyskuntarakenteen hajautumisesta ja pitkistä työmatkoista. ”Enää
ei niinkään asuta perinteisessä kylässä, vaan väljästi kaupunkiseudun ja maaseudun
välisellä reunavyöhykkeellä, jossa työskennellään kaupungissa ja käytetään kaupun-
kiseudun palveluja, mutta asutaan maaseutumaisesti.”

Maaseutukylät ovat useimmiten muodostuneet maaseudun elinkeinojen ympä-
rille. Helmisen ja Ristimäen (2008, 84) mukaan ne edustavat paremmin perinteistä
käsitystä kylästä. Maaseutukyläen ongelmia ovat usein maaseudun autioituminen,
väestön ikääntyminen ja heikkenevät palvelut. Useimmissa kunnissa näiden maaseu-
tukyläen palvelut ovat keskittyneet kirkonkyläen tai vastaaviin kylätaajamiin.

Viime vuosina kirkonkyläen tilanteeseen, palveluihin ja hallinnolliseen rakenteeseen
ovat vaikuttaneet suuresti kunta- ja palvelurakenneuudistus (Paras-hanke) ja
aluehallinnon uudistamishanke. Kehityssuunnat näyttävät ongelmallisilta. Yhtäältä
varsinkin sosiaali- ja terveyspalvelujen tarpeet ovat maaseudulla kasvamassa väes-
tön ikääntymisen myötä. Lähipalvelut vähentyvät, asiointimatkat pidentyvät ja auto
on maaseudulla välttämätön kulkuväline. Päivittäinen pendelöinti asuinpaikan ja
työpaikkakunnan on määrällisesti suurta. Kehittynyt autoteknologia on kyennyt
vähentämään haitallisia päästöjä, mutta yksittäisautoilua on silti vähennet-
tävä. Se vaatii puolestaan paikallisjoukkoliikenteen parantamista, mikä edellyttää
maaseuturakentamisen uudenlaista ohjausta. Kuntien on suunniteltava ja tuotettava
kylärakenteiden sisään ja jatkoksi maaseutututontteja.

Valtioneuvoston aluepoliittisessa tavoitepäätöksessä 2007–2011 todetaan, että alu-
eiden elinvoiman kehittämisen edellytyksenä ovat vahvojen kaupunkiseutujen lisäksi
pienet keskukset ja maaseutualueet. Suomalaisen aluekehittämisen strategian tulee
perustua maaseudun ja eri mittakaavaisten kaupunkien verkostomaiseen vuorovai-
kutukseen. Tässä hankkeessa kirkonkyläen roolia tarkastellaan eri mittakaavaisten
yhdyskuntien verkostomaisessa vuorovaikutuksessa. Siinä lähdetään liikkeelle aja-
tuksesta, että eheyttävän yhdyskuntasuunnittelun haaste koskee myös maaseutua,
mutta sen sisällöt ovat erilaiset kuin kaupungeissa. Lisäksi ne eroavat myös maaseu-
dun erilaisissa olosuhteissa. Muuttovoittoiset maaseutualueet painivat toisenlaisten
ongelmien kanssa kuin harvaan asuttu tai taantuva maaseutu. Tässä hankkeessa
keskitytään tarkastelemaan sekä kasvavia että taantuvia kirkonkyläitä ja vastaavia
suurempia kyläitä.

1.2

Tutkimuksen menetelmät ja kohdealueet

Vastaaminen tutkimuksemme monitahoisiin kysymyksiin edellyttää monimetodista
otetta myös tutkimusstrategiassa. Eheyttävän suunnittelun merkitystä maaseudun
olosuhteissa tutkitaan yleisellä tasolla:

- Alan tutkimuskirjallisuuden perustuvalla käsiteanalyysillä.
- Maaseudun Tulevaisuus -lehden uutisoinnin ja mielipidekirjoittelun sisältö-
analyysillä.

Eheyttävän suunnittelun tavoitteita, keinoja, sisältöjä ja toteuttamisen edellytyksiä kirkonkylissä ja vastaavissa maaseudun kylissä tutkitaan kolmen tapauskohteen vertailulla selvittämällä:

- kylien historiallista muutosta ja nykyistä kehittämistilannetta yhdyskunta- ja palvelurakenteen sekä tärkeiden paikkojen näkökulmasta.
- maankäytön, asumisen ja liikkumisen yhteensovittamisen mahdollisuuksia ja haasteita kirkonkylissä.
- kirkonkylän merkitystä seudullisessa kehityksessä sekä mahdollisen kuntaliitoksen vaikutusta tilanteeseen.
- paikallisia kehitystarpeita (paikallinen tilaus) ja eheyttämisen tarjoamia mahdollisuuksia suhteessa niihin.
- sopivia toimintamalleja ja toimijaverkostoja eheyttävälle suunnittelulle sekä paikallisesta että seudullisesta näkökulmasta.

Edellä mainitut tapausanalyysit perustuvat:

- alueen historiaa koskevien tutkimusten, tilastoaineiston sekä suunnittelu- ja päätöksenteko-asiakirjojen analyysiin,
- asiantuntijahaastatteluihin (erityisesti kaavoittajat),
- kylien kehitystä tuntevien asukas- ja yhdistysaktiivien haastatteluihin (yhteensä kymmenen haastattelua),
- osallistavan valokuvaus-metodin käyttöön sekä
- kullakin kohdealueella pidettyyn asukastyöpajaan.

Kohteiden valinnassa pyrittiin saamaan vertailuun hyvä valikoima eri puolella Suomea olevia erityyppisiä kirkonkylä. Lisäksi haluttiin, että tapauskohteiden valinnassa tulevat esille sekä kuntaliitoksen kokeneiden että itsenäisten kuntien kylät. Lähtökohtana on ajatus, että maaseutukylien kehityksen linkittäminen eheyttävän suunnittelun periaatteisiin ja käytäntöihin edellyttää onnistuakseen kylien erilaisten tilanteiden huomioon ottamista.

Kohdealueina on neljä erilaisessa tilanteessa elävää taajamaa: Pohjois-Karjalassa Liperin kirkonkylä (itsenäinen kunta), Etelä-Savossa Mäntyharjun keskustaajama (Asemanseutu ja vanha kirkonkylä, itsenäinen kunta) sekä Uudellamaalla nykyisin Raaseporin kaupunkiin vuodesta 2008 kuuluneet Pohjan kirkonkylä (entisen Pohjan kunnan keskus) sekä Fiskarsin ruukki. Liperin kirkonkylä sijaitsee keskuskaupungin naapurina. Mäntyharjun keskustaajama on puolestaan suhteellisen kaukana keskuskaupungista. Pohjan kirkonkylä on kuntaliitoksen myötä muuttunut keskuksesta kyläksi ja Fiskars kirkonkylän läheisyydessä kehittyväksi kyläksi.

Tutkimuksemme metodisten valintojen tavoitteena oli nostaa esille osallisuutta ja laajaa vuorovaikutusta. Vuorovaikutteisilla metodeilla yhtäältä tuotettiin tutkimusaineistoa ja toisaalta kokeiltiin työpajaa eheyttävän suunnittelun menetelmänä. Kohdekunnissa järjestettyihin työpajoihin osallistui yhteensä 28 asukasta. Työpajat järjestettiin Mäntyharjulla (21.11.2011), Liperissä (12.10.2011) ja Pohjassa (9.1.2012) (yhteinen Fiskarsin kanssa). Työpajoja pohjustettiin kuntien kaavoitushenkilökunnan haastatteluilla. Analyysit on pyritty mahdollisuuksien mukaan liittämään käynnissä oleviin paikallisiin suunnitteluprosesseihin ja keittämistyöhön yhteistyössä kunnan kaavoittajien ja paikallisten yhdistysten kanssa.

Asukkaiden ja kansalaisosallistumisen rooli oli kohdealueillamme hyvin erilainen, mikä kävi ilmi sekä työpajoissa että haastatteluissa. Liperin kirkonkylässä kylätoiminta on aktiivista. Pro-Liperi hankkeen perustahenkilöistä osa asuu haja-asutusalueella kaukana kirkonkylästä. Tämä kertoo siitä, että kirkonkylällä on myös vahvaa sosiaalista merkitystä ympäröivälle maaseudulle.

Mäntyharjulla asukkaat ovat kiinnostuneita keskustaajaman kehittämisestä, mutta taajamassa ei ole toimivaa kyläyhdistystä. Keskustan kehittämissyhdistyksen perustamisesta on ollut viime vuosina kuitenkin puhe, mutta sitä ei ole vielä perustettu.

Pohjan kirkonkylässä paikallinen aktiivisuus on ollut aiemmin hyvin vähäistä, mutta kuntaliitoksen myötä kirkonkylän keskusrooli on muuttunut ja asukkaat ovat aktivoitumassa. Fiskarsissa on toiminut aktiivinen kyläseura ja useita muita yhdistyksiä, jotka ottavat kantaa ruukin kehitykseen.

2 Mitä tarkoitamme yhdyskuntarakenteen hajautumisella ja eheyttämisellä?

2.1

Yhdyskuntarakenteen hajautuminen ja laimentuminen

Yhdyskuntarakenteen hajautuminen on koettu ongelmaksi, koska siitä seuraa liikenteen kasvua ja monia ympäristöllisiä ja kansantaloudellisia ongelmia. Yksi keskeisimmistä paineista on ilmastonmuutos, jonka seurauksena yhdyskuntien energiankäyttö ja kasvavat liikennemäärät ovat jo joutuneet kriittiseen tarkasteluun. (Sairinen & Maijala 2009, 7.)

Yleistäen voidaan sanoa, että hajautuminen liittyy erityyppisiin murrosvaiheisiin kaupunkien tuotannollis-taloudellisissa, teknologisissa ja ideologisissa olosuhteissa. Länsimaisten esikaupunkien syntyä voidaan pitää ensimmäisenä kaupunkirakenteen hajautumisen muotona. Porvaristo halusi pois teollisuuskaupunkien saasteista, melusta ja sosiaalisista oloista. Samaan aikaan kaupunkien rajojen ulkopuolelle muodostui suunnittelematonta työväestön taaja-asutusta. (Maijala 2009, 27.)

Yhdyskuntarakenne on viimeisen 20 vuoden aikana yhtä aikaa hajautunut ja eheytyntä Suomessa (Ristimäki 2009, 69). Useiden suurten ja keskisuurten, kasvavien kaupunkiseutujen yhdyskuntarakenne eheytyy ydinalueille suunnatun täydennysrakentamisen myötä. Merkittävää hajautumista tapahtuu kasvavien kaupunkiseutujen reuna-alueilla – kaupungin ja maaseudun rajalla – sekä taantuvilla kaupunkiseuduilla ja taajamissa. Kasvavilla kaupunkiseuduilla tapahtuu myös niin sanottua orgaanista hajautumista, jossa hallitsemattomasta hajarakentamisesta syntyy yhä laajenevaa suunnittelematonta alhaisen tiheyden taajama-aluetta. Tämä kehitys on yhteydessä voimakkaaseen autoistumiseen. Suomessa kaikkiaan vajaa viidennes asuinrakennusten rakentamisesta on hajarakentamista (Helminen & Ristimäki 2008). Valtaosa tästä hajarakentamisesta tapahtuu Helsingin seudulla sekä muilla suurimmilla kaupunkiseuduilla. Euroopan ympäristövirasto on kiinnittänyt raportissaan huomiota suomalaisten kaupunkiseutujen yhdyskuntarakenteen hajanaisuuteen (EEA 2006). Sen mukaan 14 kunnan alueelle ulottuva Helsingin seutu on yhdyskuntarakenteeltaan yksi EU-alueen hajautuneimmista suurkaupunkialueista.

EU:n 5. puiteohjelman laajan Urbs Pandens -hankkeen (Couch ym. 2005) mukaan yhdyskuntarakenteen hajautumisessa on kyse yhdyskuntarakenteen laimenemisesta, johon kuuluu kaksi ulottuvuutta: yhtäältä rakenteen tiiviys kauttaaltaan alenee ja toisaalta toimintojen väliset etäisyydet kasvavat. Yhdyskuntarakenteen laimenemi-

sen taustalla vaikuttaa ainakin kolme asiaa (Sairinen ym. 2009, 268–269). Ensinnäkin on tärkeää ymmärtää, että laimenemiseen ovat vaikuttaneet asuntomarkkinoilla ja yhteiskunnassa vallitsevat teknologiset ja taloudelliset mahdollisuudet. Esimerkiksi parempi autoteknologia, sujuvamat tie- ja liikenneyhteydet sekä mahdollisuus tehdä etätöitä ovat mahdollistaneet asumisen hajautumisen keskusten ulkopuolelle. Työssäkäyntialueiden laajentuminen on ollut mahdollista parantuneiden liikenneyhteyksien sekä erikoistumisen, keskittymisen ja joustavien työmarkkinoiden vuoksi. Myös palveluyksikköjen koko ja palvelualueiden laajuus ovat kasvaneet palveluiden tehostamispyrkimysten vuoksi. Tämä keskittyminen on aiheuttanut etäisyyksien kasvua ja liikkumistarpeen kasvamista myös maaseudulla.

Toisaalta vaurauden kasvu on merkinnyt asumisväljyyden kasvua ja kokonaistilantarpeen kasvamista. Yksilöllisten asumispreferenssien toteuttaminen on suunnannut kehitystä hajautumiseen. Erityisesti osa lapsiperheistä etsii kohtuuhintaista ja luonnonläheistä omakotitaloasumista kaupunkien lievealueiden taajamista tai maaseudulta. Suomalaisten asumistoiveissa ja -valinnoissa korostuvat yhtäältä rauhallisuus, turvallisuus, luonnonläheisyys, kauneus ja pientalovaltaisuus (Kortteinen ym. 2005), sekä toisaalta palvelut ja niiden laatu, liikkumismahdollisuudet ja joukkoliikennepalvelut (Strandell 2005). Ikä, elämäntilanne ja perherakenne vaikuttavat asumistoiveisiin. Esimerkiksi pientalotoiveet ovat yleisimpiä lapsiperheillä, mutta eivät esimerkiksi nuorten, vanhusten tai yksin asuvien joukossa. Kehyskuntien vetovoima perustuu asuntojen edullisempiin hintoihin ja pientaloasumiseen. Toiveita maaseutuasumisesta puolestaan esiintyy eniten 40–49 -vuotiailla. Pääkaupunkiseudun sisällä muuttaneet ja tulomuuttajat arvostavat kaupunkimaista asuinympäristöä ja tapahtumarikasta elämää (Kytö & Väliniemi 2009).

Kolmanneksi rakenteen laimenemista on aiheuttanut hajanaisen asumisen tarjonnan kasvu. Kuntien välinen kilpailu veronmaksajista ja kaupan liikkeistä on luonut yhdyskuntarakennetta hajauttavaa kaavoitusta ja tonttitarjontaa. Hajautumisessa ei siis ole kyse pelkästään satunnaisesta hajarakentamisesta vaan myös kaupunkien ja kirkonkylien lievealueilla tapahtuvasta suunnitellusta hajautumisesta kaavoituksen keinoin. Tällaista on esimerkiksi erillisten palveluista riisuttujen omakotitaloalueiden kaavoitus. Kaupungin lievealueille suuntautuvaa muuttoliikettä suositaan, koska se houkuttelee hyviä ja uusia veronmaksajia kuntaan. Lisäksi se vaatii kunnalta vain vähäisiä investointeja asutuksen sijoittumisvaiheessa (Pekkanen ym. 1997, 108). Sijainnista riippuen uudet asukkaat tukevat myös maaseudun palvelurakennetta ja saattavat turvata esimerkiksi kyläkaupan ja -koulun säilymisen (Palttila 2002, 12).

2.2

Eheyttämisen määrittelyjä

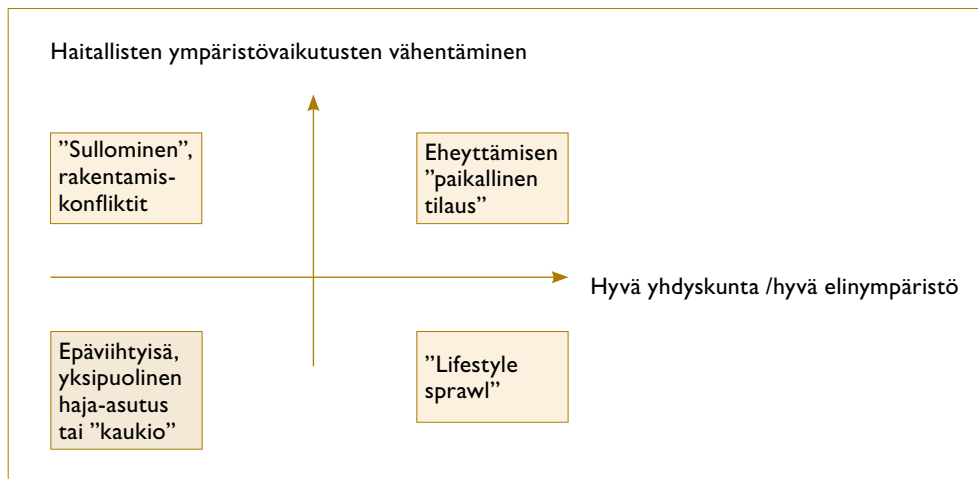
Eheyttämiselle ei ole olemassa virallista määritelmää. Tämän takia määrittely on kirjavaa: eheyttämisellä viitataan niin tiivistämiseen kuin keskittämiseen (esim. Sireni 2011), mutta usein sillä nähdään myös muita ulottuvuuksia, kuten elinympäristön laadun parantaminen (esim. Sairinen ym. 2009). Monista kansainvälisistä käytännöistä poiketen Suomessa eheyttämisellä on tarkoitettu siis sekä rakenteellista

eheyttämistä (esim. yhdyskuntarakenteen tiivistäminen) että ympäristön laadullista parantamista (Sairinen & Maijala 2009, 9). Valtakunnallisten alueidenkäyttötavoitteiden yksi asiakokonaisuus on eheytyvä yhdyskuntarakenne ja elinympäristön laatu. Siinä korostetaan esimerkiksi palvelujen ja työpaikkojen saavutettavuutta kaikille väestöryhmille, liikennetarpeen vähentämistä ja joukkoliikenteen edellytysten edistämistä. (Maijala 2009, 19.) On huomattava, että valtaosa niin eheyttämisen määrittämisestä kuin eheyttävästä yhdyskuntasuunnittelusta ja niihin liittyvistä tutkimuksista on kaupunkikeskeistä. Eheyttäminen sen laajassa merkityksessä maaseudulla on vähemmän tutkittua.

Eheyttävä yhdyskuntasuunnittelu nousi esiin 1990-luvulla sekä kestävän kehityksen tavoitteiden että yhdyskuntien uudistamistarpeiden ja kustannustehokkuuden tavoittelun myötä. Tavoitteena oli suunnata kasvu ja rakentamispaineet olemassa olevan yhdyskuntarakenteen sisälle, sen kiinteäksi jatkumoksi tai satelliitti-yhdyskunniksi, jotka tukeutuvat raide- tai muuhun julkiseen liikenteeseen. Taustalla vaikuttivat siis paitsi ympäristö- myös taloussyyt. Hajarakentamisen edellyttämä kunnallistekniikka ja palvelurakenne havaittiin vähitellen kalliiksi varsinkin pitkällä aikavälillä. Myöhemmin on lisäksi havaittu, että infrastruktuurin rakentamiseen liittyvien kunnille suunnattujen avustusten ja investointitukien kautta kustannukset voivat edelleen siirtyä valtion maksettaviksi (Niemenmaa 2010).

2000-luvulla keskustelu kestävästä kehityksestä on muuntunut sekä ilmastopolitiikaksi että ekotehokkuuden mahdollisuuksien etsimiseksi. Olli Maijalan (2009) mukaan eheyttäminen voidaan nähdä pyrkimyksenä kohti ekotehokkuutta, jossa pyritään parantamaan palvelusuoritteiden laatua ja vähentämään haitallisia ympäristövaikutuksia. Hän havainnollistaa asiaa asettamalla nämä pyrkimykset koordinaatistoon, jossa palvelusuoritteiden laatu muodostaa x-akselin ja haitallisten ympäristövaikutusten vähentäminen y-akselin (kuva 1). Eheyttäminen merkitsisi siis parhaimmillaan pyrkimystä kohti eheyttämisen paikallista tilausta.

Kuva 1. Eheyttäminen ja ekotehokkuuden ulottuvuudet (Maijala 2009).

Eheyttämiseen liittyviä selvityksiä ja tutkimuksia on tehty suomessa 1990-luvulta lähtien melko paljon. YTV:n hankkeessa Kimmo Rönkä ym. (2000, 5) määrittivät eheyttämisen yhdyskunnan voimavarojen ja elinvoiman sekä elinolojen parantamiseksi paikallisten lähtökohtien ja yhteistyön pohjalta. Eheyttäminen on siis olemassa olevien yhdyskuntien kokonaisvaltaista kehittämistä, joka nojaa vahvasti jo olemassa oleviin voimavaroihin (väestö, työpaikat, yritykset, rakennuskanta, infrastruktuuri). Timo Heikkinen (2009) on puolestaan todennut, että eheyttävän yhdyskuntasuunnittelun lähtökohdaksi tulisi nostaa paikallinen tilaus, jolloin eheyttämisen sisältöjä ja painopisteitä tarkastellaan tilannekohtaisesti. Tämä tuo suunnittelutilanteeseen mukaan asukkaiden tai muiden paikallisten toimijoiden kokemat asuinympäristön muutos- ja parannustarpeet sekä kompensatioajattelun. Paikallisen tilauksen käsite liittyy olennaisesti sosiaaliseen kestävyyteen. Professori Pertti Rannikon (2004, 131) mukaan paikallisen tiedon ja asiantuntijatiedon tunnistaminen ja molempien huomioon ottaminen ovat kestävä kehityksen edellytys. Hän toteaa, että ”ilman vaikutus- ja osallistumismahdollisuuksia ei ihmisiä saada toimimaan vastuullisesti kestävä kehityksen periaatteiden mukaisesti.” Tämä pätee täydellisesti myös eheyttävän suunnittelun edistämisessä.

Edellisten lisäksi eheyttävän suunnittelun yksi keskeinen periaate liittyy Sairisen ym. (2009) mukaan saavutettavuuteen. Eheyttävässä yhdyskunta- ja kyläsuunnittelussa saavutettavuutta kehitetään muusta kuin henkilöauton näkökulmasta, mikä tarkoittaa eri väestöryhmien tasavertaisuuden ja valinnan mahdollisuuksien laajentamista sekä paikallisia palveluita vahvistavia ratkaisuja. Konkreettisia tavoitteita ovat tällöin esimerkiksi kakkosautojen tarpeen vähentäminen sekä eri liikkumisverkostoja yhdistävät ratkaisut.

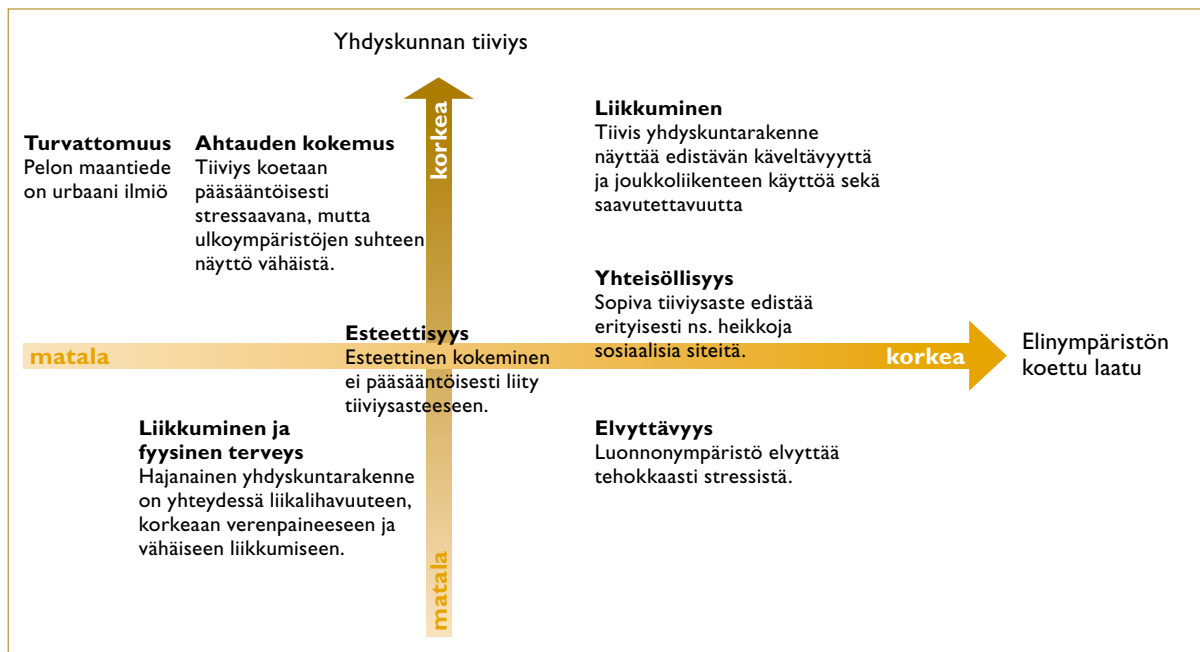
Sairisen (2009b) mukaan eheyttävä suunnittelu rakentuu neljästä eri ulottuvuudesta:

1. Yhdyskuntarakenteen muotoilun ulottuvuus: täydennetään eli eheytetään olemassa olevaa yhdyskuntarakennetta.
2. Ympäristö- ja ilmastopoliittinen ulottuvuus: tavoitteena on yhdyskuntien ekotehokkuuden lisääminen eli energian ja luonnonvarojen käytön tehostaminen sekä muun ympäristökuormituksen vähentäminen.
3. Liikkumisen ulottuvuus: ohjataan uutta rakentamista ja toimintojen keskinäistä sijaintia niin, että rakenne tukee joukkoliikennettä sekä kävelyä ja pyöräilyä.
4. Elinympäristön laadun paikallisen kehittämisen ulottuvuus: tavoitteena on olemassa olevien yhdyskuntien monipuolinen ja laadukas kehittäminen paikallisten lähtökohtien ja laajan yhteistyön pohjalta.

Eheyttämiseen kuuluu elinympäristön laatu

Eheyttäminen eroaa tiivistämisestä siinä, että siinä pyritään tuomaan asukkaiden kokemaan elinympäristön laatuun pysyviä parannuksia. Laatu tarkoittaa hyvää elinympäristöä, hyvää julkista liikennettä ja hyvää palveluiden saavutettavuutta. Ratkaisut ovat luonnollisesti erilaisia eri tilanteissa. Eheyttämisen yksi keskeinen tekijä on paikallinen tilaus, eli asukkailla täytyy olla tahto tehdä asuinympäristölleen jotain.

Elinympäristön koetun laadun suhdetta yhdyskuntien tiiviyteen on tarkasteltu Ympäristöklusteri-ohjelman Eheät-projektissa (Kyttä ym. 2009). Tarkastelun kohteena ovat yhteisöllisyyden ja yksityisyyden säätely, ahtauden kokemus, terveellisyys, elvyttävyys, koettu turvattomuus ja esteettisyys. Kuvassa 2 näkyy, miten yhdyskunnan tiiviyden ja elinympäristön koettu laatu on tutkimuskirjallisuudessa yhdistetty toisiinsa. Yhdyskunnan rakenteen tiiviyden ja elämänlaadun väliset yhteydet näyttäisivät olevan moniulotteisia ja eri näkökulmista saatu tutkimustieto johdattaa eri suuntiin. Esimerkiksi hajanaisessa autoiluun perustuvassa kaupunkirakenteessa hajanaisuuden aste näyttäisi olevan yhteydessä vähäiseen kävelemiseen, liikalihavuuteen ja korkeaan verenpaineeseen. Toisaalta luonnonympäristöjen runsautta voidaan perustella sillä, että ne toimivat elvyttävinä elementteinä ja vaikuttavat myönteisesti hyvinvointiin ja terveyteen. Ihmisten mielipaikkoja tutkittaessa onkin havaittu, että niistä useimmat ovat luonnonympäristöjä. Tämä asettaa eheyttävälle suunnittelulle haasteen elvyttävien paikkojen säilyttämiseksi tiivistyvässä yhdyskuntarakenteessa. Erityistä huomiota vaativat tällöin luonnonympäristöjen saavutettavuus ja riittävyys sekä kaupunkitilan viihtyisyys ja sen arkkitehtuurin piirteet.

Kuva 2. Yhdyskunnan tiiviyden ja elinympäristön koetun laadun suhde tutkimuskirjallisuuden perusteella (Kyttä ym. 2009)

Kytän ym. (2009) mukaan elinympäristön laatu koostuu eräänlaisesta monipaikkaisesta tarjouma- tai laatuverkosta. Kukin yksilö rakentaa mahdollisuuksiensa mukaan oman laatuverkkonsa omien mieltymystensä, kykyjensä ja toiveidensa mukaan. Sama tiiviysaste voi merkitä yhdelle yksilölle mahdollisuuksia ja toiselle rajoituksia suhteessa omien laatutekijöiden toteutumiseen tai saavuttamiseen. Esimerkiksi ihmisen mahdollisuus vaikuttaa yhteisöllisyyteen eri tilanteissa on hyvinvoinnin kannalta olennaista. Asuinympäristön – myös tiiviisti rakennetun – tulisi siis antaa mahdollisuuksia sekä yhteisyyden että yksityisyyden kokemuksiin.

On selvää, että yhdyskuntien eheyttämiskäytännön yhteiskunnallinen hyväksyntä edellyttää, että elinympäristön laadullisiin tekijöihin ja viihtyvyyteen kiinnitetään entistä enemmän huomiota. Tähän asti käytännöissä ovat korostuneet fyysisen rakenteen ulottuvuudet. Eheät-projekti nosti esille seuraavia tekijöitä, joilla laatutekijöiden saavutettavuutta voitaisiin parantaa (Sairinen ym. 2009):

- Saavutettavuutta kehitetään muusta kuin henkilöauton näkökulmasta: tasavertaisuus, valinnan mahdollisuudet, kakkosautojen tarpeen vähentäminen, kävelijäystävällisyys
- Tehdään paikallisia palveluja vahvistavia ratkaisuja koko yhdyskunnassa
- Hyödynnetään paremmin ydinkeskustan ja alakeskustojen välisiä verkostoja
- Yhdistetään eri liikkumisverkostoja (esim. liittymispysäköinti)
- Kiinnitetään erityistä huomiota virkistyspaikkojen ja luonnonympäristöjen lähisaavutettavuuteen sekä harrastuspaikkojen sijaintiin.

Lisäksi Eheit-projektin tulosten perusteella eheyttävässä suunnittelussa voidaan parantaa elinympäristön laatutekijöitä muun muassa seuraavin keinoin (Sairinen ym. 2009):

- Paikallisen tilauksen etsiminen yhdessä alueen toimijoiden ja asukkaiden kanssa
- Tiiviimmän asumisen uusien mallien kehittäminen (mm. ”tiivis matala”)
- Lähiympäristön laatutekijöiden parempi tilallinen hallinta
- Koetun turvallisuuden huomioonottaminen
- Yhteisöllisyyden mahdollisuuksien kehittäminen (esim. kohtaamispaikkoina raput, kioskit, penkit, puistikot)
- Historiallisten ja luontoon liittyvien erityispiirteiden säilyttäminen
- Alueen imagon kohentaminen.

Millä tavoin eheyttävä suunnittelu koskettaa maaseutua?

Maaseudun tila ja liikkumistarpeet

Suomalaisessa maaseutupolitiikassa on korostettu, että alueidenkäytön suunnittelussa tulee huomioida maaseudun asutusrakenteen erityispiirteet ja asukkaiden asumisodotukset. Maaseutupoliittisen kokonaisohjelman (2009, 10) mukaan taajamien lisäksi tulisi vahvistaa maaseudun kylämaista asutusta ja antaa mahdollisuuksia yksilöllisiin ratkaisuihin asumispaikan valinnassa ja rakennustavassa. Valtioneuvoston aluepoliittisessa tavoitepäätöksessä 2007–2011 puolestaan todetaan, että alueiden elinvoiman kehittämisen edellytyksenä ovat vahvojen kaupunkiseutujen lisäksi pienet keskukset ja maaseutualueet (Valtioneuvosto 2008). Lisäksi korostetaan sitä, että suomalaisen aluekehittämisen strategian tulee perustua maaseudun ja eri mittakaavaisten kaupunkien verkostomaiseen vuorovaikutukseen. Tavoitepäätöksessä edellytetään myös, että harvaan asuttujen, syrjäisten maaseutualueiden ongelmien hoitamista ja kehittämistä varten luodaan aikaisempaa vahvempia välineitä ja menettelytapoja.

Ilmastopolitiikan vahvistuessa liikkumistarpeiden ja yhdyskuntien kehityksen väliset kysymykset koskevat yhä vahvemmin myös maaseutua. Keskustelu maaseudun ilmastovastuusta on suunnannut huomion myös maaseudun yhdyskuntarakenteisiin ja asumiseen. Usein maaseutua koskevan eheyttävän suunnittelun vastustajat argumentoivat näkemystään kysymällä, eikö maaseudulla saa enää asua ja että miksi kaikkien pitää asua kehä kolmosen sisäpuolella. Tästä vastakkainasettelusta seuraa kuitenkin helposti se, että maaseutu ulkoistaa itsensä pois ilmastovastuusta. (Sairinen & Mononen 2010, 94.) On huomattava, että ongelma (ilmastonmuutos) koskee kaikkia, sekä kaupunkia että maaseutua, hajautuneita alueita että haja-asutusalueita, mutta sen ratkaisut eivät ole yhtäläiset kaupungissa ja maaseudulla. Esimerkiksi Sairinen (2011, 14) mukaan eheyttäminen on maaseudulla tarpeellistakin: suunnittelun sisältöjä on kuitenkin mietittävä huolellisesti.

Maaseudut ovat erilaisia ja tämän takia esimerkiksi muuttovoittoisilla maaseutualueilla suunnittelun haasteet ovat toisenlaisia kuin harvaan asutulla tai taantuvalla maaseudulla. Erojen pitäisi näkyä sekä suunnittelun periaatteissa että paikallisissa ratkaisuissa. Jos eheyttämistä tulkitaan kuitenkin puhtaasti asumisen tiivistämiseksi, ei sen soveltaminen varsinkaan harvaan asutulla maaseudulla ole välttämättä järkevää. Miten onnistuisi esimerkiksi eheyttämiseen liittyvä liikkumisen ulottuvuus: uuden rakentamisen ja toimintojen keskinäisen ohjaaminen niin, että rakenne tukee joukkoliikennettä sekä kävelyä ja pyöräilyä? Toisaalta, jos eheyttämisen merkitysten ja osa-alueiden moninaisuus nähdään, voidaan esimerkiksi suljetun kyläkoulun ja sen pihapiirin kunnostaminen maaseudun asukkaiden käyttöön nähdä eheyttämisenä.

Auto on maaseudulla välttämätön kulkuväline ja monet asukkaat pendelöivät päivittäin asuinpaikan ja työpaikan välillä. On kuitenkin huomionarvoista, että pendelöintiä ei tapahdu vain maaseudulta keskuksiin, vaan myös keskuksista harvaan asutuille alueille (ks. esim. Mononen 2012). Samaan aikaan kehitetään sekä puh-

taampia autoja että polttoaineita. Oman auton käyttötarvetta olisi kuitenkin syytä vähentää ja kehittää paikallisjoukkoliikennettä. Näin ilmastorasite vähentyisi. Tähän kehitykseen voidaan vaikuttaa mm. kuntien strategisella suunnittelulla ja maaseuturakentamisen ohjaamisella kylärakenteen sisään tai sen jatkoksi. Asukkaiden toiveita väljistä tonteista ei ohjelman mukaan saa unohtaa. (Maaseutupolitiikan yhteistyöryhmä 2009, 42.) Paikallisjoukkoliikenteen kehittäminen on kuitenkin vaikea yhtälö, sillä yhä useampi haluaa liikkua vapaasti omien aikataulujensa mukaan (Lehtola 2008).

Erityyppisillä asuinseuduilla asuvan väestön henkilöautosuoritteet poikkeavat toisistaan (Kalenoja ym. 2008). Alle 20 000 asukkaan kaupunkiseuduilla lähitaajamien, kyläasutuksen ja maaseutukyliä autosuoritteet ovat hieman yli 25 kilometriä asukasta kohti vuorokaudessa. Taajamien lievealueilla suorite nousee 48 kilometriin. Harvaan asutulla maaseudulla suorite on hieman vähemmän eli noin 38 kilometriä vuorokaudessa.

20 000–45 000 asukkaan kaupunkiseuduilla tilanne muuttuu selkeästi kylien osalta. Keskuskunnan ja seudun muun kunnan keskustaajamassa (kirkonkylät) henkilöautosuorite on noin 24 kilometriä asukasta kohti vuorokaudessa. Vastaava suorite on lähitaajamissa 32 kilometriä ja muun kyläasutuksen piirissä jopa 37 kilometriä, eli yhtä suuri kuin harvaan asutulla maaseudulla. 45 000–80 000 asukkaan kaupunkiseuduilla keskuskunnan keskustaajamassa autosuorite on 19 kilometriä ja muun kunnan keskustaajamassa (kirkonkylät) noin 23 kilometriä. Lähitaajamissa ja lievekylissä määrä kasvaa 29 kilometriin.

Kirkonkylien suhteellisen alhaiseen henkilöautosuoritteeseen voivat vaikuttaa monet liikkumistarpeita ja mahdollisuuksia selittävät alueiden ja väestön ominaispiirteet. Kirkonkylät voivat esimerkiksi olla varsin omavaraisia palvelujen ja työpaikkojen suhteen, jolloin liikkumistarvetta ei ole niin paljon kuin muissa maaseutukylissä tai harvaan asutuilla alueilla. Tilanne vastaa kaupunkien joukkoliikenneväyhykkeiden tilannetta. Kaupunkien lievealueilla asukkaiden henkilöautosuorite on korkea, tosin erikokoisilla kaupunkiseuduilla on selviä eroja.

Maaseudulla on paljon liikkumistarpeita ja että henkilöautosuoritteet ovat korkeita. Siksi on perusteltua pohtia voidaanko maaseudun yhdyskunnissa tapahtuvaa liikennettä vähentää – onko se ylipäänsä mahdollista ja miten se vaikuttaa maaseudun palveluihin, viihtyisyyteen sekä houkuttelevuuteen asuinpaikkana?

2.4.2

Reuna-, maaseutu- ja kirkonkylät

Maaseudun yhdyskuntarakenne ja kylien luonne ja kehitysedellytykset vaihtelevat eri puolella Suomea (Helminen & Ristimäki 2008, 82). Eteläisessä Suomessa kyläalueet ja haja-asutus sijaitsevat lähes aina kohtuullisen etäisyyden päässä kaupunkiseuduista. Länsi-Suomen maaseudulla väestö on keskittynyt kyliin selvästi Itä-Suomea voimakkaammin. Lännessä kylät sijaitsevat jokilaaksoissa, joiden välillä on laajoja asumattomia alueita. Itä-Suomessa maaseudun asutus on harvempaa ja kyläalueita muodostunut vähän. Pohjoisessa kylien merkitys on pitkien etäisyyksien vuoksi suuri, sillä muitakaan asutuskeskittymiä ei juuri ole.

Yhdyskuntarakenteen hajautumisessa Helminen ja Ristimäki (2008, 83) erottavat toisistaan kaupunkiseutujen reunakylät ja maaseutukylät. Kaupunkiseutujen reuna-

kylien kasvun yhteydessä voidaan puhua hallitsemattomasta haja-rakentamisesta, yhdyskuntarakenteen hajautumisesta ja pitkistä työmatkoista. Näillä väljästi rakennetuilla reunavyöhykkeillä asutaan maaseutumaisesti, mutta työskennellään kaupungissa ja käytetään kaupunkiseudun palveluja.

Kuntaliitosten seurauksena syntyy yhdyskuntarakenteellisesti hyvin moninaisia kuntia. Samassa kunnassa voi olla suuri taajama sekä kaupungin läheistä ja harvaan asuttua maaseutua (Lehtola 2008). Maaseutualueet ovat kasvaneet kirkonkylää enemmän, sillä kuntaan muuttaneet ovat rakentaneet asuintalot kirkonkylän yhdyskuntarakenteen ulkopuolelle. Kuntaliitoksissa entisten kuntakeskusten eli kirkonkylien hallinnollinen asema muuttuu. Liitosten seurauksena moni kirkonkylä hiljenee, kun hallintopalvelut siirretään kaupunkikeskusta. Kuntaliitosten vuoksi kirkonkylien asema ja niiden houkuttelevuuden kehittäminen tulevat korostumaan maaseudun yhdyskuntasuunnittelussa.

2.4.3

Maaseutua eheyttämässä

Maaseutumaisia alueita on perinteisesti haluttu kehittää tarjoamalla mahdollisuuksia asumisen mahdollisimman vapaaseen sijoittumiseen (Heiskanen & Kahila 2006). Maaseutupolitiikan monien toimijoiden toiveena on viime vuosiin asti ollut, että rakentamisen sijoittumisen ohjailua tulisi maaseudun osalta vähentää. Tällaiset linjaukset ovat osoittautuneet maaseudun ilmastovastuun kannalta ongelmallisiksi ja ilmastopolitiikan vahvistuessa maaseutupolitiikankin linjaukset ovat muuttumassa.

Arjen sujuvuuden ja toimintojen saavutettavuuden näkökulma maaseudun kehittämisessä nostaa esille kyliä koskevat kaavoitustarpeet. Suomessa on pyritty viime vuosina kehittämään maaseutukylien kaavoitusta erityisellä kyläkaavan mallilla. Maankäyttö- ja rakennuslakia muutettiin 1.1.2009 alkaen niin, että yleiskaavaa voidaan käyttää entistä laajemmin rakennusluvan myöntämisen perusteena maaseutukylissä. Tavoitteena on tukea kylien kestävästä rakentamisesta ja lisätä maaseutuasumisen mahdollisuuksia siellä, missä se on yhdyskuntarakenteen kannalta edullista. Kyläkaavoituksessa yhdyskuntarakenteen toimivuutta ja taloudellisuutta tuetaan ohjaamalla rakentamista kyläalueilla olevan asutuksen yhteyteen. Näin pyritään helpottamaan asumisen kannalta tarpeellisten palveluiden, kuten vesihuollon, koulukuljetusten ja kotisairaanhoidon järjestämistä. Kyläkaavoituksessa pyritään myös ylläpitämään kulttuurimaiseman ominaispiirteitä ja asuinympäristön vetovoimaisuutta ohjeistamalla rakennusten sijoittamista ja rakennustapaa. Hyvät pellot ja laajat metsät pyritään säilyttämään rakentamattomina ja näin luomaan edellytykset maa- ja metsätaloudelle sekä virkistyskäytölle ja luontomatkailulle (Kyläkaavoitus 2009).

Valtioneuvoston maaseutupoliittisessa selonteossa (Valtioneuvosto 2009) tuetaan ajatuksia maaseutukylien kaavoituksen kehittämisestä, vaikkakin painopiste on hie- man eri kuin edellä. Elinympäristön viihtyisyyden lisäämiseen pyritään asukaslähtöisellä maankäytön suunnittelulla. Siinä huomioidaan maaseutualueiden erilaisuus ja eri toimijoiden tarpeet. ”Uudentyyppisiä kyläasumisen osayleiskaavamuotoja kehitetään ja käynnistetään sellaisia kyläalueita varten, joissa kaavaohjausta tarvitaan. Kaavaa käytetään kehittämisen välineenä rakentamisen ja yrittämisen mahdollisuuksien turvaamiseksi.” (Mt., 8.)

Maaseudun Tulevaisuus -lehden keskusteluanalyysi

Kuten edellä on jo todettu, yhdyskuntarakenteen eheyttäminen on perinteisesti kaupunkien kehittämiseen liittyvä käsite. Käsite nousi vähitellen myös maaseutua koskevaan keskusteluun 2000-luvulla. Yksi kiinnostava maaseudun yhdyskuntien eheyttävää suunnittelua koskeva keskusteluareena on ollut Maaseudun Tulevaisuus. Lehdessä on ajoittain käyty melko kärkeästä sananvaihtoa maaseudun yhdyskuntarakenteen eheyttämisestä. Keskustelu on ollut sen verran laajaa, että teimme teemaan liittyvästä sanomalehtikirjoittelusta sisällön analyysin. Keskustelu kertoo jotain koko teemaan liittyvistä yhteiskunnallisista kiistoista.

Maaseudun Tulevaisuuden arvioitu lukijamäärä on korkea, noin 332 000 henkilöä, ja se ilmestyy kolme kertaa viikossa. Lehden arkistosta haettiin kaikenlaisia juttuja (uutiset, kolumnit ja mielipiteet) hakusanoilla *eheyttäminen*, *yhdyskuntarakenne* ja *tiivistäminen* helmikuuhun 2012 saakka siitä lähtien kun juttuja kyseisillä hakusanoilla löytyi.

Juttuja kertyi yhteensä seuraavasti: eheyttäminen 13, yhdyskuntarakenne 25 ja tiivistäminen 14 juttua. Osa jutuista on päällekkäisiä niin, että samassa jutussa mainitaan esimerkiksi sekä eheyttäminen että yhdyskuntarakenne. Suurin osa on kuitenkin omia juttujaan. Juttuja haettiin myös hakusanalla haja-asutus, mutta tällä haulla kaikki jutut linkittyivät jo edellä mainittuihin juttuihin. Kaikki jutut luettiin läpi ja niistä valikoitiin tarkasteluun ne, joissa mainitut hakusanat selkeästi yhdistettiin maaseutuun ja haja-asutusalueisiin. Ensimmäinen maininta eheyttämisestä on vuodelta 2003, jolloin lehdessä kirjoitettiin kuntarakenteen eheyttämisestä. Vuodelta 2005 löytyi uutinen, jossa kerrottiin tehokkaiden kuntien olevan pieniä maalaismaisia taajamia. Eniten teemoihin liittyvää keskustelua oli vuosina 2010 ja 2011.

Uutisoinnista ja mielipidekirjoituksista käy hyvin ilmi, että maaseutua koskeva yhdyskuntarakenne-keskustelu herättää voimakkaita mielipiteitä ja tunteita. Keskustelussa oli selvä vastaan ja puolesta -asetelma. Aineistossa korostuu se, että eri osapuolet puhuvat selvästi toistensa ohi ja yli ja että keskustelua leimaavat väärinymmärrykset joko tahattomasti tai tarkoituksellisesti. Erimielisyyksiä aiheutuu selvästi jo siitä, että eheyttämiskäsite ymmärretään hyvin eri tavoin. Esimerkiksi Suomen ympäristökeskuksen tutkijat oikoivat ja tarkensivat käsitteitä hajakenttäminen, haja-asutus ja yhdyskuntarakenteen hajautuminen (MST 4.6.2010).

Keskustelua kävivät pääasiassa virkamiehet ja poliitikot, tai keskustelu koski heitä ja heidän mielipiteitään. Eheyttämistä puolustavat korostavat, että eheyttäminen on tarpeen nimenomaan kaupunkiseutujen lievealueilla ja Helsingin seudulla ja että eheyttäminen ei ole hajanaisen ja syrjäisen maaseudun käsite. Samalla korostetaan, että maaseudulla eheyttäminen tarkoittaisi erityisesti asumisen ohjaamista kyliin, mikä vahvistaisi siellä olevia toimintoja.

Vuonna 2007 asuntoministeri toteaa, että asumisen hajautuminen on pääkaupunkiseudulla suuri ympäristöhuoli. Maaseudulla huolestuttaa palveluiden hiipuminen ja tiiviissä yhteisössä palveluiden takaaminen on helpompaa kuin haja-asutusalueella (8.6.2007). Tähän mielipidekirjoittaja vastasi, että yhdyskunta yhdyskuntarakenteen eheyttäminen on raakaa keskittämistä, missä ihmiset revitään juuriltaan yhteisöistään ja tukiverkostoistaan (23.7.2007).

Maaseudun näkökulmaa edustavat puhuvat voimakkaaseen sävyyn eheyttämisestä asumisen tiivistämisenä ja keskittämisenä kaupunkeihin. Tämä koetaan yleisenä uhkana maaseudun kehitykselle, asuttuna pysymiselle ja rakentamisen vapaudelle. Eheyttämisen kannattajia kritisoidaan siitä, että kaikki halutaan keskittää kaupunkeihin ja että maaseudulla asujia syyllistetään.

Keskustelussa kiinnittää erityistä huomiota se, että maaseudun näkökulman puolustajina esiintyvät maalaavat vastustajastaan mielikuvia, joita keskustelu-aineisto ei tue. Esimerkiksi ympäristönsuojelutarkastaja kirjoittaa, että maatalouden ja haja-asutuksen syyllistäminen pitää lopettaa (15.12.2008). MTK:n Hämeen toiminnanjohtaja toteaa, että maaseudun asukkaat on nostettu syntisiksi, koska nämä eivät ymmärrä asua kivilalossa kehäkolmosen sisällä (16.1.2009). Niin ikään asiaa kommentoineen professorin mielestä ilmastonmuutos on poliittinen keppihevonen, jonka avulla maaseudusta halutaan päästä eroon (29.10.2012).

Aineistossa ei kuitenkaan näy mitään viitteitä siihen, että maaseudulla asujia haluttaisiin erityisesti syyllistää tai että tiivistäminen haluttaisiin ulottaa ydinmaaseudulle saati syrjäseuduille. Toinen mielenkiintoinen piirre on se, että maaseudun moninaisuudesta puhuvat enemmän eheyttävän suunnittelun kannattajat. He erottavat puheessaan selkeästi kaupunkien lievealueet, kylät ja syrjäisen maaseudun. Tosin kirkonkylästä ei puhu juuri kukaan. Sen sijaan maaseudun edustajina toimivat eivät ole halukkaita erilaisten maaseutujen tarkasteluun: ”Jos maaseutua eheytetään eli tiivistetään, Suomi muuttuu eikä olen enää sellainen kuin haluaisimme sen olevan” (16.1.2009). Heidän puheessaan maaseutu näyttäytyy hyvin monoliittisena kokonaisuutena, jossa ei ole miltään osin yhdyskuntarakenteeseen liittyviä ongelmia ja jossa olevaa yleistä vapauden tilaa ei saa muuttaa. Kaiken kaikkiaan näyttää siltä, että maaseudun puolustajina esiintyvät kokevat maaseudun maankäyttöön, rakentamiseen ja kaavoitukseen liittyvät asiat hyvin periaatteellisinä ja ideologisina kysymyksinä. Esimerkiksi MMM:n virkamies toteaa, että maaseudun ominaispiirteet kuten tila ja luonnonläheisyys, katoavat, mikäli harvaan asuttuja alueita tiivistetään (8.7.2011). Eheyttämisen kannattajilla ei ole ainakaan julkisessa puheessa niin vahvaa periaatteellisuutta, vaan kyse on enemmän pragmaattisista tilanearvioinneista. Jos tietyillä maaseudun alueilla nähdään yhdyskuntarakenteellisia ongelmia, niin niihin olisi puututtava joko suunnittelulla tai muilla keinoin.

Vaikuttaisi siltä, että kokonaisuudessaan käynnissä on enemmän valtakamppailu siitä, kuka ja millä tavoin ja millä perustein määrittelee maaseudulla tapahtuvaa yhdyskuntien ja asumisen rakentamista. Ilmastonmuutos on tuonut tälle kentälle sellaisia näkökulmia, jotka muuttavat perinteistä ohjauskeinovalikoimaa, niiden käytön edellytyksiä ja samalla perinteistä valtasapainoa. Kuten yleensä niin myös tässä kysymyksessä mustavalkoinen peliasetus saattaa johtaa kuitenkin siihen, että ei huomata kaikkia mahdollisuuksia. Omassa tutkimuksessaamme olemme halunneet tutkia läpi kysymystä siitä, voisiko eheyttävällä suunnittelulla olla jotain annettavaa erityisesti kirkonkyläkehitykselle. Jos näin olisi, niin sillä voisi puolestaan olla laajempaa merkitystä maaseudun kehitykseen, koska kirkonkylät ovat kuitenkin maaseudun tärkeimpiä keskus- ja palvelupaikkoja.

Kirkonkylien eheyttävä suunnittelu tutkimuksen kohteena

Tämän tutkimuksen fokus on kirkonkylissä eli paikoissa, joissa maaseudun ja kaupunkimaisen maankäytön traditiot kohtaavat. Aiemmin esitetyn eheyttävän suunnittelun käsitteistön ja maaseutupoliittisen analyysin perusteella määrittelemme eheyttävän suunnittelun sisällöllisiä ulottuvuuksia kirkonkylissä seuraavasti:

- Olemassa olevan rakenteen täydentäminen: Eheyttävän suunnittelun tavoitteiden (liikenteen vähentäminen, tehokkaampi yhdyskuntatekninen järjestelmä, parempi saavutettavuus) näkökulmasta rakentamista ja toimintoja kannattaisi ohjata kylien rakenteen sisään. Eheyttäminen kääntää katseen olemassa olevan rakenteen arvoihin ja niiden vahvistamiseen ja mahdolliseen entisöintiin sen sijaan, että kehitystä haettaisiin aina uusien alueiden valtaamisena (kaavoittamisena).
- Lähipalvelujen säilyminen: Eheyttävää suunnittelua perustellaan usein sillä, että yksityiset ja julkiset lähipalvelut voidaan turvata paremmin tiiviissä yhdyskunta- ja kylärakenteessa. Toimintojen sijoittaminen kylien keskustaan vahvistaa siis olemassa olevaa rakennetta.
- Joukkoliikenteen, kävelyn ja pyöräilyn vahvistaminen. Pitkien matkojen maaseudulla oman auton käyttö on lähes välttämättömyys. Julkisen liikenteen vuorot ovat vähentyneet ja joillain alueilla niitä ei ole juuri lainkaan. Kirkonkylien eheyttävän suunnittelun yksi keskeinen lähtökohta on kuitenkin se, että joukkoliikenteen, kävelyn ja pyöräilyn edellytyksille nähdään parantamisen mahdollisuuksia rakenteellisen ratkaisujen kautta.
- Vapaa-ajan asumisen ja toimintojen merkitys: Vapaa-ajan asumisella on tulevaisuudessa suuri merkitys maaseudun ja myös monien kirkonkylien asuttuna pysymiselle, sekä seudun palveluverkon ylläpitämiselle ja kehittämiselle. Eheyttävän suunnittelun kannalta kirkonkylien vapaa-ajan asumisen lisäämisen vaikutukset ovat kaksisuuntaisia: yhtäältä se voi lisätä vapaa-ajan asumisen ekotehokkuutta (palvelut lähempänä ja joskus matkustus julkisillakin mahdollista), toisaalta kirkonkylän oma toimivuus voi vähetä, jos vapaa-ajan asumista on liikaa.
- Historiallisten ja maisemallisten arvojen asema: Kirkonkylien historia ja siihen kytkeytyvä vetovoimaisuus on yksi keskeinen kysymys pohdittaessa eheyttävän suunnittelun mahdollisuuksia. Historiallisia arvoja (maisema, rakennusperintö) sisältävän kylän täydennysrakentaminen ja lisäkaavoitus vaatii huolellista suunnittelua ja myös vuorovaikutusta paikallisten kanssa. Oletuksena on, että vanhat ja mahdolliset uudet asukkaat voisivat olla kiinnostuneita elinympäristönsä viihtyisyydestä ja sen historiallisista arvoista.

Tässä tutkimuksessa tarkastellaan paitsi eheyttävän suunnittelun sisältöjä myös sen toteuttamisen mahdollisuuksia. Eheyttävän suunnittelun edistäminen ja mahdollistaminen kirkonkylissä liittyy seuraaviin asioihin:

- Maankäytöllinen historia ja tilanne: Kirkonkylien maankäytöllinen ja maapo liittinen historia ja nykytilanne vaihtelevat suuresti. Tätä kautta kirkonkylät voivat olla hyvin erilaisessa tilanteessa keskenään. Maankäytöllisiin kehittämismahdollisuuksiin vaikuttaa olennaisesti mm. kunnan omistaman maa-alan määrä.
- Kirkonkylän asema seutukunnassa: Kirkonkylien eheyttävään suunnitteluun vaikuttaa olennaisesti sen sijainti koko seutukunnassa ja varsinkin suhde läheiseen kaupunkiin.
- Kirkonkylän asema kuntaliitoksen jälkeen: Kirkonkylien asema ja niiden palvelut saattavat muuttua voimakkaasti kuntaliitoksen myötä.
- Kunnan julkilausuttu ilmastopolitiikka. Ilmastopolitiikan sisältö ja asema on eri kunnissa hyvin erilainen: jossain korostuvat energia-asiat, toisaalla liikenne ja asuminen, kolmannessa mitään julkilausuttua ilmastopolitiikkaa ei ole olemassakaan.
- Kirkonkylien vetovoimaisuus: Kirkonkylien viehätysvoima on keskeistä pohdittaessa eheyttävän suunnittelun mahdollisuuksia. Millä tavoin taajamien vahvistaminen on siis todellinen houkutteleva vaihtoehto haja-asumiselle? Mitä kirkonkylät tarjoavat asukkailleen?
- Paikallinen tilaus: Paikallisen vuorovaikutuksen ja paikallisen tilauksen merkitystä on korostettu eheyttävän suunnittelun periaatteissa. Paikallinen tilaus korostaa paikallisten asukkaiden ja muiden toimijoiden tarpeita alueensa kehittämisessä. Millä tavoin asukkaiden tarpeet vastaavat eheyttävän suunnittelun tarpeita? Kirkonkylissä on vanhaa rakennuskantaa, joiden uusikäyttöön liittyviä ehdotuksia, ideoita ja suunnitelmia voidaan tarkastella paikallisen tilauksen näkökulmasta. Olennaista vaikuttaa olevan myös se, löytyykö sellaisia yhteistyön keinoja, joilla kunnan asukkaiden ideoita viedään eteenpäin ja pyritään luomaan uutta toimintakulttuuria.

3 Tutkimuksen tapauskohteet: Kehitys ja analyysi

Tässä luvussa kutakin tapauskohdetta tarkastellaan omana kokonaisuutenaan. Tarkastelemme kohdekyliä seuraavien ulottuvuuksien kautta (vrt. luku 2.5.):

- Kylien historiallinen kehitys
- Kylien seudullinen asema
- Kunnan maa-, ilmasto- ja kehittämispolitiikat
- Lähipalvelujen ja julkisen liikenteen mahdollisuus
- Paikalliset tarpeet työpajojen keskustelun kautta

3.1

Liperi – kirkonkylä maatalousmaisemassa

Liperin kirkonkylä sijaitsee Liperin kunnan alueella Pohjois-Karjalassa. Matkaa Joensuuhun on 26 kilometriä. Liperi on entinen leipäpitäjä ja sillä on edelleen vahva maatalousidentiteetti peltomaisemineen. Asukkaita kunnassa on reilut 12 000 ja kirkonkylässä näistä asuu 1650. (Liperin kunta 2011b). Kirkonkylän sijainti on luonnonläheinen ja järvimaisemaa on paljon. Maakuntakaavassa se on merkitty maakunnallisesti arvokkaaksi kulttuurimaisema-alueeksi (Pohjois-Karjalan maakuntaliitto 2008, 78). Maatalousympäristön ja tuottavien peltojen säilyttäminen vaikuttaa asuinrakentamisen ohjaukseen.

Liperin kunta joutuu etsimään ja kehittämään kirkonkylänsä strategiaa sekä suhteessa kahteen omaan kilpailevaan keskustaajamaansa Viinijärveen ja Ylämyllyyn että suhteessa Joensuun laajan kaupunkialueen kirkonkyläin. Kirkonkylä on pääasiassa kuntapalvelujen keskus, asutus on omakoti-, rivi- ja kerrostaloasutusta. Keskustan palvelukatu sisältää tyypillisesti kauppoja, kirkon ja virastot. Koulukeskus on keskustan tuntumassa. Uutta asutusta on rakennettu mm. rantatonteille kauemmas keskustasta. Kunnan sijainti Joensuun naapurissa on mahdollistanut tasaisen kunnan muuton ja tarjonnut muuttajille erilaisia omakotiasumisen sijaintivaihtoehtoja. Vuosittain myönnettävien erillispientalojen rakennuslupien määrästä arviolta puolet sijoittuu haja-asutus alueelle (Liperin kunta 2011b).

Historiallinen kehitys

Vuonna 1639 perustettu Liperin pitäjä on ollut alueeltaan laaja. Vanhastaan kunta tunnettiin Suur-Liperinä, maakunnan keskuksena. Emäpitäjä Liperin alue kattoi suuren osan Pohjois-Karjalaa, mutta alueesta lohkaistiin vuosisatojen aikana uusia hallintoalueita uusille kunnille (Piironen 1966, 7). Liperin historiateoksen kirjoittaneen Pekka Pakarisen (2006) mukaan Liperin tasaisen maiseman luonnonolosuhteet ovat olleet maataloudelle suotuisat. Heposelän ja Oriveden rantaniittyjen hyvä maaperä soveltui helposti viljelyyn. Maan kohoaminen loi uutta maapohjaa viljelykäyttöön rantaniittyjen yhteyteen. Peltoa raivattiin myös metsään, soita kuivattiin ja vanhoista kaskimaista syntyi vähitellen metsäniittyjä karjanhoidon tarpeisiin. 1800-luvun lopussa ja 1900-luvun alussa kiihtynyt maatalousteknisten laitteiden kehitys paransi maanmuokkauskeinoja ja lisäsi tuottavaa peltoalaa. Maatalouden kehityksessä karjanhoito alkoi viljanviljelyn rinnalla saada entistä enemmän maa-alaa. Maatiloille alkoi vähitellen koitua selkeitä rahatuloloja maito- ja lihatuotteiden myynnistä. Voita markkinoitiin lähelle, mutta myös kauemmas. (Pakarinen 2006, 27–35.)

Kirkonkylän rakennetussa ympäristössä näkyy edelleen Liperin historian kannalta keskeisiä merkkejä. Mylly- ja meijerirakennukset sijaitsevat edelleen kirkonkylän Kirkkolahdella. Kirkonkylässä on elävä viljelymaisema. Vuonna 1906 kirkonkylän Kirkkolahdessa alkanutta meijeri- ja myllyteollisuutta on pidetty myös nykyisen Liperin vaurastumisen ja hyvinvoinnin edistäjänä. Pakarisen (2006, 224) mukaan Liperin osuusmeijeristä kehittyi vähitellen osaava ja maineikas juustojen valmistaja. Liperin osuusmeijeri ja mylly säilyttivät itsenäisen asemansa 1980- ja 1990-luvun meijeri- ja myllyteollisuuden rationalisointi- ja fuusiokehityksessä. Osuuskunta ItäMaitoon kuuluva Liperin myllyn tuotanto jatkuu ja se tuottaa pääasiassa luomuviljasta tehtyjä jauho- ja rehutuotteita. Sen sijaan itsenäinen meijerituotanto päättyi 2000-luvun ensimmäisellä vuosikymmenellä Kirkkolahdessa, kun Liperin Osuusmeijeri vuonna 2010 sulautui Osuuskunta ItäMaitoon (Osuuskunta ItäMaito 2012).

Kirkkolahden vastarannalla on Liperin evankelis-luterilainen kirkko. Kirkkorakennus vihittiin käyttöön vuonna 1859 (Tuomi 1984, 491). Liperin vanha kunnantalo sijaitsee keskustien varrella kylän keskeisellä paikalla pienellä mäellä. Nykyisin tyhjillään olevaa suojeltua kunnantaloa Pekka Pakarinen kuvaa Liperin yhdeksi tärkeäksi maamerkiksi. Alun perin 1903 rakennettu ja 1931 uudistettu rakennus on palvellut Liperin Suomalaisen Lukuseuran talona. Vuodesta 1907 talo siirtyi kunnalle kunnantaloksi. 1960-luvulta alkaen talo palasi alkuperäiseen tehtävänsä kunnan kirjastoksi ja juhlasaliksi. 1990-luvulla Liperin kunta päätti rakentaa uuden ajanmukaisen kirjastotalon ja kirjaston muuton jälkeen kunnantalo jäi tyhjilleen. (Pakarinen 2006, 245.) Liperissä on ollut epäselvää, hyödyntääkö kunta Kirkkolahden meijerialueen historiallisia arvoja ja Keskustien varrella sijaitsevaa vanhaa kunnantaloa kirkonkylän elvyttämisessä. Liperin kunnanvaltuusto päätti vuonna 2009, että vanha kunnantalo puretaan, mutta päätöksestä tehdyn valituksen myötä purkulupaa rakennukselle ei myönnetty. Liperin kunnanhallitus päätti samana vuonna, että rakennuksesta laaditaan kunnostussuunnitelma kustannusarvioineen ja rahoitusvaihtoehtoineen. Talo kunnostettiin ns. kosteusteknisesti toimivaksi kylmäksi rakennukseksi. (Liperin kunta 2010a.) Talon käytöstä kiinnostuneiden asukkaiden mahdollisuuksia on estänyt se, että kunta ei ole investoinut rakennukseen perusteellisemmin. Rakennuksen tulevaisuus on avoinna.

Kirkonkylän uusi profiloituminen

Liperi on ollut vetovoimainen kunta. Tämä näkyi myös etelään ja Ruotsiin suuntautuneiden suurten muuttoaaltojen aikana 1960-luvulla. Tuolloin kirkonkylän väestönkasvu alkoi ylittää Viinijärven taajaman kasvun. Vilkkaimpina kunnasta poismuuton vuosina ajanjaksolla 1960–1975 kuntaan myös muutti vuosittain 400–450 henkeä. Vuonna 1980 kirkonkylän asukasmäärä oli noin 1400 henkeä. (Pakarinen 2006, 196–199.) Tärkeä kuntaan muuttota selittävä tekijä oli 1970-luvun alussa Honkalammen kehitysvammaisten palvelulaitoksen rakentaminen. Honkalammen kehitys ja Joensuusta tuleva muuttovirta johtivat Ylämyllyn alueen kasvuun. Liperiin muodostui kolme vahvaa taajamaa: Liperin kirkonkylä, Viinijärvi ja Ylämylly. Tätä kolmen taajaman rakennetta korostetaan myös kunnan logossa (kuva 3).

Kuva 3. Liperin kolme keskustaajamaa. Liperin kunta 2010.

Liperissä taajamakuva nousi otsikoihin 1980-luvulla. Paikallislehti *Kotiseutu-uutiset* julkaisi helmikuussa 1989 silloisen kunnanjohtajan Pekka Itkosen kommentin, jonka mukaan Liperin taajamien ilmeen parantaminen ja kunnan imagon kirkastaminen on tärkeää. Itkosen mukaan kunnan hallinnon on toimittava tonttimaan hankinnassa riittävän aikaisin. Viinijärvellä maakauppoja oli jo tehty, mutta kirkonkylässä maan hinta oli noussut huomattavasti. (*Kotiseutu-uutiset* 1989a.) Kuukautta myöhemmin kunnanjohtaja palasi kunnan imago- ja identiteettiasiaan uudelleen. Itkonen kirjoitti *Kotiseutu-uutisissa* 13.3: *"Kunnan osalta se (identiteetti) perustuu hallinnon ja kuntalaisten hitaasti muuttuvaan arvomaailmaan, kysymys on siitä mitä ollaan, mitä arvostetaan ja puhuttaessa visuaalisesta imagosta, miltä näytetään"*. Kunnanjohtaja viittasi ajankohtaiseen kuntakuvatutkimukseen ja korosti kirjoituksessaan rakennetun ympäristön, palvelujen ja tiedotuksen tärkeyttä. Hän mainitsi erityisesti kaavojen, rakennusten, teiden ja puistojen konkreettisen merkityksen. Minimivaatimus on se, että kaava-alueen puistot ovat vähintään luonnonympäristöön verrattavissa kunnossa. Liikenneväylien toteuttamisessa tärkeää hänen mukaansa on liikenneturvallisuus, asumisen viihtyisyys sekä tasapainoinen aluerakenne. (*Kotiseutu-Uutiset* 1989b.)

Kunnanjohtajan kirjoitus ilmestyi aikana, jolloin kuntien itsehallinnollinen asema aluerakenteessa alkoi muuttua. Aluekehittämisen malliksi tulivat yhteistyö, ohjelmallisuus ja seutuistuminen. Seutuistumiskehityksen voimistuessa ja kaupungin lähitaajamien kasvaessa keskuksiaan voimakkaammin 1990-luvulla myös kirkonkyläien keskusrooli muuttui. Identiteetti ja imago eivät kuitenkaan ole jääneet vähempiarvoisiksi, vaan niiden korostaminen kirkonkylissä on todennäköisesti vahvistunut. Liperin kirkonkylässä on aktivoiduttu ympäristön hoitoon.

Kuva 4. Liperin kirkonkylä. Kuva: Jutta Kurki 2010.

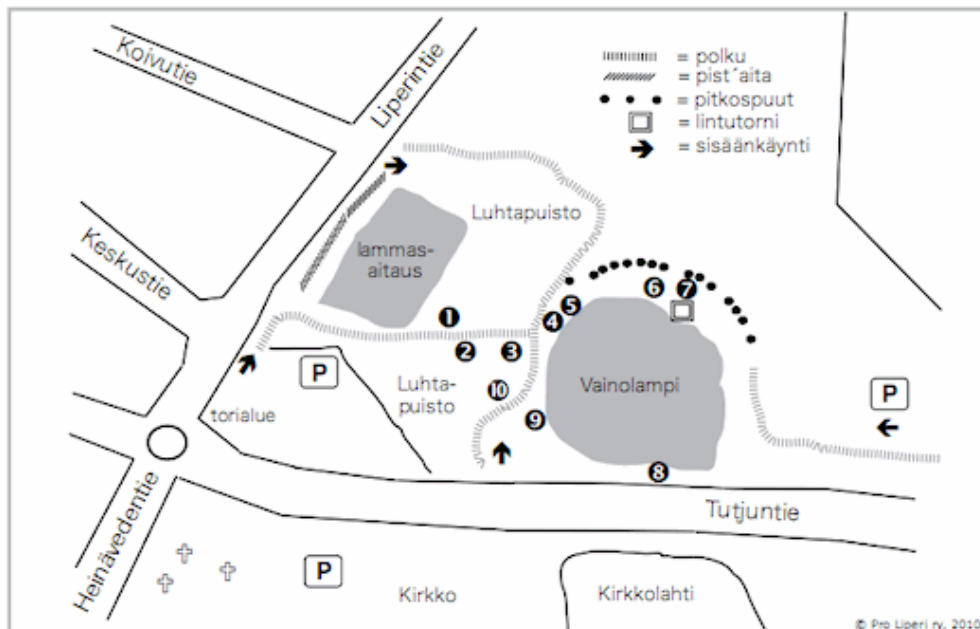
Asukkaat aktioituivat kirkonkylän kyläyhdistyksen, Pro Liperin, toiminnan kautta. Yhdistys käynnisti Luhtapuiston – Vainolammen alueen kunnostustyöt, joka valmistui vuonna 2008 (Liperin kunta 2010b). Kunnostus oli kyläyhdistykseltä merkittävä näyttö. Luhtapuiston luontopolusta on tullut suosittu kävelykohde. Puistossa järjestetään opastettuja luontokävelyjä ja siellä on mahdollista kokeilla ja harrastaa poniratsastusta. Aiemmin piilossa olleen lampialueen avautuminen on tuonut esiin myös alueen lähiympäristön merkityksen. Kuvassa 4 näkyy kirkonkylän keskus: Keskustie, kirkko, hautausmaa ja niistä seuraavana venesatama, Rantamakasiini ja Vainolampi. Seuraavalla aukeamalla kuvassa 7 on kirkonkylä 1930-luvulla. Kirkkolahden rannalla sijaitseva Rantamakasiini toimii kesäravintolana ja tapahtumapaikkana. Kirkkolahden toisella rannalla ovat meijerin ja myllyn kiinteistöt (kuva 5).

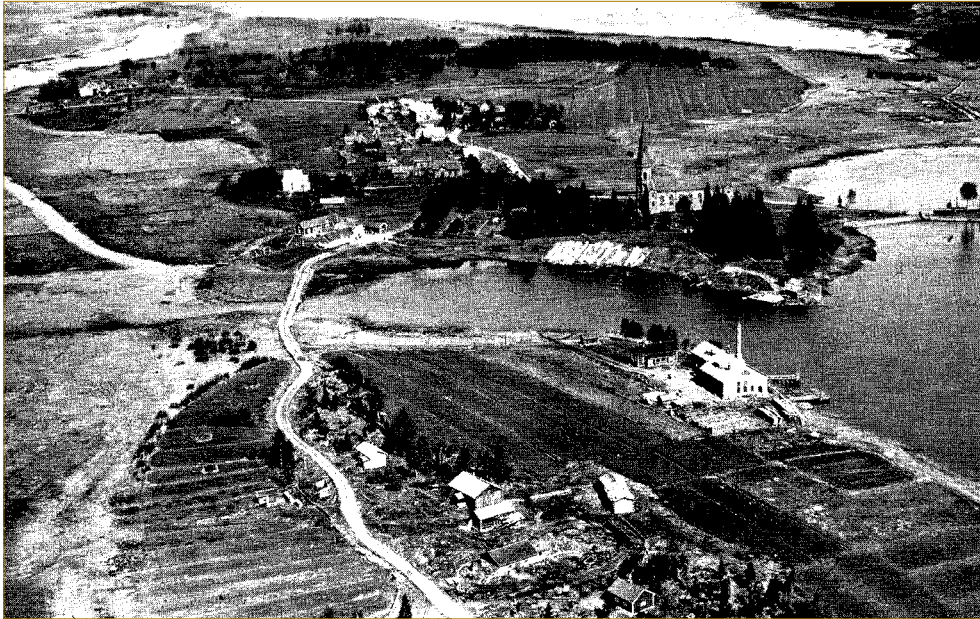
Kuva 5. Liperin Meijerin ja Myllyn aluetta Kirkonlahden rannalla. Kuva Jukka Sihvonen 2011

Pro-Liperin aktiivinen ympäristötyö on avannut näkymän, jossa Tori-Luhtapuisto-Vainolampi - Kirkkolahti - Makasiini aluetta on mahdollista suunnitella ympäristökokonaisuutena (kuva 6). Luhtapuiston ja Vainonlammen alue saattaa toimia myös vaikuttimena ja vipuvartena kirkonkylän palvelukeskuksen torin alueen ideoinnille ja suunnittelulle.

Kuva 6. Liperin Luhtapuiston suunnitelma. Lähde: Liperin kunta 2010b

Kuva 7. Liperin kirkonkylä kuvattuna etelästä päin 1930-luvun puolivälissä. Kuva: Liperi-Seura ry.

3.1.3

Liperin asema Joensuun kaupunkiseudulla

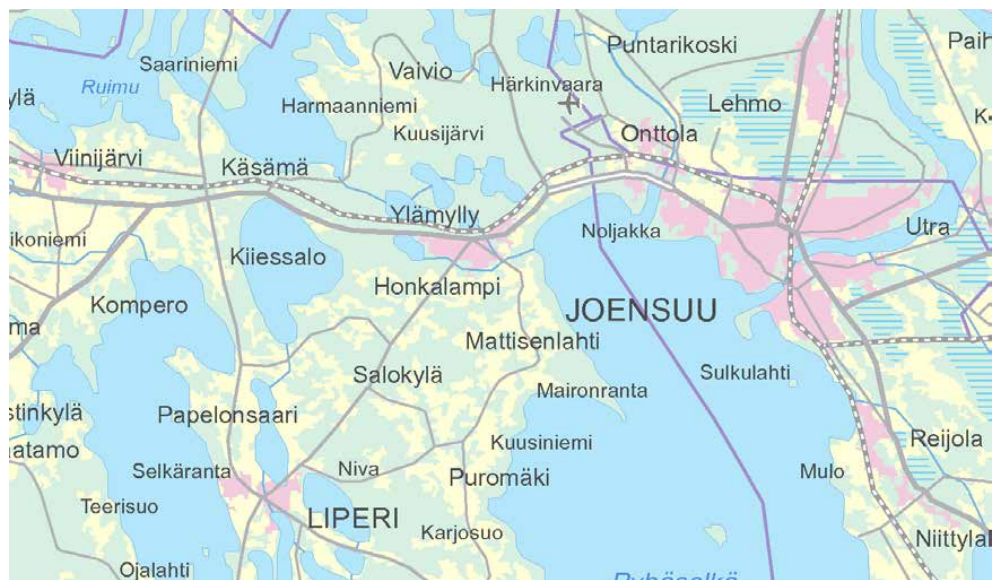
Seudullisesti Liperin kirkonkylä kilpailee asukkaistaan yhtäältä kahden oman kunnan taajamansa kanssa ja toisaalta myös seudun muiden yhdyskuntien kanssa (ks. kartat 1 ja 2). Joensuun seudulla on kaksi oman Joensuun keskustan kanssa kilpailevaa taajamaa: Kontiolahden Lehmo ja Liperin Ylämylly (Joensuun seutu 2008).

Liperi on edelleen vahva viljan- ja maidontuotannon kunta, joka vaalii leipäpitäjän imagoaan. Joensuun seudulla maataloustuotannon ennusteet ovat olleet laskusuuntaisia, mutta Liperissä maatalouteen on investoitu. Liperin tuottajat ovat olleet valmiita investoimaan myös luomualaan. Kunnassa luotetaan myös siihen, että asutus ei vähene vaikka maatalous kutistuisi (Liperin kunta 2007a). Liperi on myös vahva vapaa-ajan asumisen alue. Se oli maakunnan suurin kesämökkikunta vielä vuonna 2003, jolloin kunnassa oli vajaat 2800 kesämökkiä. Valtakunnallisessa määrävertailussa sijoitus oli 31 (Pitkänen & Kokki 2005, 12)². Mökkimäärä on entisestään kasvanut; vuonna 2010 kesämökkejä oli jo yli 2800 kappaletta (Tilastokeskus 2012a).

Kunnan kehittämisen vahva ajatus on, että vaikka työpaikat sijaitsivat muualla, niin maaseudulla halutaan asua (Liperin kunta 2007a, 24–26). Kunnassa on noin 3 300 työpaikkaa. Työssäkäyvien henkilöiden osuus väestöstä on 40 prosenttia ja työttömyysaste on 11,3 prosenttia. Liperin kunnassa asuvien työssäkäyvien lukumäärä on 4 741 ja omassa kunnassa työssäkäyvien osuus työssäkäyvistä on 45,9 prosenttia.

² Vuoteen 2008 mennessä Joensuusta on kuntaliitosten myötä tullut Pohjois-Karjalan suurin mökkikunta. Vuonna 2009 Joensuussa oli 3582 kesämökkiä. Lähde: (Tilastokeskus 2009)

Pohjois-Karjalassa väestömäärä kasvoi vuosina 1980–2000 vain Joensuun seutukunnassa. Liperin kirkonkylä jäi kuitenkin tämän kasvun ulkopuolelle. Ainoita kasvualueita olivat Kontiolahden ja Pyhäselän kirkonkylät sekä Joensuun kaupunki. Samoin haja-asutusväestön määrä kasvoi 1990-luvun jälkipuoliskolla vain Pyhäselän kunnassa. (Pohjois-Karjalan liitto 2008, 13.) Liperissä näkyy se, että läheisen kaupungin vetovoima saattaa usein olla kirkonkyläiden kehittämisen ongelmana. Kirkonkylä ei ole seudullinen kasvualue, eikä se ole enää kunnan ainoa palvelukeskus.

Liperin kunta on väestöltään suhteellisen nuorta. Väestöstä 0-14 -vuotiaiden prosentuaalinen osuus on 19,2 ja 15–64 -vuotiaiden 63,5 prosenttia sekä 65 vuotta täyttäneiden osuus 17,3 prosenttia. (Tilastokeskus 2012a.) Kunnan sijainti Joensuun naapurissa on siis mahdollistanut tasaisen kuntaan muuton. Liperin kunta onkin tarjonnut erilaisia asuinympäristövaihtoehtoja kuntaan muuttaville. Haja-asutusrakentaminen on nykyisin jopa noin puolet asutusrakenteesta. Vuoden 2009 tilastojen mukaan Liperin taajamissa asui 6601 ja haja-asutusalueella 5502 ihmistä (Tilastokeskus 2009).

32 Suomen ympäristö 11 | 2013

Taulukko 2. Liperin kirkonkylällä/kirkonkylältä työssäkäyvät 2007. Lähde Pohjois-Karjalan liitto 2011/YKR/SYKE.

Liperin <u>kirkonkylällä</u> työssäkäyvät 2007		Liperin <u>kirkonkylältä</u> työssäkäyvät 2007	
Ilomantsi		Ilomantsi	2
Joensuu	197	Joensuu	145
Juuka	1	Juuka	
Kesälahti	1	Kesälahti	1
Kitee	1	Kitee	
Kontiolahti	33	Kontiolahti	11
Lieksa	3	Lieksa	
Liperi	706	Liperi	275
Nurmes		Nurmes	
Outokumpu		Outokumpu	6
Polvijärvi	15	Polvijärvi	1
Rääkkylä	3	Rääkkylä	1
Tohmajärvi	1	Tohmajärvi	1
Valtimo	1	Valtimo	1
Yhteensä	1000	Yhteensä	470
Muualta Suomesta	15	Muu Suomi	26

3.1.4

Kunnan maa- ja kehittämispolitiikat

Liperin kunnan rakennemallina on ollut kolmen taajaman palveluihin tukeutuva väljä asuinrakentaminen. Kolmen taajaman rakennetta on pidetty vahvuutena. Taajamat toimivat maaseutualueidensa palvelukeskuksina ja antavat kehittämisratkaisuille vaihtoehtoja. Kaikissa kolmessa taajamassa on päivähoito-, koulu- ja terveystalvelut (Liperin kunta 2011b). Liperin kunta on halunnut kaavoituksen avulla luoda hyvät edellytykset maataloustoiminnalle kirkonkylässä ja estää vastakkain asettelua maankäyttömuotojen välillä (Liperin kunta, 2012a). Kirkonkylän kannalta tärkeää on sen merkitys lähialueiden asukkaille. Kysymys on siitä, kuinka kirkonkylä onnistuu profiloitumaan uudelleen läheisten kylien toiminta-, harrastus- ja tapahtumapaikkana.

Liperi on selkeästi mukana seudullisessa ajattelussa. Kunta on hyväksynyt Joensuun kaupunkiseudun ilmastostrategian vuonna 2009. Strategiassa pyritään vähentämään kasvuhuonepäästöjä sekä liikenteen että asumisen osalta ja vähentämään kuntien omien toimintojen energiankulutusta ja muuttamaan kuntien omistamien ja käyttämien kiinteistöjen energiakulutuksen uusiutuviin energialähteisiin perustavaksi vuoteen 2020 mennessä. Joensuun seudulla kuntien yhteinen ilmastostrategia ja yhteinen yleiskaava antavat suuntaviivat myös yhdyskuntarakenteen muotoilulle niin, että eri alueita tarkastellaan toisiinsa verkostoituvina toiminnallisina yksikköinä.

Keskeisiä asumiseen yhdistyviä toimintoja ovat liikkuminen ja asuntojen lämmitys. Ilmastostrategiassa on kiinnitetty huomio Joensuun seutua usealta suunnalta läpäisevän junaradan mahdollisuuksiin.

Maankäytön ohjauksessa ilmastostrategian perustana on Joensuun seudun yhteisen yleiskaavan rakennemalli. Tämä Kolmilehti -niminen malli yhdistää kaupunkimaisen tiiviin, asumisen ja palvelujen läheisyyteen perustuvan sekä joukkoliikenteen laatuikätyviin perustuvat rakenteet yhdeksi yhdyskuntarakenteen malliksi. Tästä syntyy eräänlainen Joensuun seudun ydinalueen nauhakaupunki, joka linjautuu Reijola-Niittylahdesta, Joensuun kantakaupungin ja Lehmon kautta Ylämylly-Honkalampi-Jyrinkylä -akselille. Näin valtateiden 6 ja 17 läheisyyteen syntyneitä taajamarakenteita tullaan tiivistämään ja samalla välttämään tavoitetta hidastavien liian väljien asuinalueiden syntymistä. Kuntien pitäisi raja-alueillaan lisätä maankäytön yhteistyötä: laatia yhdessä asemakaavoja, sovittaa tonttien luovutus aikataulullisesti yhteen ja ratkaista palveluyhteistyön mallit. Ilmastostrategiassa tehdään myös henkilöautoliikennettä vähentäviä rakenteellisia ehdotuksia. Kunnat haluavat selvittää lähijunien käyttöönoton mahdollisuudet seutuliikenteessä. Tämä tarkoittaa linja-autoliikenteen ja junaliikenteen yhteensovittamista. Sähköjunien energiakulutus- ja hiilidioksidipäästöt todetaan viisi kertaa pienemmiksi kuin henkilöautoliikenteen. Strategiassa todetaan, että seutuliikenteen käynnistäminen mahdollistuisi VR:n seutumonopolin purkamisen jälkeen. (Joensuun seutu 2009.) Liperin kirkonkylää suunniteltaisiin tällöin Joensuun seudun ilmastostrategian ja yhteisen yleiskaavan mukaan asumisen ja palvelujen läheisyyteen perustuvana yhdyskuntana, josta olisi kohtuulliset linja-autoyhteydet esimerkiksi Jyrin kylän junapysäkille.

Liperissä täydennysrakentamisella halutaan vahvistaa kirkonkylän palvelujen säilymistä. Tavoitteissaan kunta etsii linjaa eri suuntaan vetävien intressien välissä: yhtäältä halutaan tonttipolitiikalla tukea seudun yhdyskuntien tiivistämistavoitteita, toisaalta halutaan vastata tontinhakijoiden erilaisiin toiveisiin. Liperin kunnan kehityksessä selvä painopiste on siirtynyt vähitellen Ylämyllylle. Tämä näkyi myös niissä keskusteluissa, joita kävimme kunnan päättäjien kanssa tutkimuksemme eri vaiheissa. Liperissä kaavoitetaan asuintontteja kunnan omistamille maille ilman laaja-alaista kehittämissuunnitelmaa. Liperin maankäytössä on huomioitava myös Joensuun seutuvaltuuston 2.12.2008 hyväksymä Joensuun seudun yleiskaava 2020. Sen mukaan Liperin kirkonkylän rakentamistarve tulee olemaan suhteellisen vähäistä (Joensuun seutu 2008, 88). Kunta ei ole kuitenkaan hylännyt kirkonkylää, vaan tavoittelee myös siellä asutuksen lisäämistä. Kunta omistaa kirkonkylältä vain vähän tonteiksi kelpaavaa raakamaata. Tavoitteena on kunnan tonttivarannon lisääminen.

Vuonna 2011 Liperin kunnanvaltuusto hyväksyi Liperin kaavoitusohjelman 2011–2015, jonka tavoitteena on: ”edistää yleiskaavojen perusteella yhdyskuntarakenteen kehitystä” sekä ”eheyttää taajamien ja kyläalueiden yhdyskuntarakennetta” (Liperin kunta 2011a). Liperi asetti kaavoitusohjelmaan tavoitteeksi maanhankinnan eri vaihtojen selvittämisen sekä myös taajamien ja kyläalueiden yhdyskuntarakenteiden eheyttämisen. Sitä varten Liperi perusti maankäytön ohjausryhmän, joka toimii kaavoituksen, maankäytön suunnittelun ja ohjauksen tukena. Sen yhteydessä tulee toimimaan maanhankintatoimikunta, joka seuraa raakamaantarjontaa kunnassa, neuvottelee maakaupoista ja hankkii maat kunnalle 10–20 vuotta ennen asemakaavoitusta. Liperin kunta painottaa, että maankäytön suunnittelussa ja maapolitiikassa

on tehtävä taloudellisia vertailuja hajautumisen vaikutuksista ja kustannuksista: on löydettävä tilaa uusille tiiviimmin toteutettaville asuinalueille, mutta niiden toteutuminen vaatii kunnalta vahvoja maapoliittisia ratkaisuja. (Liperin kunta 2011b.)

Kirkonkylän osayleiskaavasunnittelu käynnistyi vuonna 2012. Sen avulla on tarkoitus tiivistää kirkonkylän asutusrakennetta ja vahvistaa elinkeinotoiminnan edellytyksiä. Osayleiskaava-alue on määritelty noin viiden kilometrin säteelle kirkonkylän keskustasta. Kirkonkylään tehdään myös asemakaavan laajennus, jonka mukaan uusi rakentaminen ohjataan kirkonkylän itäpuolella olevalle yhdeksän hehtaarin suuruiselle Pietarisen peltoalueelle. Pietarisen alueen kaava sisältää katuverkoston, pientalotontteja sekä puisto- ja virkistysalueita. Alueelle osoitetaan noin 40 pientalotonttia. Kirkonkylän osayleiskaava täydentyy Pro-Agria Pohjois-Karjalan tekemällä kirkonkylän seudun maatilojen maankäyttöselvityksellä. Sen avulla maatalouden ja kaavoituksen tavoitteita pyritään ensimmäistä kertaa integroimaan yhteen vuorovaikutteisesti. Näin maatalous huomioidaan maankäyttöllisenä toimijana ja kirkonkylän kulttuurimaiseman tuottajana. (Liperin kunta 2011b; Liperin kunta 2012a.) Maapolitiikassaan Liperin kunta panostaa jatkossa siihen, että tonttien luovutuksella aikaansaadaan täydentävää ja tasapainoista väestökehitystä. Liperin maapolitiikan ohjaus suuntautuu asuntomarkkinoilla olevan kysynnän mukaan. Aika näyttää yhdistetäänkö tonttitarjontaan ilmastopolitiikkaan perustuvia kaavoitusratkaisuja. Nyt sellaista ei ole täydennysrakentamisen perusteluna.

3.1.5

Lähipalvelujen ja joukkoliikenteen mahdollisuus

Liperin kirkonkylä on perinteisesti ollut kuntapalvelujen keskus. Nykyisin se on kuitenkin palvelujen tarjonnan osalta hankalassa tilanteessa suhteessa Joensuuhun ja oman kuntansa kasvaviin taajamiin.

Kirkonkylällä toimii ala- ja yläkoulu. Oppilaita alakoulussa on noin 130 ja yläkoulussa noin 260. Koulupalvelujen ohella kirkonkylällä on myös päiväkotia, jossa on 21 päivähoitopaikkaa 0–6-vuotiaille lapsille. Sosiaali- ja terveystieteiden palvelut hoidetaan Liperin kunnan ja Outokummun kaupungin (sosiaali- ja terveystieteiden palvelujen) yhteistyöllä. Kirkonkylän terveyskeskuksessa on terveydenhoidon, sairaanhoidon ja erikoissairanhoidon palveluja. Kirkonkylällä sijaitsevat myös Liperin kirjastotalo, nuorisotalo sekä kulttuuritalo Penttilä -sali. (Liperin kunta 2010b.)

Liperissä vuonna 2006 tehty lukion lakkauttamispäätös heikensi kirkonkylän asemaa keskuksena merkittävästi. Kunnan virkamiehen mukaan lopettaminen johtui siitä, että suuri osa lukiolaisista asui Ylämyllyllä, kirkonkylän oppilasmäärä väheni ja heistäkin suuri osa halusi Joensuun lukioihin (Liperin kunnan virkahenkilön haastattelu 2012). Vuonna 2013 Liperin kouluverkko on jälleen muuttumassa. Vaakalautakunta on kyläkoulujen tulevaisuus³. Taajamakoulut sijaitsevat kirkonkylässä, Viinijärvellä ja Ylämyllyllä. Helmikuussa 2013 Liperin sivistyslautakunta teki esityksen, jonka mukaan Vaivion kyläkoulu lakkautetaan ja oppilaat siirtyvät Ylämyllyn kouluun ja Ristin kyläkoulu vastaavasti sulautetaan Viinijärven kouluun. Liperin yläkoulut yhdistetään yhdeksi yläkouluksi Liperin kirkonkylään. (Liperin kunta 2013a) Koulupäätöksillä on kaksijakoinen vaikutus: ne heikentävät koulunsa menettävien kylien

³ Liperin kunnassa on kyläkoulut enää Käsämän, Salonkylän ja Mattisenlahden kylissä. Kunnanvaltuusto lakkautti Vaivion ja Ristin kyläkoulut vuonna 2013.

houkuttelevuutta ja samalla vahvistavat taajamien kehitystä. Yläkoulun mahdollinen keskittyminen vahvistaisi kirkonkylän koulupalveluja ja samalla niiltä osin kirkonkylän palveluroolia.

Terveyspalvelujen kehittämisessä näkyy vahvimpien taajamien, Ylämyllyn ja kirkonkylän, kilpailuasetelma. Vuonna 2012 kunta päätti remontoida kirkonkylän terveyskeskuksen tilat. Vaihtoehtona valtuustoäänestyksessä oli, että terveyskeskuspalvelut keskitettäisiin Ylämyllylle. Kunnanvaltuusto äänesti luvuin 28-7, että terveyskeskus tulee sijaitsemaan kirkonkylässä, jonne joko rakennetaan uusi keskus tai peruskorjataan nykyinen. (Liperin kunta 2012c.) Näin myös terveyspalveluja koskevat päätökset vahvistavat kirkonkylää palvelukeskuksena. Helmikuussa 2013 Liperi päätti liittyä kuntajakoselvitykseen Outokummun ja Joensuun kaupunkien kanssa (Liperin kunta 2013b). Liperin kunnan yläkoulua ja terveyskeskusta koskevat päätökset tulevat olemaan kirkonkylän osalta merkittäviä, sillä mahdollisen kolmen kunnan liitoksen toteutuessa tullaan Liperin kirkonkylän asema ja rooli palvelukylänä arvioimaan alueellisesti entistä laajemman kaupungin lähtökohdista.

Kauppapalvelujen osalta Liperin kirkonkylällä on mahdollisuuksia. S-Market sijaitsee Heinävedentien varressa Kirkkolahden liepeillä. Keskustien varrella ja läheisyydessä sijaitsevat ravintola, Liperin osuuspankki, K-Market, Tokmanni, käsityöliike, kahvila-konditoria, apteekki, kirjasto ja kunnantalo. Liperin taajamien ja kylien kehittämistä selvittänyt Esko Lehto esitti vuonna 2008, että kirkonkylän kauppapalvelujen osalta huomio tulisi kiinnittää Keskustien kehittämiseen, sillä se on kunnan historiallinen pääraitti. Kysymys on siitä, miten Keskustien ympäristöä voisi kehittää (Lehto 2008, 18). Yksi kehittämisen lähtökohta on se, että Liperi on myös kesämökkikunta.

Kesäasukkailla on tärkeä osa kirkonkylän palvelujen tulevaisuutta arvioitaessa. Liperi on vahva vapaa-ajan asumisen kunta ja siellä on aloitettu kesämökkiläisten ja kunnan välinen vuoropuhelu. Mökkiläisiä on pyritty aktivoimaan ”osa-aikaliperiläisiksi”. Kuntaan on perustettu mökkiläistoimikunta, joka toimii linkkinä kuntalaisten, kyläläisten, kylätoimikuntien ja kesämökkiläisten välillä (Liperin kunta 2010c). Liperin kunta on vuonna 2004 nimetty saaristo-osakunnaksi ja siihen liittyen kunta on laatinut vapaa-ajan asumisen tavoiteohjelman. Liperin kuntastrategiassa 2007 kunta on asettanut vision 2015, jonka teeseinä ovat: *”Turvallista asumista – mahdollisuuksia elinkeinoelämälle – aktiivista vapaa-aikaa”*. (Liperin kunta 2007, 4.)

Kirkonkylän palvelujen pysyvyyteen ja monipuolistumiseen vaikuttavat sekä kunnan omat palvelurakennetta koskevat päätökset sekä mahdollisten kuntaliitosneuvottelujen yhteydessä sovittavat palvelujen sijaintipäätökset. Molemmissa lähtökohdissa kirkonkyläläisten omaehtoisen toiminnan kehittäminen korostuu entisestään.

Liperin kunta haluaa kehittää joukkoliikennettä, mutta kysyntä määrää liikennereitit kannattavuuden mukaisiksi. Liperin kunta ei järjestä itse avointa joukkoliikennettä eikä siihen ole varattu henkilöresursseja. Kunta järjestää ainoastaan koulukuljetukset sekä sosiaalitoimen kuljetukset. Nämä vammaispalvelulain ja sosiaalihuoltolain mukaiset kuljetuspalvelut järjestää Pohjois-Karjalan matkojen välityskeskus. Kirkonkylän osalta lakisääteiset kuljetukset toimivat, mutta muutoin kirkonkylä on jäämässä tiheävuoroisen joukkoliikenteen kehityksestä syrjään. Joensuun seudulla tiheät vuorot kohdistuvat ainoastaan Ylämyllylle, Kontiolahden Lehmoon sekä Joensuun Reijolaan ja Hammaslahteen. Muualla joukkoliikennettä resursoidaan ja ohjataan minimipanoksin. (Waystep Consulting 2010.) Kutsuohjatun joukkoliikenteen kehittäminen voi luoda uudenlaisia kyliä ja taajamia yhdistäviä joukkoliikenneyhteyksiä

ja -muotoja, mutta se vaatii käyttäjälähtöistä suunnittelua. Kutsuohjatun palveluliikenteen kehittämisessä on huomioitava erilaisten asiakasryhmien liikkumistarpeet.

Vuonna 2011 Liperin kunnanvaltuusto hyväksyi Joensuun kaupungin, Liperin sekä Kontiolahden kuntien seudullisen joukkoliikenteen yhteistoimintasopimuksen. Joukkoliikenteen osalta Ylämyllyn taajama on siinä luokiteltu ns. houkuttelevan tason ja Liperin kirkonkylä sekä Viinijärven taajama autottomien arkiyhteyksien palveluluokkaan. Liperin kunnan tavoitteena on lisätä linja-autovuoroja kirkonkylään palvelemaan työmatkalaisia ja opiskelijoita. (Liperin kunta 2011c.) Joukkoliikenteen järjestämisen lähtökohdat muuttuivat vuonna 2012 kun Joensuu, Kontiolahti ja Liperi muodostivat yhteisen seudullisen kunnallisen viranomaisen (Liperin kunta, 2013b). Joensuun seudun joukkoliikennesuunnitelmassa vuosille 2012–2020 liikennepalvelujen palvelutasotavoitteet asetettiin liikenneviraston luokittelun mukaan seuraavasti: 1. kilpailutaso (todellinen vaihtoehto henkilöautolle), 2. houkutteleva taso (käyttökelpoinen vaihtoehto henkilöautolle), 3. keskitaso (joukkoliikenne on liikkumisvaihtoehto päivittäisiin kohteisiin), 4. peruspalvelutaso (vaihtoehtoisia yhteyksiä töihin, kouluun ja asiointiin), 5. minimitaso (perusyhteydet aamuin/illoin kouluun ja töihin sekä asiointi kahdesti viikossa), 6. lakisääteiset kuljetukset (vain lakisääteiset kuljetukset). Joukkoliikenteen osalta Liperin kunnan taajamien palvelutaso on erilainen. Joensuun seudun joukkoliikennesuunnitelman mukaan Ylämylly kuuluu Joensuun paikallisliikennealueeseen. Bussiliikenne tarjoaa vaihtoehdon henkilöautolle. Kirkonkylä ja Viinijärvi kuuluvat suunnitelman mukaan seudulliseen liikennealueeseen ja luokittelussa keskitasoon ja Ylämylly houkuttelevan tasoon. Kirkonkylän joukkoliikenneyhteyksiä ei nähdä todellisenä vaihtoehtona henkilöautolle. Palvelutasotavoitteet on asetettu talviaikaiselle liikennöinnille ja kesäaikoina palvelutaso on pykälää alempi. Toisaalta uuden lain mukaan käyttöoikeussopimukset pitää kilpailuttaa liikennöitsijöiden osalta ja siinä yhteydessä Liperin kirkonkylä, Hammaslahti, ja Niittylahti (Joensuu), Paihola (Kontiolahti) luokitellaan paikallisliikennealueeseen kuuluvina paikkoina. Tällä halutaan houkutella mahdollisimman laaja tarjoajajoukko. (Liperin kunta 2012b) Näin kirkonkylän joukkoliikenteen vuorovälien tiheys on kiinni siitä, miten laajan alueen paikallisliikenteen linjastoinvestoinnit lähitulevaisuudessa kattavat Joensuun seudulla.

3.1.6

Liperin työpaja

”Se on niin hassua, että joka kylällä on kylätalo, mutta ei tässä Liperissä”

Liperin työpajassa kunnasta keskusteltiin kolmen taajaman kokonaisuutena. Kolmen taajaman rakenteen koettiin tukevan maaseutualueita ja peruspalvelurakennetta. Kunnan tuottamien palvelujen ja infrastruktuurin ylläpitäminen taajamissa nähtiin tärkeänä myös tulevaisuudessa. Työpajan osallistujat uskoivat, että ennen pitkää Ylämyllyn Jyrin alueen vetovoima hiipuu (tontit loppuvat) ja muuttoliike ulottuu kirkonkylään. Tällaisessa tilanteessa pitäisi pyrkiä kaavoittamaan ja rakentamaan kirkonkylän vetovoimaa vahvistavat paikat.

Keskustelussa todettiin, että asumisviihtyvyyttä voidaan kirkonkylässä lisätä ja asukkaat on otettava mukaan suunnitteluun. Kylien omaehtoisella toiminnalla voidaan parantaa harrastustiloja ja kohentaa kyläkuva. Työpajassa todettiin, että kirkonkylän vetovoima ei vahvistu pelkästään kunnan panoksilla, vaan se vaatii myös kyläläisten ja haja-asutusalueen asukkaiden vastuuta omasta kirkonkylästä. Kunnan on oltava lähialueen asukkaille toimiva ja viihtyisä palvelutaajama, mutta asukkaiden toivotaan myös käyttävän palveluja. Kylien tietoverkkoyhteydet nähtiin entistä välttämättömimmiksi, koska palvelut ja työpaikat ovat muuttumassa virtuaalisemmiksi. Kuituyhteys onkin tulossa koko alueelle.

Kirkonkylän tulevaisuus nähtiin kirkonkyläläisten ja haja-asutusalueen yhteisenä intressinä. Samalla korostui, että kirkonkylä pitää nähdä sekä asumisen että palvelujen paikkana. Liperi on myös vahva vapaa-ajan asumisen kunta. Mökkeilyn merkitys nähtiin olennaisena kirkonkylän palvelurakennetta vahvistavana tekijänä. Mökkiläiset myös osallistuvat erilaisiin tapahtumiin.

Kirkonkylän rakennetun ympäristön suunnitteluun työpaja esitti harrastus- ja kokoontumistilojen rakentamista. Tässä yhteydessä työpaja pohti tyhjillään olevien tilojen käyttöönoton mahdollisuuksia, kuten vanhan kunnantalon korjausta ja sen mahdollista käyttöä järjestöjen talona. Maaseudun kylissä on oma kylätalo, mutta kirkonkylältä sellainen puuttuu. Kirkonkyläläiset olivat jo omissa yhdistyksissään kartoittaneet kirkonkylän potentiaalisia kunnostuskohteita.

Kotiseutuyhdistys Liperi-seura vaalii paikallishistoriaa, ympäristöä ja rakennuksia ja pitää yllä museotoimintaa. Liikunta- ja tanssiseurat toimivat puolestaan aktiivisesti omilla kentillään. Liikkumisen ympäristönä kirkonkylästä todettiin, että siellä on kohtuullisesti kevyen liikenteen väyliä. Keskuskadun jalkakäytäviä on parannettava esteettömiksi. Joukkoliikenneyhteyksiin kaivattiin parannuksia, sillä nykyiset ovat tiheydeltään harvat.

Liperin eri kylissä on aktiivista toimintaa. Liperissä on kaksi suunnitelmatasoa: kunta- ja kyläsuunnitelmat. Kylissä ei niinkään ole oltu riippuvaisia vain kunnan resursseista. Sen sijaan kirkonkylän tilat ja niihin liittyvät tavoitteet, kuten ranta-alueen rakentaminen tai kunnantalon kunnostus, vaativat myös valtuuston päätöksiä ja kunnan panoksia. Tällaisissa tavoitteissa ja päätöksissä myös nähdään mikä on kirkonkylän merkitys kuntalaisille. Liperissä on vahvistetut kuntakaavat ja parhaillaan ollaan laatimassa yleiskaavoja. Niiden yhteydessä on vaikuttamisen mahdollisuus. Työpaja totesi, että paikallisyhteisöllä on suhteellisen vahva oikeus osallistua tulevaan kaavoitukseen.

Mäntyharju – kaupunkimainen keskustaajama ja vanha kirkonkylä

Mäntyharju sijaitsee valtatie 5 varrella Mikkelin ja Heinolan välissä Etelä-Savon maakunnan lounaisosassa 42 kilometrin päässä keskuskaupunki Mikkelistä ja rajautuu Päijät-Hämeen maakuntaan. Naapurimaakuntaan Heinolaan on matkaa 64 kilometriä ja Kymenlaakson keskuskaupunkiin Kouvolaan on 77 kilometriä. Mäntyharjun kuntakeskus sijaitsee siis suhteellisen kaukana lähimmistä kaupungeista.

Mikkelin seudun ulkorajalla sijaitsevan Mäntyharjun asutusrakenne muodostaa tiivistä ja väljää asumista sisältävän väestöltään taantuvan keskustaajaman. Kuntakeskuksena toimivassa kirkonkylässä on asukkaita noin 4500. Noin 65% asuu taajama-alueella ja haja-asutusalueen vakituinen asutus on vähentymässä (Laitinen ym. 2013, 42). Mäntyharjun kunta onkin voimakkaasti taajamoitunut viimeisen 30 vuoden aikana.

Mäntyharjun ranta-alueet ovat sen sijaan täyttyneet kesämökeistä ja Mäntyharjusta on tullut vapaa-ajan asumisen kunta. Valtakunnalliset loma-asuntomessut järjestettiin Mäntyharjussa vuonna 2011 teemalla ekotehokkuus. Mäntyharjun kuntakeskuksesta ja messualueesta on tuore yleiskaava ja laaja selvitysaineisto. Matkailun ja vapaa-ajan asutuksen haasteena on nykyistä parempi yhteensovittaminen kirkonkylän ja yhdyskuntarakenteen kanssa sekä tonttipalvelun monipuolistaminen.

Historiallinen kehitys

Mäntyharjun nimi liitetään kuntaan, mutta se viittaa myös Mäntyharjun reittiin eli laajaan vesien, järvien ja jokien vesistöalueeseen. Ympäristökeskuksen mukaan Mäntyharjun reitti alkaa pohjoisessa Rautalammin reitin eteläreunan tasolta ja laskee etelässä Kymijoen vesistöön. (Ympäristökeskus Etelä-Savo 2006.) Mäntyharjun vesistöt ovat tarjonneet liikenneväylät niin kirkkokansalle kuin puun uitolle. Järvien ja jokiväylien rannoille on syntynyt sahoja. Syrjäiseen salmien ja järvien maisemaan perustettiin ensin kappeliseurakunta ja lopulta oma Mäntyharjun seurakunta ja kirkonkylä. Merkittävä kehitysvaihe oli 1800-luvun loppupuolella, jolloin rautatien rakentaminen kytki myös Mäntyharjun laajempiin ja nopeampiin yhteysverkkoihin. Rautatieyhteyden myötä Mäntyharjusta alkoi kehittyä matkailukohde ja nykyisin Mäntyharju tunnetaan ensisijaisesti vapaa-ajan, virkistyksen ja lomailun paikkakuntana. Vuosittain kunnassa lomailee yli 10 000 loma-asukasta (Mäntyharjun kunta 2010a) ja siellä on noin 4 638 kesämökkiä (Tilastokeskus 2010). Etelä-Savon liiton (2012, 18) mukaan vapaa-ajan asuntoja on jo enemmän.

Mäntyharjun kaksi vanhinta asutuskeskusta ovat Toivola ja Pyhäveden rannalla sijaitseva Mäntyharjun Kyttälä, josta muotoutui myöhemmin Mäntyharjun kirkonkylä. Alun perin Mäntyharju toimi litin kappelina, josta se itsenäistyi omaksi seurakunnaksi. Varsinainen hallinnollinen Mäntyharju perustettiin vuonna 1595. Kaksisataa vuotta myöhemmin 1800-luvun aikana Mäntyharjun alueelle kehittyi kolme asutustaajamaa: Kirkonkylä, Toivola sekä Asemanseudun taajama (Asemakylä). Kirkonkylästä tuli hallinnon ja kaupan keskus. (Vilkki, 2009.) Kirkonkyläntien varrelle rakennettiin Iso-Pap-

pila (1812), ristikirkko (1819–1822) ja sen vastapäätä Salmelan kunnantupa (nykyinen taidekeskus Salmela) 1823–1831. Myöhemmin tien varrelle nousi Pyhäveden rannalle puistoon apteekki (1874) ja kunnansairaala (1880), postitalo sekä nuorisoseurantalo. Kirkon liepeille kirkkotien varrelle rakennettiin 1860-luvulla myös kaupparakennukset, pitäjän makasiini (1883), koulu (1869) sekä käräjäpaikka (1886). Museoviraston selvityksen mukaan historian aikana asujaimistoltaan kutistunut vanha kirkonkylä on säilynyt esimerkkinä sotia edeltävästä kirkonkylärakentamisesta. Museovirasto onkin merkinnyt Mäntyharjun vanhan kirkonkylän valtakunnallisesti merkittäväksi kulttuuriympäristöksi. Kuvassa 8 on kirkonkylän maisema vuodelta 1952. Nauhamainen tienvarsirakentaminen sisältää edelleen empire- ja jugendtyylisiä taloja. (Museovirasto 2010.)

Kuva 8. Mäntyharjun kirkonkylä 1952. Lähde: Mäntyharjun kunnan arkisto.

Pikkuhiljaa kunnan palvelut alkoivat kuitenkin siirtyä aseman läheisyyteen. Aseman seudulle perustettiin kansakoulu vuonna 1906. Kirkonkylän ja uuden aseman liepeille nousevan keskustan kilpailu asukkaista alkoi 1920-luvulla. Mäntyharjun uudessa keskustassa asui jo vuonna 1930 enemmän ihmisiä kuin kirkonkylässä, ja kun vuonna 1934 alueiden välille rakennettiin uusi tieyhteys, niin vuonna 1939 uuden keskustan eli Penttilän alueella asui 338 ihmistä ja Kyttälän eli pappilan alueella 113 asukasta. Neljäkymmenluvun loppuun mennessä suurin osa kunnan palveluista oli jo aseman seudulla. (Favorin 1983, 335–341.)

1950-luvulla alkoi Suomessa kylien tyhjeneminen ja maatalousvaltaisen kyläelämän hiljentyminen. Nopea teollistuminen veti ja maatalouden rakennemuutos työnsi väkeä maalta kaupunkeihin. Kaupungeista kauempana sijaitsevilla alueilla maaseutu pysyi vielä parinkymmenen vuoden ajan suhteellisen vahvasti asuttuna. Vähitellen asutus alkoi kuitenkin kasvaa keskustaajamien läheisyydessä. Mäntyharjun kehitys on tyyppikaavan esimerkki.

Maaseudun väestökatoa jarruttivat luovutetusta Karjalasta tulleet siirtolaiset, jotka Mäntyharjulla asettuivat asumaan suuressa määrin asemanseudulle. Sen myötä Mäntyharjun kirkonkylän ja Asemanseudun väestösuhde muuttui 1940-luvun lopulla, kun Asemanseudulle tehtiin maanhankintalain nojalla kymmeniä uusia tontteja, joille alkoi hartiapankkirakentamisen myötä nousta rintamiestaloja. Vuonna 1955 laadittiin uuden keskustan rakennuskaava ja sen läheisyyteen alkoi muodostua teollisuutta. (Vilkki 1979, 36–38.) Rakennuskaava ja uusi rakennusjärjestys määräsi: ”Rakennustoiminnan järjestelyissä on erityisesti alueen luonnon kauneutta ja maiseman luonnetta pyrittävä säilyttämään ja saa alueelle rakentaa vain sellaisia rakennuksia, jotka sopeutuvat ympäristöön”. Mäntyharjun uudesta keskustaajamasta alkoi kehittyä kaupunkimainen keskus jo 1950-luvulla, jolloin aloitettiin kunnallistekniikan eli vesijohtojen, viemäreiden rakentaminen, keskusalueen ulkovalaiseminen sekä jalkakäytävien ja teiden asfaltoiminen. Vuonna 1950 keskustaajamassa asui 903 asukasta ja vuonna 1960 jo 2386 asukasta. Vuoteen 1980 mennessä luku oli kasvanut 3292 asukkaaseen. Tänä aikana keskustaan rakennettiin 21 kerrostaloa. Liiketaloja nousi saman verran ja rivitaloja kaksi kertaa enemmän. (Favorin 1983, 335–341.) Mäntyharjulle rakennettiin siis 1960-luvulta alkaen Asemakylän viereen uusi keskus. Sen vuoksi kirkonkylän rakennuskantaa ei tarvinnut purkaa uuden tieltä. Kirkonkylään jäi jäljelle vanhoja, pitäjän historian kannalta merkittäviä rakennuksia ja ympäristökokonaisuuksia. Mäntyharjun kulttuuriympäristöohjelmassa (1998) keskustaajama jaetaan kolmeen osa-alueeseen: Kirkonkylään, Asemakylään ja keskustaan. Uusi avara keskusta-alue edusti ajan kaavoitustapaa. Rakennukset sijoitettiin keskelle tontteja ja parkkipaikat niiden ympärille. Rakennustyyli sisälsi pääasiassa yksikerroksia ja tasakattoisia liikerakennuksia. Näin rakennuskanta eroaa perinteisestä maalaistaajamasta. (Mustonen 1998, 40–43.)

3.2.2

Kirkonkylän vetovoimaisuus

Mäntyharjun kunnan vanha keskusta sijaitsee kirkonkylässä. Siellä sijaitseva historiallinen Salmelan alue on entisöity ja toimii kesäisin valtakunnallisesti suosittuna taidekeskuksena. Salmela on yksityisessä omistuksessa. Kunta ja Salmela tekevät kuitenkin markkinointiyhteistyötä. Salmelan ohjelma houkuttelee kulttuurimatkailijoita, on kesäasukkaille tärkeä vuosittainen tapahtuma ja tuo näin matkailutuloja (Mäntyharjun kunta 2007). Myös kunta on investoinut alueen kulttuuriympäristöön. Kunta on kunnostanut vuonna 1812 rakennetun vanhan kirkonkylän Iso-Pappilan ja sen pihapiirin 2000-luvulla museotilaksi. Alueella toimii myös kesäteatteri. (Etelä-Savon paikallismuseot 2012.) Iso-Pappilan peruskorjaus ja ympäristön entisöinti täydentää vanhan kirkonkylän kulttuurimaisemaa.

Mäntyharjulla on myös toinen historiallisesti merkittävä paikka: kuntakeskuksessa sijaitseva Kurkilahden miljö (kuva 9). Kurkilahden eli Asemalammen rannalla sijaitsevat mm. entisen kenkätehdas Askeleen tiilirakennus, jossa on muutama toimitila paikallisille yhdistyksille sekä yrittäjille. Vuonna 1889 valmistunut, mutta vuodesta 1990 tyhjillään ollut Mäntyharjun rautatieasemarakennus on viime vuosina ollut sekä paikallisten kulttuuriaktiivien että kunnan kiinnostuksen kohteena. Museovirasto on luokitellut rautatieasema-alueen valtakunnallisesti merkittäväksi rakennetuksi kulttuuriympäristöksi (Museovirasto 2009). Mäntyharjun Kulttuuriluukku ry on esittänyt asemarakennuksen kunnostamista mäntyharjulaisten järjestöjen sekä käsi-

työyrittäjien käyttöön ja osuuskuntapohjaiseen hallintaan sekä samalla myös takaisin junamatkailijoiden odotustilaksi. Kulttuuriluukun tavoitteena on ollut historiallisesti merkittävän suojelurakennuksen pelastaminen rappeutumiselta (Länsi-Savo 2008). Myös Mäntyharjun kunta on ollut kiinnostunut rakennuksesta. Valtion Senaatti-kiinteistöt asetti asemarakennuksen myyntiin vuonna 2011 (Senaatti-kiinteistöt 2011). Kunta teki ostotarjouksen, mutta Senaatti-kiinteistöt eivät hyväksyneet tarjousta. Vuonna 2012 Senaatti-kiinteistöt myi asemarakennuksen yksityiselle yritykselle.

Kuva 9. Mäntyharjun rautatieasema ja Kurkilahden (Asemalammen) ympäristöä vuonna 2011. Lähde: Mäntyharjun kunnan arkisto. Kuva: Lentokuva Vallas Oy.

Rautatieasemarakennuksen kohtalo heijastaa valtion kulttuuripolitiikan heikkoa tilannetta. Mäntyharjulla valtio on vetäytynyt rakennettuun ympäristöön liittyvistä kulttuurihistoriallisista vastuistaan. Tilanteesta tekee vielä erikoisen se, että junat pysähtyvät paikkakunnalla, mutta toimivaa asemarakennusta ei ole. Tällainen politiikka on kirkonkyläen kannalta ongelmallista varsinkin silloin, kun yksityisiä rahoittajia rakennusten kunnostamiseen ja toimintojen kehittämiseksi ei löydy.

Mäntyharjun kirkonkylän ja keskustaajaman kolmivaiheinen historia mahdollistaa kuntakeskuksen kehittämiseksi kulttuurihistoriallisen lähtökohdan. Asemanseudulla ja kirkonkylällä on selkeästi oma identiteetti. Ensimmäisen vaiheen kirkonkylä on kansallisesti merkittävä kulttuurihistoriallinen kokonaisuus, jota Mäntyharju on kehittänyt yhtenäisenä kulttuurimatkailualueena yhdessä Taidekeskus Salmelan kanssa. Toinen kehitysvaihe, Asemakylä, rautatieaseman ja Kurkilahden alue, on muodostanut oman yhdyskunnallisen kokonaisuuden ja on myös osa Suomen rautateiden ja junaliikenteen laajentumisen historiaa. Kuvassa 10 näkyy 1960-luvulta alkanut kolmas vaihe: suomalaisen modernin rakentamisen mukaisesti toteutettu kuntakeskus. Kuvassa 11 näkyy Mäntyharjun nykyinen kuntakeskus.

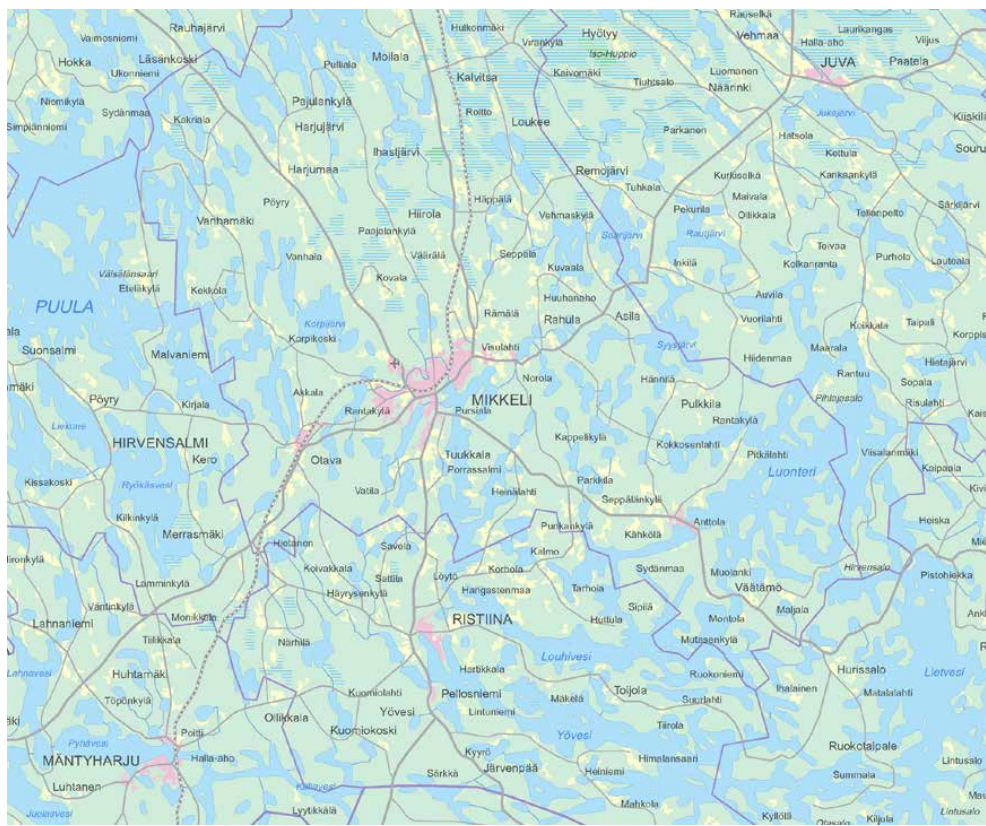

Kuva 10. Mäntyharju 1970. Mäntyharjun kolmas keskus ja uusi pääväylä. Asemakylä taka-alalla.
Lähde: Mäntyharjun kunnan arkisto.

Kuva 11. Mäntyharjun keskustaajama vuonna 2011.
Lähde: Mäntyharjun kunnan arkisto. Kuva: Lentokuva Vallas Oy.

Kartta 3. Mäntylampi ja Mikkelin kaupunkiseutua.
Lähde: Maanmittauslaitos / Timo Pakarinen Itä-Suomen yliopisto 2012.

3.2.3

Työpaikkakeskus ja laajan vaikutusalueen palvelukeskus

Mäntylampin asukkaat työllistyvät suurimmaksi osaksi oman kunnan alueelle. Suurin yksityinen työnantaja on keskustaajamassa sijaitseva sahauslaitevalmistaja, Veisto Oy (200 työntekijää) sekä samaan konserniin kuuluva ja kolmekymmentä henkilöä työllistävä Vakiometalli Oy (HewSaw 2012).

Mäntylampin elinkeinoelämän tunnetuin yritys on komposiittialan konserni Exel Composites, jossa vuonna 2009 työskenteli 59 työntekijää (yhteensä Suomessa 204) (Exel Composites 2009) ja kaasujen tuotantoon ja laitteistoihin erikoitunut Oy Woi-koski AB, 119 työntekijää (Kauppalehti 2009). Mäntylampilla on myös mekaanisen metsäteollisuuden, kuten talonrakennus- ja huonekalualan yrityksiä (Mäntylampin kunta 2010a). Mäntylampia on kuvattu harvaan asutun maaseudun kunnaksi, jossa teollisen tuotannon osuus on suhteellisen suuri (Tapio-Biström ym. 2006). Kunnassa on yli 100 alle 20 henkilöä työllistävää pienyritystä. Siitä huolimatta Mäntylampi on edelleen hyvin maatalousvaltainen kunta. Tilastokeskuksen (2012) mukaan vuonna 2009 kunnan työssäkäyvistä 14,4 prosenttia teki työtä maatalouden toimialalla (valtakunnallinen keskiarvo 4 %), jalostuksen parissa työskenteli 29,6 prosenttia ja palveluammateissa 54,4 prosenttia työllisistä (Tilastokeskus 2012b).

Työssäkäyntivirtoja katsottaessa Mäntyharju on varsin työpaikkakeskeinen alue. Mikkelin seudulla asukkaiden työssäkäynti kohdistuu pääosin Mikkelisiin, Ristiinaan ja Pertunmaalle. Työssäkäyntivirroissa on huomattava, että kuntien keskustaajamat ovat työssäkäynnin keskuksia. Mäntyharjun kuntakeskuksesta ja kuntakeskukseen työmatkat suuntautuvat paikallisesti, seudullisesti ja yli maakuntarajojen. Taulukossa 3 nähdään Etelä-Savon maakuntaliiton koostamat Mäntyharjun keskuksen työssäkäynnin lukemat.

Taulukko 3. Mäntyharjun keskustasta/keskustasta työssäkäyvät (2007)
Lähde: Etelä-Savon liitto 2011/YKR/SYKE/.

Mäntyharjun <u>keskustassa</u> työssäkäyvät 2007		Mäntyharjun <u>keskustasta</u> työssäkäyvät 2007	
Mikkelistä	86	Mikkelissä	158
Juvalta	6		
Ristiinasta	29	Ristiinassa	64
Suomenniemeltä	6		
Kouvolasta	11	Kouvolassa	12
Heinolasta	11	Heinolassa	11
Lahdesta	6	Lahdessa	8
Muualta Suomesta	54	Muualla Suomessa	85
Mäntyharjun haja-asutusalueelta	252	Mäntyharjun haja-asutusalueella	162
Pertunmaalta	25	Pertunmaalla	37
Hirvensalmelta	16	Hirvensalmella	13
Keskustasta	898	Keskustassa	877

3.2.4

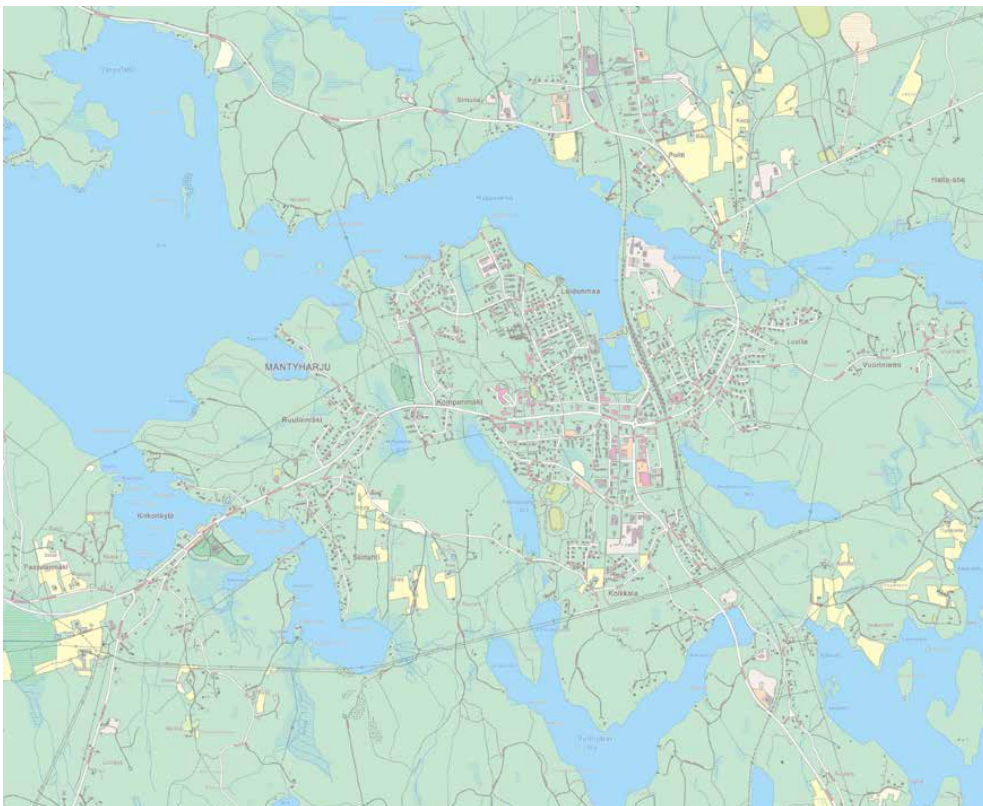
Mäntyharjun keskustaajama seutukeskuksena ja vapaa-ajan asumisen kylänä

Mäntyharjulla asuminen on keskittynyt keskustaajamaan. Mäntyharjun suhteellisen etäinen sijainti muista keskuksista tekee kirkonkylästä ja asemanseudusta paikalliskeskuksen (Ks. kartat 3 ja 4.). Mäntyharjun keskustaajaman väestökehitys on ollut suhteellisen tasaista vuodesta 1985 alkaen. Väestömäärä laski huippuvuoden 1990 (4424 as.) jälkeen vuoteen 2009 mennessä 4064 asukkaaseen. Vuonna 2007 Etelä-Savon maakuntaliiton mukaan asukkaiden enemmistö on sijoittunut Asemanseudun ympäristöön, jossa aluerajauksella Kompanmäki – Laidunmaa – Kurkilahti – Kolkkala – Lustila asui 3354 asukasta. Vanha kirkonkylä on säilynyt väestömäärältään pienenä kunnan osana (kuva 12). Alueella Ruutinmäki – Siirilahti – Kirkonkylä asui 309 asukasta. (Etelä-Savon maakuntaliitto 2011.)

Kuva 12. Mäntyharjun kirkonkylää vuonna 2011.
Lähde: Mäntyharjun kunnan arkisto. Kuva: Lentokuva Vallas Oy.

Kartta 4. Mäntyharjun kuntakeskus ja kirkonkylä.
Lähde: Maanmittauslaitos / Timo Pakarinen Itä-Suomen yliopisto 2012.

Mäntyharju on investoimassa kuntakeskuksen kehittämiseen ja pyrkii tuomaan maaseutumaisen kuntakeskuksen rakenteelliseen suunnitteluun uusia, vapaa-aikaan, kulttuuriin ja elinkeinojen verkostoitumiseen pohjautuvia ideoita. Tällöin keskustajaman vanhat, paikallishistorialliset rakennukset ja korttelit sekä maisemat nousevat esiin elämäntavallisessa yhteydessä.

Mikkelin seutu haluaa profiloitua hyvän asuinympäristön ja vapaa-ajan asumisen alueena. Edesmenneessä KOKO -ohjelmassa osa-aikainen asuminen merkittiin Mikkelin seudun voimavaraksi. Mikkelin seutu kytki maankäytön, asumisen ja liikenneympäristön suunnitteluun osa-aika-asumiseen liittyvien rakenteiden ja palveluiden kehittämisen. Tämän ohella seutu nosti tavoitteekseen ekologisesti kestävien lähiruokajärjestelmien vahvistamisen. (Mikkelin seutu 2010.) Mikkelin seutuhallitus korostaa, että vapaa-ajan asumisella on tulevaisuudessa suuri merkitys maaseudun asuttuna pysymiselle, seudun palveluverkon ylläpitämiselle ja kehittämiselle. Tämän vuoksi Mikkelin seudulle on perustettu kuntien ja mökkiläisten yhteinen vapaa-ajan valtuuskunta, jonka yhtenä tehtävänä on kehittää vapaa-ajan asukkaiden vaikutusmahdollisuuksia (Mikkelin seutu 2009). Vuonna 2011 vapaa-ajan valtuuskunnan kokouksessa Mäntyharjun kunnanjohtaja Jussi Teittinen toi korostetusti esiin vapaa-ajan asukkaiden merkityksen seudulle:

”Seudun vapaa-ajan asukasvaltuuskunnalla on edelleen seudullisesti merkitystä. Vakinaisilla ja vapaa-ajanasukkailla on yhteiset intressit kaavoituksen, ympäristön ja asumisen palveluissa ja ongelmien hoidossa. Julkisten palvelujen tuottavuusohjelmat ovat heikentäneet valtionhallinnon paikallispalveluita. Kaikkien kannalta on olemassa kaupallisten ym. yksityisten palvelujen kehittämistarvetta. Kuntakeskusten viihtyvyyteen, helppokulkuisuuteen mm. kevyenliikenteen kannalta kiinnitettävää huomiota. Ekologinen vapaa-ajanasuminen on otettava vakavasti, myös siitä tulee vetovoimatekijä”. (Mikkelin seutu 2011.) Mäntyharju eroaakin omana alueenaan juuri siinä, että sen vapaa-ajanasuntojen määrä on vakituksia asuntoja suurempi (Etelä-Savon liitto 2010). Kesäasumisen kuntana ja palvelujen haun keskuksena Mäntyharju omaa potentiaalia myös keskustajaman paikalliskulttuuristen piirteiden esiin nostamiseen ja kehittämiseen Salmelan alueen rinnalla. Se vaatii asukkaiden ja kunnan hallinnon vuoropuhelua ja yhteistoimintaa, mutta myös uusien suunnittelun toimintamallien soveltamista.

3.2.5

Lähipalvelut ja joukkoliikenne

Mäntyharjun keskustajamassa sijaitsevat terveyskeskus, kunnan virastotalo, kirjastotalo, kaksi päiväkotia, kirkonkylän alakoulu, Kyttälän koulu (luokat 1-9) sekä Mäntyharjun lukio. Näiden ohella Mäntyharjulla toimii kansalaisopisto. Kunnan terveyskeskus ja palvelukoti sekä päiväkodit ovat samassa korttelissa Mäntyharjuntien varrella. Taajaman keskustassa on kolme pankkia: Osuuspankki, Nordea ja Suomenniemen Säästöpankki. Eri palveluyritysten lisäksi keskustassa on myös viisi ravintolaa ja kaksi autohuoltamoaa ja kierrätyskeskus. Kuntakeskuksessa sijaitsevat myös Alko sekä liikeneliömääriltään suhteellisen suuret S-Market Mäntyharju ja ABC ja K-Market.

Mäntyharjulta on junayhteys Mikkeliin ja Kouvolaan. Se palvelee työ- ja koululaisliikennettä. Kesäkuussa vuonna 2012 Savon radan Helsingin aikataulujen muuttumisen myötä Mäntyharju menetti tämän aamujunayhteyden (Etelä-Savon

maakuntaliitto 2012, 6). Mäntyharju on osa seudullista liikennejärjestelmää, mutta suunnitelmissa ei ole kiskobussiyhteyden kehittämistä. Sellainen vaatisi rinnakkaisraiteen rakentamista ja kalleuden vuoksi tavoite näyttää epärealistiselta.

Julkisten palvelujen suhteen Mäntyharju on samassa tilanteessa kuin moni muu maaseutukunta. Valtuustoseminaarin esiselvityksessä todetaan, että heikon taloudellisen tilanteen vuoksi palvelutuotantoon on etsittävä rakenteellisia muutoksia (Mäntyharjun kunta 2012b). Verojen korotus ei riitä. Lähipalvelujen turvaamiseksi Mäntyharju joutuu punnitsemaan eri vaihtoehtoja.

Valtion hallinnon mukaan ratkaisu on kuntaliitos. Kunnallishallinnon rakenne-virkamiestyöryhmä esitti vuonna 2012 Etelä-Savoon kolme erityistä kuntajakoselvitystä. Mäntyharju kuului Mikkelin, Ristiinan, Hirvensalmen, Suomenniemen, Juvan, Kangasniemen, Puumalan ja Pertunmaan kuntajakoselvitykseen. Selvitysalue käsitti Mikkelin tilastollisen työssäkäyntialueen. Valtiovarainministeriön mukaan Mäntyharjun tilanne on väestökehityksen osalta huolestuttava. Ministeriö korostaa, että palvelujen säilymisen vuoksi myös Mäntyharju tarvitsisi laajempaa ja ikärakenteeltaan monipuolisempaa väestöpohjaa (Valtioneuvosto 2012). Mäntyharju otti omassa lausunnossaan kielteisen kannan yhdistymisselvitykseen (Kuntaliitto 202). Tavoitteena on säilyttää kunta itsenäisenä. Perusteena on kunnan sijainti kaukana Mikkelistä. Mäntyharju on maaseutukeskus, johon suuntautuu palveluasiointia myös Pertunmaan, Ristiinan ja Suomenniemen alueilta.

Mäntyharjulla Kouvolan suunta on aiemmin toiminut selvänä palveluiden haku- paikkana. Mikkelin on sen verran kaukana, että kaupungin vaikutus ei näy maankäytöllisissä ratkaisuissa eikä myöskään kaupallisten palveluiden kehityksessä. Kauppakaketjut huomasivat tämän ja rakensivat omat tilansa keskustaajamaan. Mäntyharjun palvelujen suhteellisen laaja vaikutusalue tuo potentiaalia sekä isoille kauppakeskuksille että pienemmille lähituottajille. Etelä-Savon maakuntakaavaan on merkitty kuntien kuntakeskuksiin kaupan paikalliset suuryksiköt mahdollistava keskustatoimintojen symbolimerkintä (ca) (Etelä-Savon maakuntaliitto 2010). Mäntyharjun keskustaan on viime vuosien aikana tullut uusia liikerakennuksia. Tämä perustuu loma-asutuksen ts. osa-aikaisen asumisen vahvuuteen.

3.2.6

Kunnan maa- ja kehittämispolitiikat

Mäntyharjulla kuntakeskuksen nykyisessä kehittämisessä kunta ja maakuntaliitto ovat olleet aloitteentekijöitä. Aasukkaat ovat kyllä kiinnostuneita keskustaajaman kehittämisestä, mutta keskustaajamassa ei ole toimivaa kyläyhdistystä. Sen sijaan Mäntyharjun kirkonkylässä on toimiva kyläyhdistys. Mäntyharjulla alkavan kuntakeskuksen kehittämishankkeen yhteydessä on mahdollista perustaa keskustan kehittämisyhdistys. Kunnassa on kuitenkin aktiivisia yhdistyksiä, joilla on ollut halua osallistua kuntakeskuksen kehittämiseen.

Mäntyharjun kuntakeskuksen uusi asemakaava-alue sisältää paljon toteutumatonta rakennusmaata. Asemakaava-alue jaetaan osa-alueisiin ja rakentaminen aikataulutetaan tarpeen mukaan. Kunta päätti vuonna 2011 käynnistää kuntakeskuksen itä-osassa sijaitsevan Vuoriniemen matkailu- ja asuinalueen asemakaavoituksen (Mäntyharjun kunta 2011b). Kunta on jo hyväksynyt länsiosassa sijaitsevan Vehmasrannan alueen asemakaavan, jonka toteutuminen täydentää kirkonkylän

asutusta (Mäntyharjun kunta 2011). Kirkonkylässä seurakunta aikoo myydä tontteja 1990-luvulla kaavoitetulta alueeltaan. Kirkonkylän ja keskustaajaman välissä sijaitseva Ruutinmäki on suhteellisen tiivis alue, jonka jäljellä olevat haja-tontit ovat joko seurakunnan tai yksityisessä omistuksessa. Kunta omistaa Ruutinmäen ja keskustaajaman välisen Pyhävedenrannan asuinalueen tonttimaat. Pyhävedenrannan alue on koulu- ja kauppapalvelujen läheisyydessä, jonka vuoksi se on lapsiperheiden suosima asuinalue.

Jatkossa Mäntyharjulla panostetaan kunnan keskustaajaman rakentamiseen uudenlaisin keinoin. Keskustan kehittämishanke ei perustu väestökasvuodotukseen. Samalla on mietitty kuinka kirkonkylän palvelut voisivat tukea paremmin vapaa-ajan asumista. Mäntyharjun keskustaajaman kehittämisprojekti alkoi elokuussa 2012. Hanke tulee osaltaan ohjaamaan asemakaavoituksen tavoitteita. Kehittämisprojektiin osallistetaan kuntalaisia, yrittäjiä sekä keskustan kiinteistönomistajia. (Mäntyharjun kunta 2012a; Mäsek 2012.)

Vapaa-ajan asutuksen korostaminen keskustan kehittämisessä oli vahvasti teemanä myös jo arkkitehti Mirja Merikarin (2010) laatimassa diplomityössä strategisen maankäytön tulevaisuuskuvaksi. Merikarin visio ei sisältänyt yhdyskuntarakenteen fyysistä laajentamista. Tavoitteena oli tiivistyvä keskustaajama, joka mahdollistaa paikallisten elinkeinojen toimivuuden ja palvelujen jatkuvuuden. Keskustan kehittämisessä oli tärkeinä tekijöinä huomioitu vapaa-ajan asuminen ja matkailu. Merikari ideoi mökkeilykulttuurin siirtämistä kunnan omistamille tonteille keskusalueen läheisyyteen. Suunnitelmassa painotettiin vesimaisemaa, puhdasta luonnonympäristöä, hidasta elämäntyyliä ja palvelujen läheisyyttä. Suunnittelun kohdealueet olivat rautatieasema, Asemanlahden ja Kurkiniemen alue sekä Kauppatien alue ja tori. Se käsitteli lisäksi myös kirkonkylää ja Salmelan aluetta sekä huomioi mahdollisuutena Repoveden kansallispuiston ja Mäntyharjun kuntakeskuksen välisen reitti yhteyden.

Mäntyharjulla ilmastopolitiikka on ollut osa ympäristöohjelmaa ja vaikuttanut tätä kautta myös maankäyttöön. Mäntyharjun kunnan laatimassa ympäristöohjelmassa aikavälille 2008–2014 on keskeisenä tavoitteena kasvihuonepäästöjen rajoittaminen (Mäntyharjun kunta 2008). Ohjelmassa kuntaorganisaatiolta, kunnassa toimivilta laitoksilta ja asukkailta vaaditaan tekoja. Käytännön tavoitteita ovat energiansäästö, kaukolämmön osuuden lisääminen, uusiutuvien energialähteiden käyttäminen ja maankäytön suunnittelu. Samalla pyritään parantamaan jätteiden asianmukaista käsittelyä. Joukkoliikenteen yhteyksiä ja kevyen liikenteen väyliä aiotaan kehittää. Mäntyharjun keskustaajamassa lämpö tuotetaan Suur-Savon Sähkö Oy:n lämpökeskuksessa 80 prosenttisesti biopolttoaineella (pääosin puulla). Kaukolämpöverkon pituus on 11 kilometriä ja kunnan kiinteistöistä lähes kaikki on liitetty kaukolämpöverkkoon. Tavoitteena on vuoteen 2014 mennessä lisätä puunkäyttöä lämmön tuotannossa ja ulottaa kaukolämpöverkko mahdollisimman laajalle alueelle. Sen ohella pyritään edistämään puun, muun bioenergian ja maalämmön käyttöä myös verkon ulkopuolella.

Mäntyharju työpaja

”Kyllähän tällaisen kunnan pelastus on, että matkailua tulis enemmän, muuten tää kuihtuu koko ajan”

Mäntyharjun työpajassa painottui se, että kunnalla on selkeä ja viihtyisä palvelu- ja asuinkeskusta. Vanhaa kirkonkylää sekä keskustaaajamaa arvostetaan kokonaisuutena, jossa on monipuoliset päivittäiset palvelut. Palvelurakenne on kuitenkin muuttumassa. Esimerkiksi Mäntyharjun terveystalot ovat siirtymässä Mikkelin alaisuuteen. Työpajassa todettiin, että erilaisten asumisen tukipalveluiden tarve tulee kasvamaan. Väestön vanhentumista ei koettu vain huonoksi asiaksi, vaan myös elinkeinomahdollisuudeksi.

Mökkeilykausi on vuosien saatossa pidentynyt ja Mäntyharju kuvailtiin metropolialueen läheisenä ja ympärivuotisena vapaa-ajan kuntana. Talvella loma-asukkaita näkee kuntakeskuksessa varsinkin joulun aikaan. Vapaa-ajan asukkaat mahdollistavat sen, että kesäaika on kulttuuritarjonnaltaan laajaa. Monet kesäasukkaat toimivat paikallisissa yhdistyksissä ja muusikot ja taiteilijat ovat käynnistäneet uutta kulttuuritoimintaa. Työpajassa todettiin, että mökkiläisten suurta määrää ei vielä osata hyödyntää riittävästi palveluyrittäjien asiakkaina. Mökkitalkkariyrittäjyyttä tulisi edistää, liikuntaan ja retkeilyyn erikoistuneille yrityksille voisi olla kysyntää. Myös matkailuyrittäjyyden edellytyksiä pitäisi kehittää: erityisesti kesäkaudeksi tarvittaisiin lisää laadukasta majoitustilaa.

Mäntyharjun työpajassa korostettiin loma-asukkaiden vaikutusta keskustaaajaman kehittämisessä. Erityisesti päivittäistavarakaupat ovat tästä hyötynneet. ABC-asema rakennettiin taajamaan mökkiläisten ansiosta. Työpajassa todettiin, että kunnasta on vaikea löytää mökkitontteja. Toisaalta pieni osa aiemmista kesäasukkaista on muuttanut pysyvästi Mäntyharjulle.

Eläkeikäisille ei Mäntyharjun keskustaaajamassa ole riittävästi kokoontumistiloja. Jäsenistö on kuitenkin aktiivinen. Tilaongelmaan ehdotettiin eläkeläisten ja nuorisotoimen välistä yhteistyötä. Kunnan vanhaa valtuustosalia ehdotettiin uudeksi monitoimitilaksi. Mäntyharjun kulttuurisali on jo täydessä käytössä ja on liian iso pienemmille kokouksille ja tapahtumille. Kunnassa olevat sisäliikuntatilat eivät enää ole kaikilta osin tarkoituksenmukaisia ja ne ovat puolestaan liian pieniä ryhmäliikunnalle. Sen sijaan ulkoliikuntaan riittää reittejä: ladut ovat erinomaisessa kunnossa ja muutkin ulkoilureitit ovat hyviä.

Mäntyharjun liikunnallisille nuorille on hyvin tarjolla harrastusmahdollisuuksia. Toisaalta nuoret toimivat itsenäisesti, eivätkä välttämättä osallistu ohjattuun toimintaan. Nuoriso ei näe paikallisia vaikutusmahdollisuuksiaan ja osallistumiskynnystä nostaa myös se, että lukion jälkeen useimpien nuorten on muutettava Mäntyharjulta. Työpajassa todettiin, että kunta tarvitsee nuoria ja heitä pitäisi arvostaa. Kuntaan jäävät nuoret ovat yleensä ammattikoulusta valmistuneita ammattilaisia.

Työpajassa kiinnitettiin huomiota myös keskustan tyhjentyneisiin julkisiin ja kaupallisiin rakennuksiin. Julkisia alueita ei kunnolla huolleta ja somisteta. Kirkonkylän Salmelan taidetalon ympäristö esitettiin esimerkillisen siistinä miljöönä. Keskustaaajaman ongelmana nähtiin ränsistynyt asemarakennus. Senaatti-kiinteistöt ei ole suostunut myymään rakennusta kunnalle. Asemarakennuksesta on suojelumääräys. Myös vanha osuuskaupparakennus on huonossa kunnossa.

Kartta 5. Pohja, Fiskars ja Raaseporin seutu.
Lähde: Maanmittauslaitos / Timo Pakarinen Itä-Suomen yliopisto 2012.

Noin 1700 asukkaan Pohjan kirkonkylä on perinteiltään teollinen kaksikielinen kylä. Se oli Pohjan kunnan keskus 2008 vuoden loppuun saakka. Pohja, Tammisaari ja Karjaa muodostivat Raaseporin kaupungin vuoden 2009 alussa. Pohjan kirkonkylän taantuva kehitys alkoi jo 1980-luvulla, jolloin lähiseutujen teollisuusruukkien Fiskarsin, Antskogin ja Åminneforsin pajat alkoivat hiljentyä. Ongelmat ovat voimistuneet kuntaliitoksen jälkeen, kun kuntakeskuksen monet julkiset palvelut ja samalla työpaikat ovat tulleet uhatuiksi. Kirkonkylän maankäyttöä on suunniteltu 2000-luvulla useamman erillisen asemakaavan avulla.

Fiskars on historiallinen yhden yhtiön ruukkikylä noin kuuden kilometrin päässä Pohjan kirkonkylästä. Teollinen toiminta väheni ruukissa merkittävästi 1980-luvun alussa ja samalla ruukki alkoi tyhjentyä myös asukkaista. Kylän uusi kukoistuskausi käynnistyi 1990-luvulla kun siitä muodostui taitelija-, käsityö- ja matkailuruukki. Fiskarsissa on nykyisin noin 500 asukasta. Käynnissä on uusien asuinalueiden rakentaminen tuoreiden asemakaavojen perusteella ruukin lähiympäristöön. Uusi kaava

mahdollistaa asukasmäärän voimakkaan kasvun. Uhat julkisten palvelujen, erityisesti koulun, säilymisestä ovat voimistuneet kuntaliitoksen jälkeen myös Fiskarsissa. Toisaalta kuntaliitos luo myös uusia mahdollisuuksia Fiskarsille koko Raaseporin yhtenä keskeisenä matkailukohteena.

3.3.1

Seudun historiallinen kehitys

Pohjan kirkkopitäjän, entisen Pohjan kunnan ja nykyisen Raaseporin kaupungin kirkonkylän kehitystä on määrännyt sijainti ja sen teolliselle tuotannolle suotuisat luonnonolosuhteet. Pohjan pitäjän alue on tunnettu erityisesti ruukeistaan. Jokilaaksoihin asettuneen väestön toiminnasta on vähitellen muotoutunut Pohjan alueen kulttuurimaisema. Alueella näkyy rautaruukkien ja metalliteollisuuden lisäksi eteläsuomalaisen maatalouden ja kartanoiden historia.

Pohjan alueen kulttuurihistoriallisen ympäristöinventoinnin tehneen Mikko Härön (2007) mukaan Pohjan alueen luonnonmaisemallisen sekä asutus- ja teollisuushistoriallisen perustan muodostavat Pohjanpitäjänlahteen laskevat Fiskarsinjoki ja Mustionjoki eli Karjaanjoki. Pohjan alueen vahva kulttuurinen piirre on kaksikielisyys. Ruotsinkielinen asutus vakiintui Pohjaan jo 1200-luvulta alkaen. 1300-luvulla Pohja oli itsenäinen varsin laaja seurakunta, josta Tammisaaren kaupunki erotettiin 1500-luvun alkupuolella. Pohjan kirkonkylän Pyhän Marian kirkko on rakennettu 1400-luvun jälkipuoliskolla ja Pohjan pappila on sijainnut nykyisessä paikassaan kirkonkylän lähellä Dalkarbyn viljelysmaisemassa 1600-luvulta saakka. Pitkän kirkkohallinnollisen historian ohella Pohjan kirkonkylällä on vapaa-ajan asumisen vahva historia. Sijainti jokilaaksoalueella meren ja jokien kohtaamispaikassa on antanut kirkonkylälle ominaisen leimansa. Merenlahden rantamaisemiin syntyi huvilakulttuuria.

Pohjan kirkkopitäjään perustettiin Suomen ensimmäiset ruukit, vuosina 1630 Antskog ja 1640 Billnäs sekä Fiskars vuonna 1647 (Ketonen 2007, 17). Nämä ruukit ovat kokeneet viimeisen kolmenkymmenen vuoden aikana hyvin voimakkaan rakennemuutoksen: teollisuuden tilalle on tullut asuminen, matkailu, kulttuurielinkeinot ja vapaa-ajan vietto. Varsinkin Fiskarsista on tullut tunnettu taide- ja käsityöläisruukki sekä matkailukohde (Sairinen 2005).⁴ Ruukkikulttuuri loi Pohjan alueelle vahvan elinkeinorakenteellisen perustan. Pohjan kunta kehittyi aikoinaan Suomen teollistuneimmaksi kunnaksi suhteessa väkilukuunsa. Vielä vuonna 1980 reilu puolet (54 %) työvoimasta työskenteli teollisuuden palveluksessa (Lindqvist 1986, 24).

Pohjan kuntaan virkistysalueiden yleissuunnitelman laatineen Miia Ketosen (2007) mukaan Pohjan alueella on pienestä väestömäärästään huolimatta virkistys ja matkailukohteita enemmän kuin monessa suuremmassa kunnassa. Varsinkin ruukit vetävät matkailijoita, joiden ohella alueella vierailee myös golfin harrastajia kahdella kentällä. Lisäksi kunnassa on Päämminen laskettelukeskus sekä Kisakeskuksen urheilukeskus.

Vuonna 2006 alueen kunnat tekivät esiselvityksen suurkunnan toteuttamisesta. Kolme vuotta myöhemmin Karjaan, Pohjan ja Tammisaaren kunnat yhdistyivät Raaseporin kaupungiksi (Kuntaliitto 2010). Vuonna 2010 kaupungin väestömäärä oli noin 28 900 henkeä. Väkiluku on kasvanut vuodesta 2005 noin 550 hengellä (2 %), ja vuoteen 2030 mennessä väestön on arvioitu kasvavan yli 3 000 hengellä (10 %).

⁴ Sana ruukki merkitsee rauta- ja terästehdasta ja ruukinkylä kylää tehtaan ympärillä (Ruukkien retki 1998).

Raaseporin väestöstä on ruotsinkielisiä 66 ja suomenkielisiä 30,9 prosenttia. Pohjan kirkonkylän väkiluku oli vuonna 2012 1670 henkeä, joista ruotsinkielisiä 36,5 prosenttia (611 henkilöä) ja suomenkielisiä 56,4 prosenttia (946 henkilöä) ja Fiskarsin asukasluku oli vastaavasti 490 henkeä, joista suomenkielisiä 85,9 prosenttia (421 henkilöä) ruotsinkielisiä 14,0 prosenttia (69 henkilöä). (Tilastokeskus 2012c.)

3.3.2

Pohjan kirkonkylän kehitys

Pohjan kirkonkylää on vanhastaan leimannut kauttakulku. Pohjanpitäjänlahden rannat ovat olleet tärkeitä rannikon ja sisämaan yhteyksien solmukohtia. Pohjankurun satamasta kehittyi aikoinaan tärkeä vesiliikenteen paikka, jonka merkitys kasvoi 1900-luvun alussa teollisuuden kasvun, rantaradan ja rautatieaseman valmistuessa. Rantamaantie kulkee edelleen vanhaa reittiään, jonka varrella myös Pohjan kirkonkylä ja Billnäsin ruukki sijaitsevat.

Vaikka Pohjan kirkonkylä on ruukkikyliä vanhempi, se jäi kilpailussa asukkaista ruukkikylien varjoon aina 1900-luvun alkuun saakka. Kirkonkylä vahvistui 1900-luvun alussa kansakoulujen rakentamisen sekä varakkaamman väestön huvilarakentamisen myötä. Kirkonkylään rakennettiin rantatien varrelle 1800-luvun lopulla pieniä mökkejä sekä suurempia villoja. Rakennuslinja alkoi niin sanotulta Flemingin kiveltä päättyen Pohjankuruun. Tien pohjoispuolella on koulutaloja vuosilta 1870, 1900, 1930 ja 1950. Kirkonkylän keskustassa on 1930–1950-luvuilla rakennettuja liikerakennuksia sekä arkkitehti Hilding Ekelundin suunnittelema vuonna 1950 valmistunut paloasema. Kirkonkylän varsinainen rakentaminen oli suurimmillaan 1940–1960-luvuilla. Näkyvillä on ajallisesti kerrostunut rakennusnauha, jonka keskellä uusi palvelukeskus sijaitsee. Härön mukaan Pohjan kirkonkylässä varsinkin nauhamaisesti sijoittuvat koulutalot havainnollistavat merkittävästi suomalaisen koulurakentamisen kehitystä. (Härö 2007, 358–359.)

Kirkonkylän seuraava ja nykyisen muodon ratkaissut rakennusvaihe ajoittuu 1970-luvulle. Vuonna 1970 kirkonkylän rakennuskaavan pohjaksi Pohjan kunta järjesti Suomen kansalaisille ja Suomen Arkkitehtiliiton jäsenille arkkitehtikilpailun. ”Pohjan kunnan keskustan aatekilpailu” koski kirkonkylää ja Gumnäsin aluetta.

Kilpailun tehtävänannossa kirkonkylän arvioitiin kasvavan tulevaisuudessa voimakkaasti. Asukasmääräksi vuonna 2000 ennustettiin 5 000 henkeä ja keskustapalveluihin tukeutuvien määräksi 8 000–10 000 asukasta. Tehtävänannon mukaan rakennusten tuli muodostaa arkkitehtoninen ja toiminnallinen kokonaisuus. Rakentamisen tuli tapahtua vaiheittain ja ensimmäisenä toteuttamisjärjestyksessä piti olla liikekeskus ja linja-autoasema. Suunnitelmassa piti esittää kilpailualueen sisäinen autotieverkosto sekä ajoneuvoliikenteestä eroava jalankulkuverkosto. Linja-autoliikenne haluttiin liitettävän kirkonkylään joustavasti niin, ettei se häiritse muuta liikennettä. Linja-autoaseman lähtö- ja tulolaitureita tuli suunnitella kuudelle linja-autolle. Kilpailun tilaohjelma määräsi alueelle sijoitettavaksi uuden kunnantalon, uuden liikekeskuksen, johon tilat palvelu- ja erikoistavara- ja elintarvikeliikkeille. Näiden ohella tehtävänantoon kuuluivat myös huoltoasema, kirjasto, terveysaseman laajennus, nuorisotalo, lastentarha, elokuvateatteri, kansanopisto, urheilutalo ja urheilukentät sekä motelli, campingalue ja venesatama. (Pohjan kunta 1970.)

Pohjan kunnan keskustan aatekilpailun voittaneen ehdotuksen suunnittelivat Heikki Miettinen ja Raimo Teränne. Suurin osa suunnitelmasta on toteutettu. Ku-
vassa 13 näkyvä Pohjan kirkonkylän nykyinen kyläkuva on pitkälti 1970-luvulta
tehtyjen ja toteutuneiden suunnitelmien mukainen. Koska alueen kasvu ei ole ollut
suunnitelman tavoitteen mukaista, leimaavat kirkonkylän keskustan ulkoista kuvaa
laajat tyhjät asfalttikentät ja vajaakäyttöisyys.

Kuva 13. Pohjan kirkonkylän keskus. Lähde: Raaseporin kunnanarkisto 2011.

Pohjan keskustan rakennetussa ympäristössä näkyy ajallinen kerrostuneisuus. Kir-
konkylän läpi kulkevan rantatien varrella on 1900-luvun alkupuolen puisia oma-
kotitaloja. Keskustassa on puolestaan kerros- ja rivitaloja 1960- ja 1970-luvuilta. Li-
ikekeskusta edustaa 1970-luvun modernia keskitettyä palvelukeskusrakentamista
ja samalla hyvinvointivaltion kiihkeää rakennusvaihetta. Uuden kuntakeskuksen
lisäksi kunta kaavoitti kirkonkylässä Kappelintien, Ramskullan ja Gumnäsin alueet,
jonne rakennetut pientalot täydensivät vähitellen kirkonkylän rakennetta.

Fiskarsin ruukkikylän kehitys

Fiskarsin ruukkikylällä on teollisen yhdyskunnan vanha ja vahva identiteetti. Zacharias Topelius kuvaa matkakirjassaan vuodelta 1845 Fiskarsia seuraavasti: ”Tämä hymyilevä kaunis ja eloisa tienoo oikealla näkyvine maalaislinnoineen on Pohjan pitäjässä sijaitseva Fiskars. Suomen suurin tehdas ja Suomen suurin maatila”. (Topelius 1980, 88.) Fiskarsissa toimi Suomen ensimmäinen raudanjalostamo. Pohjan ruukkikylän voimakas kehitys 1800-luvun puolivälissä muokkasi vahvasti myös Fiskarsin yhdyskuntarakennetta (kuva 14). Työväen asuintaloja rakennettiin osin terveystyistä laaksoa ympäröiville kukkuloille (Sairinen 2005). Kuparinjalostus päättyi Fiskarsissa 1880-luvulla ja toimintaa keskitettiin konepajateollisiin tuotteisiin, kuten aurojen valmistukseen. Auratuotannosta muodostuikin ruukin tärkein tuotannonhaara 1900-luvun alkuvuosikymmeniksi (Härö 1993, 384). 1900-luvulla ruukki tuli tunnetuksi veitsistä, saksista sekä auroista ja muista maatalouden työkaluista

Kuva 14. Fiskarsin yläruukki 1800-luvun lopulla (Fiskarsin museo).

Historiallisesti Fiskarsin ruukki on ollut koko alueen tuotannollinen keskus ja samalla myös kansallisesti ja kansainvälisesti merkittävä kaupallinen toimija. Metalliteollisuuden pyörät pyörivät Fiskarsissa hyvin aina 1970-luvulle asti. 1960-luvulla väkeä muutti Ruotsiin leveämmän leivän perään, mutta samalla Fiskarsiin muutti uutta työväkeä muualta Suomesta. Muuttoliikkeen myötä suomenkielisistä tuli enemmistö perinteisesti ruotsinkielisellä seudulla.

Raudanjalostuksen ja maatalouden hiipuminen 1970 ja -80-luvuilla jätti ruukissa tyhjilleen suuren määrän asuntoja ja erilaisia teollisen toiminnan tiloja. Fiskars autioitui ja ränsistyi. Vuonna 1983 Pohjan kunta käynnisti projektin uusien asukkaiden ja toimintojen houkuttelemiseksi sekä vanhan kulttuurimiljöön säilyttämiseksi. Kunta perusti Kiinteistöosakeyhtiö Pohjan Ruukkiteollisuuden, joka osti Fiskars Oy:ltä sekä Fiskarsista että Billnäsistä suuren määrän asuin- ja teollisuuskiinteistöjä. Kolme ruukkia Fiskars, Billnäs ja Åminneforsin Klinkbacka nimettiin vanhojen asuntojen perusparannuksen kokeilualueeksi, jota valtio tuki eri muodoin. (Sairinen 2005.)

Fiskars-yhtiön kiinnostus omaan ruukkiin heräsi vähitellen uudestaan ja se ryhtyi 1980-luvun lopulla investoimaan rakennusten korjaamiseen ja houkuttelemaan käsityöläisiä ja muotoilijoita asukkaiksi. Samalla kunta väistyi taka-alalle. Kulttuuriruukin kehittyminen on merkinnyt paitsi kulttuuriväen muuttoa ruukkiin, myös monien uusien yritysten muuttoa tai syntyä ruukin piirissä.

Fiskars jakautuu historiallisesti kahteen osaan, Ylä- ja Alaruukkiin, joissa molemmissa on tehdasrakennuksia. Ruukki on jo alun perin rakennettu varsin rationaalisen suunnitelman mukaisesti: alueella on viivasuora ruukkikatu, joka erottaa ja sijoittaa ruukinkartanon tehdasrakennukset ja työväen asuintalot erilleen, mutta toistensa läheisyyteen. (Härö 1993, 384–385.) Uuden kehityksen myötä rautaruukki ja sen rakennukset ovat muuttaneet tarkoitustaan. On syntynyt taiteilija- ja käsityöläiskylä, joka on samalla myös matkailu- ja museoruukki sekä asumiskylä. Kehitys on merkinnyt paitsi vanhan rakenteen peruskorjaamista myös uuden varsin laajan tonttivarannon kaavoitusta tulevaa asumista varten. Fiskarsin ruukkikylä aikoo siis kasvaa merkittävästi.

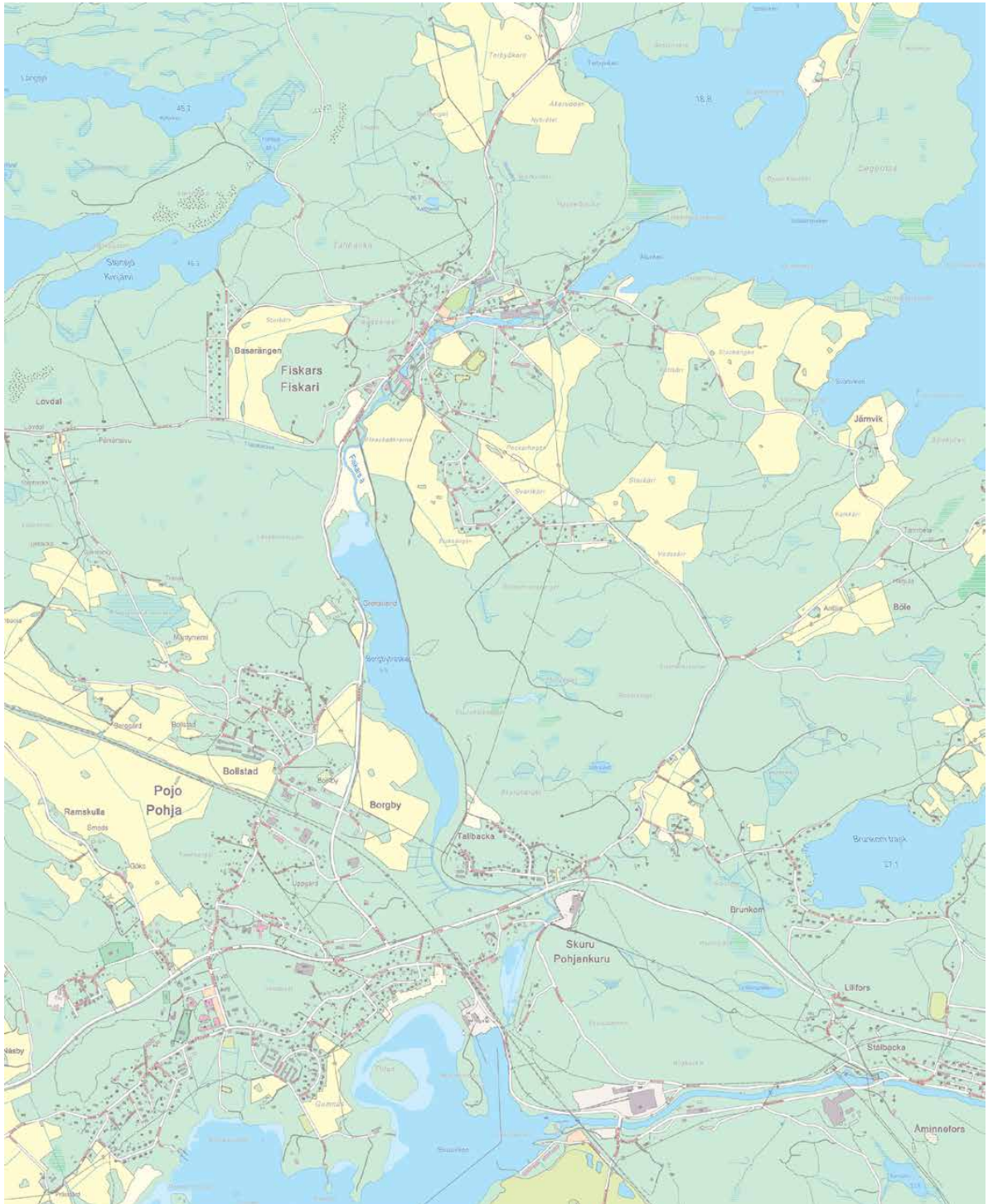
3.3.4

Kuntaliitos ja maakunnallinen suunnittelu

Kirkonkylän ja seudun ruukkien kehitykseen vaikuttavat jatkossa olennaisesti Raaseporin kaupunkiseudun yleisemmät kehitystrendit kuten Karjaan asema Länsi-Uudenmaan kehityksessä (suhteessa Lohjaan ja Tammisaareen), junayhteyksien sujuvuus pääkaupunkiseudulle ja alueen työpaikkojen kehitys. Fiskarsin kehitykseen vaikuttaa lisäksi se, miten siellä pystytään pitämään yllä käsityöläis- ja taiteilijaruukin kehitysdynamiikkaa yhdessä matkailun kanssa.

Raaseporin kaupungin suurimmat työntekijät ovat kaupunki (1700 henkilöä), Länsi-Uudenmaan sairaanhoitoalue (550 henkilöä), Fiskars yhtiöt (450 henkilöä) ja Raaseporin varuskunta (250 henkilöä) (Raaseporin kaupunki 2010a). Vaikka Pohjan alue on osa laajaa työssäkäyntialuetta, niin väestö on pendelöinyt ensisijaisesti Raaseporin seudun alueelle, Pohja – Karjaa – Tammisaari, mutta myös pääkaupunkiseudulle (taulukko 4). Raaseporissa oli vuonna 2008 työpaikkoja kaiken kaikkiaan noin 11 300. Tästä jalostustoiminnan osuus oli noin 24 prosenttia, palvelusektorin noin 70 ja alkutuotannon noin 5 prosenttia. Raaseporin työpaikkaomavaraisuus oli 88 prosenttia vuonna 2007 (omassa kunnassa työssäkäyvien osuus oli 75 prosenttia). Viime vuosikymmenen alkupuolella työmatkaliikenne Raaseporin alueelta pääkaupunkiseudulle oli vielä suhteellisen vähäistä verrattuna Inkoosta ja Kirkkonummelta tapahtuvaan pendelöintiin. Työmatkojen on odotettu kasvavan varsinkin Karjaan ja Pohjan osalta. (Uudenmaan liitto 2009, 9.)

Kartta 6. Kirkonkylä-Fiskars.

Lähde: Maanmittauslaitos / Timo Pakarinen Itä-Suomen yliopisto 2012.

Taulukko 4. Pohjan alueelta työssäkäyvät (Uudenmaan liitto 2007, 18).

Työssäkäyvät Pohjasta työssäkäyvät	Henkilö
Pohja	1171
Tammisaari	464
Karjaa	361
Hanko	34
Lohja	70
Inkoo	16
Siuntio	7
Helsinki	134
Espoo	39
Vantaa	22
Salo	6

Seudun yleisen kehityksen suuntaviivat ovat paitsi kuntaliitoksen myös maakunnallisen suunnittelun myötä jatkuvan uudelleenarvioinnin kohteena.

Uudenmaan liitto laati viime vuosikymmenen alussa vuoteen 2050 saakka katsovan kehityskäytävävision ”Lännentiet”. Kysymyksessä on Kirkkonummen, Siuntion, Inkoon sekä Hangon ja Raaseporin alueen kattava maankäyttö- ja liikennestrategia, jonka lähtökohtana on yhdyskuntarakenteen ja liikennejärjestelmän kompakti kehittäminen. Lännentiet -strategian mukaan Hanko-Tammisaari ja Karjaa muodostavat nauhakaupungin. Inkoo nähdään meren, luonnonympäristön ja laajan vapaa-ajan asutuksen kehittämiskohteena. Siuntio ja Kirkkonummi muodostavat eräänlaisen helminauhakäytävän, joka ulottuu Helsingin seudulle ja kytkeytyy sen kehitykseen.

Pohjan alueen taajamat ja kylät kuuluvat kehityskäytäväsuunnitelman vaikutuspiiriin. Asuminen, työpaikat ja palvelut keskittyvät pääväylien keskeisiin keskukseen. Hanko, Tammisaari ja Karjaa muodostavat väestö- ja työpaikkakeskittymien solmukohdat. Kehityskäytävästrategian tavoitteena on tehostaa ja tiivistää olemassa olevan yhdyskuntarakenteen maankäyttöä, mikä merkitsee keskeisesti sitä, että uusi rakentaminen kohdistetaan asemanseuduille sekä joukkoliikenneyhteyksien varrella oleviin taajamiin. (Uudenmaan maakuntaliitto 2009, 1–16.)

Vuonna 2011 Uudenmaan maakuntakaavassa seutukeskukseksi oli osoitettu Lohja, Hyvinkää, Porvoo sekä Raaseporin Karjaa (Uudenmaan maakuntaliitto 2011, 13–17). Uudenmaan toisen vaihemaakuntakaavan tavoitteena on eheä ja ilmastonmuutosta hillitsevä rakenne, jonka mukaan asumisen, työn ja vapaa-ajan toiminnot yhdistetään liikenteellisesti toisiinsa kestävän kehityksen mukaisella tavalla (2011).

Vuonna 2012 Uudenmaan vaihemaakuntakaavan ehdotuksessa Raaseporin seudun seutukeskukseksi osoitettiin Tammisaari aiemmin merkityn Karjaan sijaan (Uudenmaan maakuntaliitto 2012). Karjaa on Uudenmaan kokonaiskehityksessä silti otollinen logistinen solmukohta, jonka vahvemmalle kehityksellä on jatkossa kovia metropolialueelta heijastuvia paineita. Tällä kasvulla olisi kasvuvaikutuksia myös

Pohjan ja Fiskarsin alueelle (etäisyys Pohjaan on vain 12 km) (ks. kartta 6). Toisaalta Tammisaari ja Karjaa asettuvat kaupungin päättäjien silmissä helposti kilpailuasetelmaan keskenään. Paikallinen kehitys saa siis piirteensä sen mukaan löytyykö Tammissaaren ja Karjaan välillä yhteinen ajatus monikeskuksisen kaupungin kehittämisestä. Merkitystä on myös sillä, miten kaupunki suhtautuu haja-asutuksen ohjaamiseen ja kehittykö kaupungissa omaa kylä- ja ruukkipolitiikkaa, joka vahvistaisi niitä. Uuden kaupungin ensimmäisen neljän vuoden aikana tällainen aktiivisuus on ollut vähäistä. Yhdistynyt kaupunki ei laatinut alueestaan minkäänlaista kattavaa yhdyskuntarakenteellista tarkastelua saati kehityskuvaa. Keväällä 2012 kaupunginhallitukselle jätettiin kuntalaisaloite, jonka mukaan Raaseporin kaupunki on unohtanut Pohjan alueen ja keskittänyt toimintoja vain Tammisaareen. Sen lisäksi kansalaisaloitteessa vaaditaan, että kaupungilla on pysyvää omaa toimintaa Pohjan entisessä kunnantalossa. (Raaseporin kaupunki 2012e.)

3.3.5

Pohjan ja Fiskarsin maapolitiikka ja kaavoitustilanne

Pohjan kunnassa kaavoituksella oli varsin vahva ja arvostettu asema. Asemakaavat oli laadittu neljään taajamaan: kirkonkylään, Fiskarsiin, Billnäsiin ja Äminneforsiin. (Ketonen 2007, 18.) Lisäksi 2000-luvun alussa tehtiin Life-hankkeena Mustionjoen osayleiskaava Billnäsin alueella. Aiemmin 1990-luvulla valmistui Pohjanpitäjänlahden osayleiskaava, jonka tavoitteena oli tämän erittäin herkän ja huonossa kunnossa olevan vesistön suojelu.

Raaseporissa uusi kaupunki ei ensimmäisten vuosien aikana aloittanut lainkaan seudullisen rakenteen pohtimista, eikä ilmastopoliittinen näkökulma ole näkynyt kaavoituspolitiikan ratkaisuihin ohjaavana tekijänä. Raaseporin yhdyskuntatekninen lautakunta hyväksyi vuonna 2012 Raaseporin kaavoitusohjelman. Kaavoitus ja tonttitarjonta pyritään rajaamaan sellaisille strategisesti tärkeille alueille, joilla on valmiina vesi- ja viemärijohdot sekä tie- /katuyhteydet (Raaseporin kaupunki 2012a.) Raaseporin kaupungin taloussuunnitelmassa 2011–2013 todetaan, että kaavahankkeissa edetään maankäyttöjaoston tilauksen ja hyväksytyn kaavoitusohjelman mukaan. Uusista asuintonteista puolet sijaitsee kaupungin omistamalla maalla. Uusien asuntotonttien suunnittelussa korostuu Karjaa-Tammisaari -akseli. Kaupungin talousarviossa vuodelle 2012 todetaan, että Fiskarsin asuntoalueiden suunnittelua sekä kirkonkylän Kappelintien asemakaavan kaavoitusta jatketaan. (Raaseporin kaupunki 2011a.)

Raaseporin kaupunginhallitus hyväksyi Raaseporin kaupungin ilmasto- ja energiaohjelman tammikuussa 2012 (Raaseporin kaupunki 2012). Se osaltaan määrittää myös kirkonkylän kaavoittamisen sisältöjä. Energia- ja ilmasto-ohjelmalla halutaan tehostaa energiankäyttöä, joka asettaa kehykset yhdyskuntarakenteen muodolle. Tavoitteiksi asetetaan uusien asuinalueiden toteuttaminen hyväillä jalankulku- ja pyöräilyväylillä sekä bussiyhteyksillä palvelupisteisiin, työpaikoille, kouluihin sekä päiväkoteihin. Lisäksi asuinalueiden ja talojen rakentamisessa halutaan hakea energiatehokkaita ja ilmastoystävällisiä lämmitysvaihtoehtoja. (Raaseporin kaupunki 2012d.) Seudun maankäytön rakennetta ja sen kehitystä ei ohjelmassa käsitelty vielä tässä vaiheessa juuri lainkaan.

Fiskarsin ruukin alueella maa on enimmäkseen Fiskars-yhtiön omistuksessa ja uutta kaavoitusta on tehty yhtiön aloitteesta (Laiho 2008, 10). Alueille laadittiin asemakaavat 1980- ja 90-luvuilla. 2000-luvulla Pohjan kunta teki kaavoitus sopimuksen (5 erillistä asemakaavaa) yhtiön kanssa ja päätti uudistaa kaavat sekä samalla laajentaa merkittävästi tonttialueita ruukin lähiympäristössä. Raaseporin kaupunki vahvisti Fiskarsin uudet Katinsuon, Linjojen, Konkakummun ja Tallbackan alueiden asemakaavat vuonna 2011. Fiskarsin Kiinteistöt aloitti tonttien myynnin vuonna 2011 Katinsuon alueelta (ks. kartta 7). Linjojen alueen rakentaminen alkaa vuonna 2012, Konkakummun vuonna 2013 ja Tallbackan alueella rakennetaan vuonna 2020. (Fiskarsin Kiinteistöt 2012.) Sopijaosapuolten mukaan kaava uudistuksen tavoitteena on Ruukin elinvoimaisuuden voimistaminen. Asemakaavojen myötä kylän väestömäärä voi kasvaa 500 asukkaasta yli tuhanteen asukkaaseen 20–30 vuodessa. (Etelä-Suomen Sanomat 2010.)

Suomen ympäristö 11 | 2013 61

Fiskarsin kaavoituksella vahvistetaan alueen palvelutarjontaa ja paikan taide- ja käsityövaltaista luonnetta, sillä alueelle odotetaan muuttavan lisää taiteilijoita, muotoilijoita ja käsityöläisiä. Kaavan tavoitteena on myös turvata ruukin kulttuurirakennukset ja -maisemat. Fiskarsin asemakaavojen vaikutusten arvioinnin mukaan Fiskarsin maisemaan sisältyvät kallioiset metsät, kapeat jokilaaksot, avoimet viljelymaisemat sekä ruukkiteollisuudesta kasvaneet taajamat pysyvät keskeisenä näkymänä. Ruukkikylä on kyläkeskus, jonka kasvattaminen ja tiivistäminen parantavat rakennetta ja vähentävät liikennetarvetta. Kaava vahvistaa historiallisten rakennusryhmien asemaa ja mahdollistaa samalla modernin rakentamisen niiden lähettävälle. (Eriksson Arkkitehdit 2011.) Fiskarsin asemakaavasuunnittelua toteutetaan valtakunnallisten alueidenkäyttötavoitteiden hengessä. Suunnittelun tavoitteena on eheytyvä yhdyskuntarakenne ja laadukas elinympäristö, jossa kulttuuri- ja luonnonperinnön aluekokonaisuudet ovat toteuttamisen lähtökohtina. Ilmastopolitiikan vaatimuksista lähteviä rakennetavoitteita ei Fiskarsin asemakaavojen yhteydessä mainita. Sen sijaan kaavaselostukset mainitsevat, että Fiskarsin kaavojen myötä palvelut kyläalueella paranevat, mikä vähentää autoilua peruspalveluiden ääreen kirkonkylään.

3.3.6

Lähipalvelujen ja joukkoliikenteen mahdollisuus

Pohjan kirkonkylän asema muuttui kuntaliitoksen myötä voimakkaasti: hallintokeskuksesta tuli palvelukylä. Pohjan kirkonkylä muovautui 1960-luvulla alkaneen kirkonkylän rakenteellisen uudistamisen vaiheissa. Laaja-alainen kasvua edellyttävä rakennuskaava ja moderni liikerakentaminen muovasivat myös Pohjan kirkonkylän palveluja. Nyt kirkonkylän vetovoima on jäämässä Karjaan välittömässä läheisyydessä olevaan Billnäsin ja toisaalta kulttuuri- ja turistikyläksi kehittyneen Fiskarsin varjoon.

Jäljellä on edelleen joukko vanhan kuntakeskuksen palveluja: terveyskeskus (josta päivystys lopetettiin 2012), kirjasto, suomen ja ruotsinkielinen alakoulu, ruokakauppa, apteekki, vanhusten palvelutalo ja kansalaisopiston toimintoja. Näitä palveluja käyttävät myös lähialueen muut asuinalueet kuten Fiskars, Bollsta ja Åminnefors.

Kokonaisuudessaan paineet palvelujen supistamiseen ovat olleet kuntaliitoksen jälkeen voimakkaat sekä Pohjassa että Fiskarsissa. Kaupungin talous on jatkuvasti erittäin huonossa tilassa ja veroäyri jo hyvin korkea. Kirkonkylässä suuri menetys oli entisen kunnantalon jääminen tyhjäksi. Tavoitteena on nyt sen myynti uuteen käyttöön. Samalla on pelätty miten käy terveyskeskuksen, kirjaston sekä suomen- ja ruotsinkielisten alakoulujen. Raaseporin kaupungin visiona on kouluverkoston tehostaminen ja sen myötä Fiskarsin ja Pohjan alakoulujen yhdistäminen. Yhdessä vaiheessa kaupunginhallinto selvitytti jo mahdollisuudet käyttää kunnantaloa koulujen korvaajana (Raaseporin kaupunki 2011b).

Pohjan kirkonkylässä kuntaliitos ei ole tähän mennessä tuonut uutta suunnittelua kylään. Voimakkaan muutoksen tilanteessa Pohjan kirkonkylälle pitäisi kuitenkin etsiä aktiivisesti omaa kulttuurista ja toiminnallista roolia Billnäsin ja Fiskarsin rinnalla. Yksi pieni positiivinen ele oli Faces -festivaalin siirtyminen Billnäsin Gumnäsin rantapuistoon Pohjan kirkonkylän tuntumaan. Lähipalvelujen säilyttäminen ja edelleen kehittäminen edellyttäisivät kirkonkylän asukkaiden ja Raaseporin kaupungin vuoropuhelun ja yhteisen ajatuksen kehittämistä. Tutkimuksemme haastattelujen ja

työpajan perusteella Raaseporin kaupungin kiinnostus Pohjan kirkonkylään on ollut kuitenkin varsin vähäistä.

Fiskarsissa on vanhastaan ollut omia palveluja. Kulttuuri- ja matkailuruukin kehityksen myötä palveluja on myös säilynyt ja jotain on tullut myös lisää. Ruukissa on oma alakoulu (noin 70 oppilasta), päiväkotia, ruokakauppa, bussiyhteys Karjaalle ja Tammisaareen, valaistu hiihtolatu, urheilu- ja tenniskentät. Lisäksi koulun tiloja käytetään hyvin aktiivisesti harrastuksiin. Matkailu ylläpitää omia palvelutarpeitaan kuten kahta ravintolaa, kahviloita, hotellia, B&B majoitusta, seminaarituloja ja käsityöläisten ja taiteilijoiden putiikkeja. Fiskarsissa perustettiin muutama vuosi sitten Fiskars-yhtiön ja paikallisen lämpöyrittäjän toimesta bioenergialla toimiva ruukin lämpöverkko. Ekotehokkuuden kannalta on hyvä, että energialähteet sijaitsevat lähellä. Lisäksi bioenergiaan kiinnitettävät resurssit vahvistavat ja monipuolistavat paikallisia elinkeinoja.

Fiskarsissa uutta kaavaa tehtiin Fiskars-yhtiön toimesta ja vahvasti sillä ajatuksella, että kasvava väestöpohja ja eheä kylärakenne tukevat palveluiden säilymistä (erityisesti elintarvikekauppa, oma alakoulu ja lasten päivähoito). Tulevaisuus näyttää kuinka houkuttelevia uudet tontit ovat. Ensimmäisen vuoden aikana (2012) myytiin noin 10 tonttia, mitä on pidetty hyvänä alkuna.

Pohjassa ja Fiskarsissa paikallinen julkinen liikenne nojaa puhtaasti koululaisliikenteeseen. Molemmissa joukkoliikenteen kehittäminen on sidoksissa laajempiin seudullisiin tavoitteisiin. Omat mahdollisuudet kylien joukkoliikenteen kehittämiseen ovat olleet hyvin vähäiset.

Kaupunki on rakentamassa matkakeskuksen Tammisaareen ja samaa suunnitellaan Karjaalle rautatieaseman yhteyteen. Aiemmin mainittu Lännentiet -kehityskäytävän strategia määrittää osaltaan Pohjan kirkonkylän joukkoliikenteellistä asemaa. Pohja jää kuitenkin hieman sivuun kahdesta keskeisestä rautatieväylästä: Rantaradasta (Helsinki-Kirkkonummi-Siuntio-Inkoo) sekä Hanko-Hyvinkää -radasta, eikä Pohja sijaitse valtatie 25:n (Hanko-Karjaa) eikä Kantatie 51:n (Helsinki-Kirkkonummi-Karjaa) varrella. Vaikka kirkonkylä sijaitsee rautatien varrella, se jää sivuun ilman omaa pysäkkiä..

3.3.7

Paikalliset toimijat ja kylien kehitys

Fiskarsissa toimii tiiviissä asuinympäristössä lukuisia aktiivisia yhdistyksiä, taiteilijajoukkokunta sekä Fiskars-yhtiö. Lisäksi ruukissa on lukuisia muita aktiivisia yhdistyksiä. Ruukkilaiset ovatkin osallistuneet kylän kehittämiseen ja ottaneet kantaa varsin aktiivisesti. Eri toimijoiden välinen yhteistyö on ollut aktiivista. Fiskarsin kyläseura perustettiin vuonna 1984 ajamaan kyläläisten etuja sekä ylläpitämään viihtyvyyttä ja yhteishenkeä. Kyläseuran tärkeä tehtävä sen perustamisesta lähtien on ollut yhdyskunnan perinteiden vaaliminen. (Fiskars Kyläseura ry. 2004.)

Fiskars-kiinteistöjen aktiivinen rooli on taannut ruukissa taloudellisesti (esim. historiallisten rakennusten entisöinti) ja tilallisesti (työtilan tarjonta) uuden kehityksen mahdollisuuksia ja samalla laajentanut ruukin autonomista asemaa suhteessa kuntaan. Samalla ruukki on ollut mukana monenlaisessa innovaatiotoiminnassa. Fiskarsin ruukki on Työtehoseuran (TTS) Ekotehokkaan elinkaariasumisen palvelukonseptin – tutkimushankkeen pilottikohde (TTS 2010). Fiskarin koulu on puolestaan kehittänyt nk. Fiskarsin oppimisympäristömallia, mikä on saanut OECD:n huomiota osakseen (Tako koulutuskeskus 2013).

Fiskarsin uudet asemakaavat herättivät voimakasta keskustelua paikallisten toimijoiden keskuudessa. Kaavaa käsiteltiin useassa yleisötilaisuudessa. Historiallisen asuinruukin melko tiivis lisärakentaminen herättää aina monensuuntaisia huolia ja vaatimuksia. Keskusteluissa esillä olivat erityisesti turismin vaatimat liikennejärjestelyt ja pysäköintialueet, uusien asuinkortteleiden sijainnit sekä keskustorille ehdotetut muutokset. Fiskarsin tapauksessa lisärakentaminen kylän perinteisiä yhdyskunta- ja tierakenteita noudattaen ja vanhoja rakennuspaikkoja etsien sai paikallisten hyväksynnän puolelleen. Toisaalta vanhan rakennuskannan ja pihapiirien entisöintiä ohjeistettiin kaavaan liitetyillä rakennustapaohjeilla (Ks. kuva 15.).

Kuva 15. Fiskarsin ruukin vanhat teollisuustilat toimivat nykyisin käsityöläisten ja taiteilijoiden työ- ja näyttelytiloina sekä matkailun palveluissa. Kuvassa Ravintola Kuparipajan terassi. (kuva: Seppo Sairinen)

Fiskarsin ruukista on kehittynyt vähitellen kulttuuriin perustuvan paikallistalouden esimerkkikohde. Ruukin tulevaisuutta on pyritty rakentamaan pääasiassa taiteilijoiden ja käsityöläisten luoman identiteetin sekä matkailun varaan. Kulttuuri-ruukin kehitysdynamiikan ja uusiutumisen säilyttäminen vaatii kuitenkin jatkuvia tekoja. Taiteilija- ja käsityöläisyhdyskunnan yksi edellytys on ollut kohtuuhintaisten vuokratilojen olemassaolo sekä asuin- että työtilakäyttöön. Paineet vuokratilojen vähentymiseen ja hintojen kohoamiseen ovat jatkuvasti kovat, mutta samalla kyse on uusiutumisen keskeisestä tekijästä. Kaupungin myytyä vuokra-asumista laajasti tuottavan Ruukkiasunnot Oy:n yksityiselle omistajalle on saanut monet pelkäämään vuokra-asumisen olennaista vähentymistä.

Pohjan kirkonkylällä ei ole samanlaista selkeää (jälki)teollista identiteettiä kuin Fiskarsilla. Sen sijaan sillä on seurakunta- ja kuntahallinnolliseen historiaan perustuva paikallinen identiteetti. Edelleen kirkonkylän vahvuutena ovat palvelut. Sen sijaan kirkonkylän asukkaiden aktiivisuus kylän kehittämisessä on ollut melko vähäistä. Kyläyhdistys perustettiin vuonna 2012.

Kirkonkylän tyhjillään oleva kunnantalo on ollut kansalaiskeskustelun tärkeä kohde (kuva 16). On toivottu, että kunnantalo uusiokäyttö voisi toimia kirkonkylän työpaikkojen ja yritystoiminnan edistäjänä, harrastustoiminnan mahdollistajana tai asukas yhteisöä vuorovaikutukseen kokoavana toimintana. Kesällä 2012 Raaseporin kaupunki päätti muodostaa Pohjan kunnantalosta oman kiinteistön. Kunnantalo on ollut myytävänä ja taloa on tarjottu mahdollisille ostajille call centeriksi, hallintokeskukseksi, insinööritoimistoksi ja palveluasumiseen. Ostajat ovat pitäneet myyntihintaa liian kalliina ja talon tulevaisuuden suunnittelu on vielä kesken. (Raaseporin kaupunki 2012f.)

Kuva 16. Pohjan kirkonkylässä sijaitseva kunnantalo jäi kuntaliitoksen ja kosteusvaurioiden jälkeen tyhjäksi. Talon uusiokäyttö on ollut kiperä kysymys uuden kaupungin päättäjille. (kuva: Rauno Sairinen)

3.3.8

Pohja – Fiskars työpaja

”Kirkonkylässä ei ole tarvittu kyläyhdistystä ja se tyhjiö tulee esille tänään”

Pohjan ja Fiskarsin yhteisessä työpajassa yhdeksi keskeiseksi aiheeksi nostettiin verkostoituminen muiden kylien ja eri toimijoiden kanssa. Keskusteluissa korostettiin, että lähidemokratian toimivuuteen tulisi kiinnittää enemmän huomiota. Päätösvalta on liian keskittynyttä. Kuntaliitoksen tuoma muutos palvelu- ja valtarakenteessa ja kaupungin päättäjien välinpitämättömyys oli vaikuttanut hyvin negatiivisesti varsinkin kirkonkylän ilmapiiriin. Esimerkiksi tyhjillään oleva kunnantalon tilanne oli avoin ja tilanteesta syytettiin kaupungin kykenemättömyyttä päätöksiin.

Keskustelujen perusteella Pohja oli jäänyt kuntaliitoksen myötä hallinnollisesti sivuraiteelle. Tammisaari puolustaa omaa asemaansa eikä Karjaallakaan välttämättä ymmärretä Pohjan alueen kehittämistarpeita. Vaatimuksena oli, että kaupungin-

hallinnon olisi lisättävä yhteistyötä kyläläisten kanssa. Oman haasteensa kehittämiseen ja yhteistyöhön tuo alueen kaksikielisyys. Pohjan suomenkieliset ovat kokeneet asemansa heikentyneen kuntaliitoksen myötä.

Lähidemokratian kehittämiseen halutaan uusia toimintamalleja. Työpajassa mainittiin, että yhdyskuntasuunnittelussa on kehitetty uusia tekniikoita ja osallistavia käytäntöjä, joita voitaisiin hyödyntää kirkonkylän suunnittelussa. Työpaja oli yhtä mieltä siitä, että kun kirkonkylässä ei ole aiemmin tarvittu kyläyhdistystä, on syntynyt tyhjiö. Itsenäisen kunnan aikana kunta- ja paikallisdemokratia toimi paremmin. Työpaja oli yksimielinen siitä, että kyläkokouksille ja aktivoitumiselle on tarvetta. Pohjan alueen ongelmana on ollut heikko yhteistyö. Kirkonkylän harrastusyhdistysten toiminta näyttää passiiviselta, koska yhdistykset eivät tuo ääntään riittävästi kuuluville.

Työpajan keskustelussa verrattiin Pohjan tilannetta Fiskarsin kehitykseen. Fiskarsin ruukissa kuntaliitoksen vaikutukset eivät ole olleet niin voimakkaan negatiivisia kuin kirkonkylässä. Uhkia on koettu alakoulun ja vuokra-asumisen säilymisen osalta. Työpajan järjestämisen aikaan Raaseporin kaupunki oli myymässä Fiskarsin ruukkikylässä sijaitsevia vuokra-asuntoja yksityiselle ostajalle (myynti toteutui 2012 kesällä). Suuri huoli on kohdistunut myös koulun säilymiseen, mutta kylässä uskotaan koulun tulevaisuuteen varsinkin kun alueen väestömäärä kasvaa vähitellen. Kaupungin kyläkouluja lakkauttava politiikka koettiin hyvin epäjohtonmukaisena, koska Fiskarsiin kaavoitetaan uusia tontteja ja oma koulu on yksi keskeisimpiä uusien asukkaiden houkuttimia tällaisille kylille.

Fiskarsissa on toimivat lähipalvelut ja esimerkiksi gallerioita ja putiikkeja. Kylällä on monia erilaisia sosiaalisuutta ja yhteisöllisyyttä lisääviä tapaamispaikkoja. On tori, ravintoloita ja kahvila (ks. kuva 17). Työpaja mainitsi ainoana puutteena nuorisotilat. Työpajan mukaan hyvä tilanne on pitkälti Fiskars-yhtiöiden ansiota. Yhtiö satsasi juuriinsa ja osui hedelmälliseen maaperään. Fiskarsin 150 uutta tonttia sisältävä asemakaava luo suuria odotuksia. Työpaja totesi, että ruukkikylän etuna on se, että Fiskars yhtiö markkinoi tontteja ja houkuttelee Fiskarsiin asukkaita varsinkin pääkaupunkiseudulta.

Fiskarsissa on hyvät harrastusmahdollisuudet lapsille ja nuorille. Kirkonkylässä on lähinnä aikuis- ja vanhemmalle väestölle suunnattuja kansalaisopiston palveluita. Molempien kylien läheisyydessä on liikunta-alueita, kuten golfkenttä ja laskettelurinne. Ikävän leiman kyläkuvaan antavat myös tyhjiöllään olevat rakennukset. Työpajan mukaan niitä pitäisi hyödyntää.

Työpajassa huomioitiin, että molempien kylien luonnon- ja kulttuurimaisema ovat etuja. Fiskars on siinä suhteessa aika ylivoimainenkin. Pohjan kirkonkylä on hieno historiallinen asuinpaikka, mutta ei näyttyä sellaisena paikallisten mielissä. Kylä sijaitsee meren rannalla ja tarjoaa potentiaalisen potentiaalin, joka tulisi täydennysrakentamisessa ottaa huomioon. Varsinkin iäkkäät ihmiset ovat muuttaneet kirkonkylään kunnallisten palveluiden takia. Työpajassa pohdittiin, että Pohja voisi jopa profiloitua vanhemman väen asuinpaikkana, jossa on toimivia palveluja. Tämä riippuu myös terveyskeskuksen ja apteekin tulevaisuudesta. Kirkonkylässä asuu jo nyt enemmän vanhempaa väkeä kuin Fiskarsissa.

Työpajan mukaan Pohjan alueen houkuttelevuuden kasvattamiseen tarvitaan Fiskarsin ja kirkonkylän yhteistyötä. Lähtökohtana voisi toimia asumiseen ja ympäristöön liittyvän tapahtuman järjestäminen. Kirkonkylä on edelleen palvelukeskus, mutta jos linja-autoliikenteestä poistuu vuoroja, niin liikkuvuus huononee. Koko alueen kannalta tärkeitä ovat terveyskeskus ja apteekki. Niiden lakkautuessa kirkonkylä ei ole enää vetovoimainen paikka yritystoiminnalle, vaikka tilaa olisi. Yrittäjät ja matkailuyrittäjät pitäisi saada verkostoitumaan ja tekemään yhteistyötä.

Työpajassa pidettiin ongelmana sitä, että Raaseporin kaupungilla ei ole kyliä koskevaa kehittämispolitiikkaa. Esimerkiksi kohtuuhintaisen vuokra-asumisen mahdollisuus on ollut yksi tärkeä kylien kehitysdynamiikkaa ja vetovoimaisuutta ylläpitävä tekijä sekä Pohjassa että Fiskarsissa. Varsinkin Fiskarsissa se on mahdollistanut taiteilija- ja käsityöläisyhteisön syntymisen. Kaupungin viime vuosien vuokrakiinteistöjen myyntipäätösten myötä pelkona ovat haitalliset vaikutukset kylien kehitykselle.

Työpajan mukaan Fiskars ja Pohjan ovat toisiaan täydentäviä naapurikyliä, joiden kannattaisi löytää yhteistyön keinoja. Asumisviihtyvyyden kannalta keskeiset palvelut ovat olemassa, mutta haasteena on niiden säilyttäminen. Kylät voivat vahvistaa toinen toisiaan, jos niiden ihmiset, yritykset ja yhdistykset haluavat toimia yhdessä. Esimerkiksi Pohjan terveystalouden tulevaisuuteen vaikuttaa se, kuinka paljon fiskarilaiset käyttävät niitä. Tärkeitä kylien vuorovaikutusta lisääviä tekijöitä ovat palvelujen vastavuoroinen hyödyntäminen, sujuvat liikenneyhteydet (esim. bussiyhteyden säilyminen) sekä yhdistysten ja yritysten välinen yhteistyö.

Kuva 17. Fiskarsin tori täyttyy kesällä matkailijoista, myyjistä ja autoista. Liikennejärjestelyt ovat vaatineet uudessa asemakaavassa erityishuomiota. (kuva: Rauno Sairinen)

Yhdyskuntien eheyttämisen paikallinen tilaus ja asukkaiden organisoitumisen merkitys

Mäntyharjun keskustan nykytilaa tutkinut Elina Mutanen (2012) on todennut, että supistuvan väestökierteen kunnassa elinympäristön laadun kehittäminen erityisesti kuntakeskuksessa olisi toivottavaa. Samalla hän korostaa, että asukkaiden tiivis mukanaolo yhdyskuntasuunnittelussa on tärkeää, kun taustalla on koko alueen houkuttelevuuden vahvistaminen. Tässä luvussa pureudumme tähän Mutasen heittämään haasteeseen siitä, mikä on eheyttävän suunnittelun paikallinen tarve ja sen merkitys. Paikallinen tilaus viittaa kysymykseen siitä, mitä asukkaat ja eri toimijat pitävät itse tarpeellisena alueen kehittämisessä; mitkä ovat koetut ongelmat ja tärkeinä pidetyt elinympäristön laatutekijät (vrt. Heikkinen 2009). Mitä pitäisi säilyttää ja mitä muuttaa?

Ollakseen vaikuttava paikallisella tilauksella täytyy olla joitakin tulkitsijoita ja yhteisten ajatusten julkilausujia. Näitä voivat olla kylä- ja asukasyhdistykset tai myös suunnittelun yhteydessä tehdyt haastattelut ja kyselyt. Asukkaiden omaehtoinen toiminta on tietenkin se keskeisin väline paikallisen tilauksen esille nostamiseen. Esimerkiksi Liperissä asukkaiden aktiivisuudella on vaikutettu keskustajaman viihtyisyyteen. Samalla on rakennettu kyläyhteisön yhteisöllistä voimaa eli sosiaalista pääomaa. On hyvä muistaa, että paikallinen tilaus ei ole kuitenkaan aina selkeä, vaan se voi sisältää moneen suuntaan vieviä näkökantoja.

Paikallisuus voidaan ymmärtää ihmisten välisenä toiminnallisena verkostona. Ihmiset liittyvät verkostoon, synnyttävät yhteisiä tavoitteita ja muuntavat niitä toiminnaksi. Tällainen osallistuminen synnyttää sosiaalista pääomaa ja samalla rakentaa paikallista identiteettiä (Rannikko & Hyyryläinen 2002). Myös kirkonkyläyhteisöllisyys syntyy ihmisten vuorovaikutuksesta ja vahvistuu yhteisissä kamppailuissa palvelujen, koulujen, postien ja kauppojen säilymisen puolesta.

Asukkaat eivät ole aina nähneet kirkonkylätoiminnalle tarvetta. Esimerkiksi vuonna 1985 sanomalehti Karjalan Maa uutisoi Liperin kirkonkylätoiminnan lakkauttamisesta. Liperin virastotalolla pidetyssä kyläkokouksessa kylätoimikunta päätyi lakkauttamispäätökseen yksimielisesti. Lehden mukaan toimikunta totesi, että työ tuntui turhalta: *”Kirkonkylillä kylätoimikunnan tarve ei ole niin oleellinen kuin talouskylillä: palvelut ja muut asiat hoituvat enemmän omalla painollaan ja yhteistoimintakin on erilaista”*. Kylätoimikunta päätyi siihen, että asukasyhdistys on riittävä toimija kirkonkylän taajama-alueelle. (Karjalan Maa 1985.) Toiminta aktivoitui uudestaan vasta 2000-luvulla.

Kirkonkylissä yhteisöllisen kyläidentiteetin vahvistajana ja säilyttäjänä ovat perinteisesti toimineet olemassa olevat instituutiot kuten kunnantalo ja keskuksen kuuluvat palvelut. Kun nämä instituutiot ja palvelut vähentyvät tai uhkaavat hävitä kokonaan, voi menneisyyteen perustuva kirkonkylän identiteetti kääntyä nurkkakuntaiseksi jarruttavaksi voimaksi. Aiemman kylätutkimuksen piirissä on todettu, että tällaisessa tilanteessa osallistavan yhteisöllisyyden palauttamiseen saatetaan tarvita uusia asukkaita ja usean kylän yhteistyötä (vrt. Hyyryläinen & Rannikko 2002, 178–179). Nyt monet kirkonkylät ovat luultavasti vastaavan kehitysuran alussa.

Mäntyharjulla, Pohjassa ja Liperissä julkiset ja yksityiset palvelut ovat kaventumassa ja rakennuksia on tyhjillään. Mäntyharjun, Liperin ja Pohjan työpajoissa ilmeni,

että ihmiset ovat kiinnostuneita säilyttämään ja kunnostamaan rakennuksia, joissa instituutiot ja palvelut ovat sijainneet. Tapauskyliemme toimijoilla on samanlainen toiminnallinen intressi; seurojen talo kyläkeskukseen kokoontumisia ja harrastuksia sekä yrittäjyyttä varten.

Eheyttävän yhdyskuntasuunnittelun määritelmässä korostetaan yleensä elinympäristön laadun säilyttämistä. Yhtenä tavoitteena voi tällöin olla ihmisten hyvinvointia ja terveyttä vahvistavien eli nk. elvyttävien vaikutusten ylläpitäminen tai lisääminen. Elvyttäviä ympäristöjä ovat yleensä asuinalueiden läheiset tai helposti saavutettavissa olevat luonnonympäristöt (puistot, metsiköt, rannat, vesialueet). Mutta asukkaiden tärkeäksi kokema rakennettu ympäristö vaikuttaa myös positiivisella tavalla asumisviihtyisyyteen.

Mäntyharjun kirkonkylässä on toimiva kyläyhdistys, mutta kuntakeskuksessa ei. Kunnassa on kuitenkin aktiivisia yhdistyksiä, joilla on ollut halua osallistua kuntakeskuksen kehittämiseen. Mäntyharjulle on kirkonkylässä sijaitsevan Salmelan lisäksi mahdollista eheyttää toinen kuntahistorian kannalta merkittävä toiminnallinen kokonaisuus: kuntakeskuksen Kurkilahden alue. Kurkilahden alue kiinnostaa paikallisia asukkaita ja kunta on jo tehnyt alustavia suunnitelmia. Vanha asemarakennus tarjoaa myös konkreettisen lähtökohdan uusiin avauksiin. Alue sijaitsee sopivasti vanhan Asemakylän ja uuden liikekeskustan välissä.

Fiskarsissa historiallinen ruukkimiljö on ollut selkeä lähtökohta toteutetulle uudelle kaavoitukselle. Tehdyssä kaavaratkaisussa on tavoiteltu kompromissia: uutta rakennetaan, mutta tarkassa harkinnassa suhteessa vanhaan. Asukkaiden mielipiteet vaihtelevat tyytyväisyydestä pelkoon, että ruukista tulee liian sliipattu. Joka tapauksessa kyläseuralla ja monilla muilla ruukin yhdistyksillä on ollut keskeinen rooli kaavoitusta koskevassa keskustelussa ja kommentoinnissa. Tapauksistamme Fiskarsin kyläyhteisö onkin vahvin esimerkki sekä yhteisö- että kumppanuuspääomasta. Fiskarsissa on aktiivinen kyläyhdistys ja taiteilijaosuuskunta. Ne ovat verkostoituneet ja luoneet toiminnallisen kumppanuussuhteen Fiskars-yhtiön kanssa ja tehneet yhteistyötä kaupungin ja Fiskars-yhtiön kanssa kaavahankkeissa.

Liperissä perustettiin vuonna 2003 kirkonkylän kehittämistä varten Pro Liperi-hanke, jonka tuloksena kirkonkylään syntyi uusi kyläyhdistys, Pro Liperi ry. Yhdistys asetti yhdeksi konkreettiseksi tavoitteeksi kirkonkylän yleisilmeen kohentamisen. Tässä tarkoituksessa se aloitti vuonna kirkon läheisyydessä olevan Luhtapuisto – Vainolampi -alueen ympäristön kunnostamisen. Asukkaiden toiminta on tuonut esiin paikallisen kulttuuriympäristön elementit Keskustieltä Kirkkolahdelle: Luhtapuistotori-kirkko-makasiini ja meijeri-myllyn alue. Tiilitehtaan alue tarjoaa mahdollisuuden täydentävään rakentamiseen vetovoimaisessa ympäristössä. Liperissä Kirkkolahden kulttuuriympäristö sisältää siis mahdollisuuksia, joiden kehittämisessä asukkaiden ja paikallisten yhdistysten näkökulmilla voisi olla tärkeä rooli. Lisäksi Liperin kirkonkylän vanha kunnantalo on potentiaalinen järjestöjen talo, mutta sen korjauskäytöksen toteuttamiseen tarvittaneen valtiollisia tai yksityisiä resursseja, sillä kunnallisia varoja ei valtuutetuilta ole toistaiseksi luvassa.

Pohjan kirkonkylä on osa laajempaa Pohjanpitäjänlahden kulttuurimaisemaa. Sen keskusta on kuitenkin monien mielestä toivottoman ankea asfalttikenttä, joka vaatisi sekä esteettistä että toiminnallista parantamista. Kirkonkylässä ei ole ollut asukasjärjestöä vasta kuin vähän aikaa. Työpajamme perusteella Pohjassa on löydettävissä yhteisöpääomaa, mutta tarvetta on asukkaiden organisoitumisesta ja kumppanuuksista.

Rakennettuun ympäristöön ja tiloihin liittyviä tavoitteita voisi olla mahdollista ajaa yhdessä esimerkiksi lähellä sijaitsevan Fiskarsin kanssa.

Tapaustemme perusteella paikallisen tilauksen kannalta keskeisiä rakennuksia voivat olla julkiset toimitilat, joissa yhdistyy rakennuksen esteettinen ja /tai historiallinen arvo sekä sen toiminnallinen käyttöarvo (tai sen mahdollisuus) paikallisyhteisölle. Kohdekyliemme keskustoissa on tyhjiillään olevia, oman aikakautensa hallinto- ja palvelurakentamista hyvin edustavia rakennuksia: Liperissä ja Pohjassa kunnantalot sekä Mäntyharjulla rautatieasema. Tyhjentyneet toimitilat ovat tärkeä osa kulttuuriympäristön kokonaisuutta. Näiden paikallinen suuri merkitys näkyy siinä, kuinka niiden kohtalo on herättänyt julkista keskustelua. Kyseisten rakennusten korjaaminen ja uudelleenkäyttö (vaikkapa kumppanuuspohjaisesti) vahvistaisi ilman muuta kirkonkylän kehitystä ja parantaisi viihtyvyyttä. On selvää, että tällaisten rakennusten symboliarvo on suuri. Tyhjiillään seisovat rakennukset edustavat koko keskustan rappeutumista; vanhojen rakennusten uudelleenkäyttö puolestaan kylän identiteetin uudistumiskykyä muutosten keskellä. Fiskarsin keskustassa teollisuudesta ja maataloudesta tyhjentyneet toimitilat on korjattu ja ne ovat täyttyneet omaan tekemiseen ja pientuotantoon nojatuilla yrityksillä (kynttilätehdas, puusepänverstaas jne).

4 Yhteenvedo

Tutkimuksessa selvitettiin kirkonkylien kehittymismahdollisuuksia ja toimintamalleja eheyttävän suunnittelun näkökulmasta. Tarkastelussa oli kolme kohdetta: Liperi, Mäntyharju sekä yhdistelmä Pohjan kirkonkylä ja Fiskarsin ruukki. Seuraavassa esitetään yhteenvetona ensin näiden kylien suunnittelutilanteen piirteet. Sen jälkeen tapausten kautta saatuja tuloksia pohditaan eheyttävän yhdyskuntasuunnittelun teemojen kautta.

Tapauskohteiden suunnittelutilanne

Joensuun seudulla yhteinen yleiskaava luo seudullisen perustan, joskin kunnat soveltavat sitä omien kaavojensa rinnalla. Liperissä painotetaan myös kunnan omien kaavojen painoarvoa. Kunta haluaa itse määritellä sen, kuinka ja mihin uusi asuminen kunnassa sijoittuu. Viinijärveä, kirkonkylää ja Ylämyllyä halutaan vahvistaa maaseutualueidensa palvelukeskuksina. Liperi pyrkii hallittuun hajakentämiseen ja samalla ohjaamaan asutusta taajamiin. Tällä tavoin kunta luo asutusrakenteen, joka tarjoaa sinne muuttaville vaihtoehtoja asuinpaikan valintaan. Kyseinen asutusstrategia on Liperin malli kilpailtaessa uusista asukkaista.

Mikkelin seudun ulkorajalla sijaitsevan Mäntyharjun asutusrakenne muodostaa tiivistä ja välttää asumista sisältävän keskustaajaman. Yhdyskuntarakenteen ja kunnan kehittämisessä vapaa-ajan asuminen on merkittävä tekijä. Kesämökkirakentaminen on sekä hajauttanut yhdyskuntarakennetta että vahvistanut kuntakeskuksen elinvoimaa. Loma-asukkaat ostavat kauppojen tuotteita ja osallistuvat kulttuurielämään. Maakuntakaavan tuella Mäntyharju kohdistaa lähitulevaisuudessa maankäytön voimavaroja kuntakeskuksen rakentamiseen niin, että supistuva väestökehityksen vaikutukset ohitetaan kasvavan vapaa-ajanasumisen tuomilla hyödyillä. Yhtenä ajatuksena on tarjota loma-asumiselle paikkoja myös kuntakeskuksen läheisyydestä. Näin loma-asuminen voisi täydentää keskusta-alueen asutusrakennetta.

Pohjan taajamat muodostavat suhteellisen yhtenäisen kolmiosaisen taajamarakenteen, jonka suurin alue ulottuu kirkonkylästä Äminneforsiin. Fiskarsin ruukki muodostaa oman kokonaisuuden ja Billnäsin taajama on jo Karjaan osa-alue. Hajakentämistä on Pohjassa säännelty aiemmin aktiivisella yleiskaavoituksella. Hajautumisen kasvua on vähentänyt myös se, että alueen suurmaanomistajilla ei ole ollut tonttien myyntihalua eikä tarvetta. Alueen tuleva rakentamista ohjataan aika vahvasti taajamiin.

Kirkonkylien eheyttämisen mahdollisuudet

Yhdyskuntien eheyttävä suunnittelu on ilmastopolitiikan yksi väline. Tutkimuskoh-teissamme ilmastomuutoksen hillintään ja maaseudun ilmastovastuuseen pyrkivät yleiset strategiset tavoitteet olivat tutkimusajankohtana vielä kehitysvaiheessa ja varsin kaukana paikallisesta suunnitteluarjesta. Eheyttävä suunnittelu ei ollut haas-tattelujen tekemisen aikaan aktiivisessa käytössä oleva kaavoituksen käsite saati väline. Tosin kaikissa tapauskunnissa on tavoitteena keskusta-alueiden yhdyskun-tarakenteen jonkinasteinen täydentävä asuinrakentaminen, mutta tätä ei ole välttä-mättä yhdistetty ilmastotavoitteisiin. Kirkonkylissä ilmastopolitiikan tavoitteita on mahdollista toteuttaa sekä kaavoitus- että energiaratkaisujen kautta (esim. bioenergia kaukolämmön lähteenä). Tapauksien välillä oli suuria eroja siinä, miten seudun ke-hitystä oli mietitty ilmastotavoitteiden kautta.

Tiivistämme seuraavassa tutkimuksen tuloksia kahteen taulukkoon. Taulukossa 5 esitetään tekijöitä, jotka voivat estää tai hidastaa kirkonkylien eheyttämistä. Tässä yhteydessä tulee esiin paikallisen yhdyskuntarakenteen vaikutus. Monikeskuksinen Raasepori ja kolmen keskustaajaman Liperi erottuvat Mäntyharjusta. Raaseporissa asutusta ohjataan kahteen suurimpaan keskukseen.

Liperin uudisrakentaminen ohjautuu kysyntälähtöisesti Joensuun rajan läheisyy-teen. Mäntyharjulla, jossa on yksi keskus, ei ole kilpailevaa keskusta kuntakeskuksen kehittämisen suhteen. Toisaalta Mäntyharjun asuntomarkkinoilla kysyntä on puoles-taan vähäisempää kuin Liperissä ja Raaseporissa. Mäntyharjulla kysyntä kohdistuu vapaa-ajan asuntoihin ja rakentamiseen. Historiallisten rakennusten ja ympäristöjen kunnostamiseen suhteen asukkaiden ja kunnan tahtotilat eivät kunnissa kohtaa, lisäksi kaikilla tapauskunnilla on sama ongelma: rahapula.

Terveyskeskuspalvelut ovat kaikissa tapauskylissä ensisijaisen tärkeällä sijalla sekä palvelujen että kylän vetovoiman kannalta. Palveluissa tapahtuvat vähennykset hidastavat myös kylien täydennysrakentamista. Liperissä koulupalvelut ovat vähen-tyneet, Mäntyharjulla kuntapalvelujen määrä on sidoksissa tulevaan kuntarakenne-politiikkaan. Pohja ja Fiskars kamppailevat koulukysymysten ja terveyskeskuksen kanssa. Terveyskeskuspalvelujen säilyttäminen nähdään kylien yhteisenä tavoitteena. Kirkonkylien bioenergiaan perustuvien verkostojen rakentaminen tukee ilmaston-muutoksen hillinnän tavoitetta. Paikalliseen energiaan perustuvien verkostojen ke-hittämiseen kunnat tarvitsevat biopolttoaineiden kehittämistä suosivaa politiikkaa. Samaa vaatii myös liikennejärjestelmän kehittäminen.

Kuntaliitostilanteessa kirkonkylien asema saattaa heikentyä voimakkaasti ja pal-velujen kattavuus vähetä. Pohjassa kuntaliitoksen seuraukset näkyvät konkreettisesti hallintopalvelujen katoamisena, esimerkiksi Pohjan kunnantalo on tyhjillään. Kun-taliitoksen seurauksena kyläkoulujen asema yleensä heikentyy.

Taulukko 5. Kirkonkyläjen eheyttävän suunnittelun paikallisia esteitä.

Kirkonkylä	Liperi	Mäntyharju	Pohja/Fiskars
Maankäyttötavoitteet	Kaavoitus/ kehittämis-toimenpiteet painottu-neet aiemmin Joensuun läheisyyteen (Ylämyllylle), eivät kirkonkylälle.	Ei merkittäviä esteitä. Asutus painottuu pääosin kuntakeskukseen ja sen läheisyyteen. Pientaloasu-mista suuntautuu jonkin verran taajaman ulkopuo-lle.	Tammisaari ja Karjaa on asetettu kuntaliitoksen myötä uudisrakentamises-sa etusijalle, jolloin enti-sen Pohjan alueen kylät ja ruukit jäävät vaille uutta suunnittelua.
Historialliset paikat/ rakennukset	Vanha kunnantalo: Suo-jeltu. Valtio ei myönnä korjausvaroja ja kunnalla ei ole korjausresursseja. Kuntahallinnolla ei ole tahtoa kunnostamiseen. Tilanne lukkiutunut.	Rautatieasema: Suojeltu. Senaatti-kiinteistöt myi rakennuksen vuonna 2012 yksityisille yritykselle. Rakennuksen tulevasta käytöstä ei toistaiseksi ole tietoa. Asemakylällä useita suo-jeltuja, huonokuntoisia rakennuksia. Tilanne luk-kiutunut. Kunta on kunnostanut kirkonkylän Iso Pappilan (Vanha Pappila) matkailu-käyttöön.	Pohjan kunnantalo tyh-jillään, kaupunki ei tiedä mitä tekisi rakennukselle. Tilanne avoin. Fiskars, vuokratatolot myy-ty yksityiselle omistajalle: tulevaisuudesta epätietoi-suutta.
Palvelu-rakenteen vähennykset	Lukio lakkautettu.	Kuntapalvelujen tulevai-suus kysymysmerkki.	Terveyskeskuspalvelujen tulevaisuus hämärä, Fis-karsin ja Pohjan alakoulut lakkautusuhalla.
Ilmasto-politiikan ja energia-innovatiiviset ratkaisut	Valtion tukea tarvitaan bioenergiaan perustuvien kaukolämpöverkkojen rakentamiseen.	Valtion tukea tarvitaan bioenergiaan perustuvien kaukolämpöverkkojen rakentamiseen.	Tarvitaan valtion tukea kevyen liikenteen väylien rakentamiseen.
Liikenne-järjestelmä	Bussiliikenteen heikot yhteydet, ei raideliiken-nettä.	Bussiliikenteen heikot yh-teydet, VR uhkaa lopettaa henkilöliikenteen.	Bussiliikenteen heikot yh-teydet. Bussien ja junien keskinäisissä yhteyksissä parantamisen varaa.

Taulukkoon 6 on listattu paikalliseen tilaukseen vaikuttavia tekijöitä. Keskuksien toimintatiloja koskevat asukkaiden, harrastustoiminnan ja yhdistysten asettamat tavoitteet ovat tärkeä osa eheyttävää yhdyskuntasuunnittelua. Talojen ja paikkojen kunnostamiset edellyttävät kumppanuutta ja muun muassa kaavayhteistyötä kunnan kanssa. Yhdistyksille konkreettinen paikallinen tilaus koskee usein kokoontumis- ja harrastustiloja.

Liperissä paikallisen tilauksen kannalta vanha kunnantalo on konkreettinen kohde. Se on itse asiassa ylipaikallinen hanke, jossa punnitaan kunnan, kansalaisjärjes-töjen ja valtion kykyä toimia yhdessä kuntakeskuksen kehittämisessä. Mäntyharjun suojeltu asemarakennus on vastaavanlainen tapaus. Myös sen yhteydessä on asiaa tarkasteltava yhtä paikkakuntaa laajemmissa yhteyksissä. Pohjan kirkonkylällä suhteellisen uusi kunnantalo on jäänyt kuntaliitoksen jalkoihin ja tyhjentynyt. Uutta käyttötarkoitusta etsitään.

Taulukko 6. Paikallisen tilauksen paikallisia ulottuvuuksia.

Paikallinen tilaus	Liperi	Mäntyharju	Pohja/Fiskars
Kylätoiminta	Toimiva kyläyhdistys, Pro-Liperi, muita aktiivisia yhdistyksiä.	Kirkonkylän kyläyhdistys, kuntakeskuksen kehittämishanke käynnistetty, kunnassa aktiivisia yhdistyksiä.	Kirkonkylä: aivan tuore kyläyhdistys, lisäksi muita aktiivisia yhdistyksiä. Fiskarsissa hyvin aktiivista kylätoimintaa.
Tilat	Yhdistyksillä tarve kokoontumistiloista. Kunnantalon ratkaisu avoinna. Meijerin alue mahdollinen kehittämis-kohde.	Yhdistyksillä tarve kokoontumistiloista. Vanhan valtuustosalin käyttö?	Yhdistyksillä tarve kokoontumistiloista. Kirkonkylä: Kunnantalon kohtalo avoinna. Fiskars: Tiloissa melko hyvä tilanne.
Historialliset paikat	Kirkkolahden miljöön uudistaminen.	Kurkilahden miljöön uudistaminen.	Pohja: Gumnäsin alueen uudistaminen. Fiskars: Ruukin historiallisen keskustan uusi-minen uuden kaavan pohjalta (liikenne-järjestelyt puhuttivat).
Täydentäminen	Asukkaat esittävät rakentamista Tiili-tehtaan ranta-alueelle.	Kunta täydentää keskus-taajamaa.	Kirkonkylän asukkaat esittävät uusia tontteja kirkonkylään. Fiskarsissa uusi kaava täydentää vanhaa ruukkia voimakkaasti.
Yhteistyö	Pro-Liperin toiminta jäämässä harvojen har-teille. Asukkaat aktivoi-tuivat kyläsuunnitelman tekoon vuonna 2012. Yhteistyömahdollisuus lähikylien kanssa.	Kuntakeskuksessa ei yhdistystä. Kehittämisyhteistyö muiden kyläyhdistysten kanssa mahdollinen.	Tarvetta Fiskarsin ja Poh-jan kylien yhteistyöhön. Kuntaliitoksen jälkeiset ongelmat ja kiistat: lähi-demokratiaa kaivataan.

Liperin Tiilitehtaan rannan asuinaluekaavoituksen ja ideoinnin yhteydessä voisi keskusteluun tuoda mukaan myös muita kirkonkylän paikan historiaa kuvaavia koh-teita. Tällaisesta esimerkkinä toimii Pro-Liperin aloittama Luhtapuiston kunnostus, joka sijoittuu luontevasti Liperin paikallishistoriallisesti merkittävään Kirkkolahden kokonaisuuteen. Mäntyharjulla sellainen on Kurkilahden eli Asemanseudun miljöö ja Fiskarsilla historiallinen kokonaisuus on jo itsessään suunnittelun lähtökohta. Pohjan kirkonkylässä on löydettävissä vastaavia kokonaisuuksia.

Niin Mäntyharjun kuin Pohjan alueen läpi kulkee henkilöjunaliikenne. Mänty-harjulla on toimiva Kurkilahden asema. Mäntyharjun työssäkäynti- ja asiointiliik-kenne suuntautuu suurelta osin Mikkeliin ja Liperin vastaavasti Joensuuhun. Siitä huolimatta Mäntyharjun kuntakeskus ja Liperin kirkonkylä ovat myös suhteellisen vahvoja työpaikkakeskuksia. Pohjan kirkonkylän työssäkäynti suuntautuu pääosin

Raaseporin seudulle ja jonkin verran pääkaupunkiseudulle. Työmatkaliikkumisen osalta kaikkien kylien joukkoliikenneyhteyksien kehittämiseksi olisi tarvetta, mutta taloudellinen kannattavuus on heikko. Bussiyhteydet ovat kaikissa kirkonkylissä sidottu koulujen lukuvuosiin. Kesäisin yhteydet harvenevat entisestään.

Kahdella kohdekylistä on periaatteelliset mahdollisuudet rautatieyhteyden kehittämiseen. Käytännössä se on kuitenkin hyvin vaikeaa. Mäntyharjulta on junayhteys Mikkeliin, mutta se on jatkuvasti lakkautusuhan alla. Pohjassa Bolstan asemapaikkaan on ideoitu junapysäkkiä, mutta väkimäärä ei ole riittävä. Liperin kirkonkylälle ei ole rautatieyhteyttä. Sen sijaan Ylämylly sijaitsee rautatien varrella. Tämä voisi mahdollistaa junapysäkin rakentamisen ja lähiliikenteen kehittämisen Joensuun seudun osana.

Liperissä rakentamisesta noin puolet sijoittuu taajamiin ja puolet pääasiassa taajamien läheisille maaseutualueille. Kunnan strategiana on ohjata uusi asuinrakentaminen tasaisesti kaikkiin kolmeen vahvaan palvelutaajamaan ja niiden läheisiin maaseutukyliin. Liperissä on tultu vaiheeseen, jossa voimakkaimmin kasvaneen Ylämyllyn taajaman tonttialueet alkavat täyttyä. Se saattaa johtaa kysynnän ohjautumiseen myös kirkonkylään. Kirkonkylässä kunnalla on täydennysrakentamisen ohjaukselle vaihtoehtoja ranta-alueilta Keskustien ympäristöön. Liperin eheyttämisen taustalla vaikuttaa myös Joensuun seudun yhteinen yleiskaava. Kunta mm. laatii sen pohjalta kirkonkylän Pietarisen alueelle asemakaavan ja tiivistää sekä Viinijärven että Ylämyllyn yhdyskuntarakenteita. Liperissä eheyttämistä on tarkasteltava seudullisessa kilpailutilanteessa ja se asettaa kirkonkylälle toiminnallisen uusiutumisen haasteen. Kylätoimijoiden on etsittävä ja luotava omia paikan vetovoimaa lisääviä vahvuuksia. Siinä yhteydessä eheä rakenne on ymmärrettävä paikallisten asukkaiden suunnittelemana kylänä ja asuinympäristönä eikä pelkästään Joensuun seudun kuntien, Liperi mukaan lukien, määrittämänä yhdyskuntarakenteena.

Mäntyharjulla yli puolet kaikesta rakentamisesta suuntautuu taajamiin ja pääosin kuntakeskukseen. Mäntyharjun kunta on tuottanut kuntakeskuksen tulevaisuuskuvan ja maankäytön kehittämissuunnitelman ja aloittaa niiden pohjalta kuntakeskuksen ja kirkonkylän alueita uudistavan kaavoituksen. Kuntakeskustan asuinalueita täydennetään vapaa-ajan asumiseen soveltuvilla ratkaisuilla. Keskustaajamassa on rakentamattomia, yksityisomistuksessa olevia, tontteja. Mäntyharjun keskustan kehittämisessä on toisaalta esillä yhdyskuntarakenteen kehittämisen keskeinen vaikuttaja, kiinteistön omistus. Kaavoitus nostaa tontinarvoa ja se vaikuttaa rakentamisen sijainnin ohjaukseen. Kunnan on tehtävä päätös mihin tuleva rakentaminen suunnataan ja miltä alueelta kunta hankkii maata. Asetetaanko täydennysrakentamisen tavoite ensin palvelutaajaman alueelle vai sen ja vanha kirkonkylän väliselle alueelle?

Pohjassa asutus on sijoittunut kuntakeskukseen ja väljästi pientalovaltaisille lähialueille. Fiskars muodostaa oman tiiviin yhdyskunnan ja myös väljemmin rakentuneet lähialueet. Raaseporin kaupunki määrittää suunnittelun ja kaavoituksen suuntaviivat. Karjaa ja Tammisaari suurempina keskuksina ovat kehittämisen painopisteessä. Fiskarsissa täydentävä asemakaavoitus toteutui Pohjan kunnan ja Fiskars-kiinteistöt-yhtiön aloittamana ja Raaseporin kaupungin ja Fiskars-yhtiön jatkamana yhteistyönä. Pohjan kirkonkylän alueella Raaseporin kaupunki ohjaa asuinrakentamista Gumnäsin ja Klockaruddenin sekä Kappelintien asemakaavoilla.

Tutkimuksessa järjestetyissä työpajoissa selvisi, että eri yhdistyksiä edustavat ihmiset ovat kiinnostuneita varsinkin kuntakeskusten historiasta ja keskuksen toiminnallisesta kehittämisestä. Kirkonkylä on monen asukkaan tapaamispaikka ja jos palvelut ohenevat, niin harrastustoiminnan sosiaalinen merkitys kasvaa entisestään. Kirkonkylästä puhuessaan työpajojen osalliset ja haastatellut asukkaat mainitsevat urheilun, liikunnan ja kulttuurin, kansalaisopiston sekä käsityöt esimerkkeinä kirkonkylästä toiminnallisena paikkana. Kirkonkylällä on paikallisille asukkaille erityistä merkitystä. Mutta se tarvitsee tuekseen rakenteellista politiikkaa, joka osaa palvelujen ohella huomioida kirkonkylät kansalaistoiminnallisina paikkoina.

5 Johtopäätöksiä

Kirkonkylien merkitys maaseudun kehityksessä on tulevaisuudessa hyvin mielenkiintoinen. Kuntauudistus myllertää jatkossa monien maaseutualueiden palvelurakenteita. Nykyisten kirkonkylien asema muuttuu lukuisten kuntaliitosten myötä. Mutta voisiko kirkonkylien uudistaminen tarjota maaseudulle käyttämättömiä mahdollisuuksia palvelujen ja asumisen säilyttämiseen ja samalla ilmastopoliittisesti myönteisiä vaihtoehtoja yhdyskuntarakenteiden kehittämiseen? Onko tämä mahdollon yhtälö? Selvää on, että rakenteellisten ja väestön muutosten myötä kirkonkylien asema uhkaa heikentyä monilla alueilla. Tarvetta tilanteen arviointiin on sekä paikallisesti että seudullisesti. Kyse on valtakunnallisten maankäyttötavoitteiden toimeenpanon tavoista, seudullisista maankäytön ohjelmista ja strategioista, mutta myös kyläkehittämistä rakentavien toimintatapojen mahdollisuuksista. Näillä kysymyksillä on valtakunnallista merkitystä maaseutu-, kunta ja palvelurakennepolitiikkaan.

Tässä tutkimushankkeessa on selvitetty kirkonkylien ja niitä vastaavien isompien kyläkeskittymien kehittymismahdollisuuksia ja toimintamalleja eheyttävän suunnittelun näkökulmasta. Liikennettä ja energian kulutusta vähentävän eheyttävän yhdyskuntasuunnittelun tarve on lisääntynyt ilmastopoliitikan vahvistuessa ja kohdistuu nykyisin myös maaseudun taajamiin. Eheyttämisellä on toki myös muita perusteluja ja tavoitteita kuten kuntatalouden ja yhdyskuntatekniikan kannalta mielekkään asutuksen ja palvelurakenteen kehittäminen.

Tutkimuksemme keskeiset kysymykset olivat: 1) Mitä eheyttävä yhdyskuntasuunnittelu tarkoittaa kirkonkylissä ja laajemmin maaseudulla? 2) Millaisin tavoittein ja keinoin eheyttävää suunnittelua olisi mahdollista toteuttaa kirkonkylissä ja isommissa maaseudun kylissä? 3) Mitä ovat eheyttämisen edellytykset kirkonkylien erilaisissa olosuhteissa? Tässä johtopäätösluvussa vastaamme yleisellä tasolla näihin kysymyksiin.

Eheyttävän suunnittelun sopivuus maaseudulle

On korostettava, että suomalainen maaseutu on vaihtelevaa ja eri tavoin kehittyvää. Näin ollen myös sen yhdyskuntien kehitystä koskevan keinovalikoiman tulisi vaihdella. Eheyttävä suunnittelu on nähtävä erityisesti maaseututaajamien ja kaupunkien lievealueiden suunnitteluvälineenä. Se ei juuri koske ydin- tai syrjäistä maaseutua. Tästä vallitsee tutkimuksemme media-analyysin mukaan laaja yksimielisyys, vaikkakin maaseudun aseman yleinen heikentyminen herättää voimakkaita kannanottoja kes-

kustelussa. Harvaan asutulla maaseudulla voidaan eheyttävän suunnittelun kohteeksi tuki tarvittaessa ottaa esimerkiksi kyläkoulujen tai seurojen talojen tiloja ja pihapiirejä.

Kirkonkylät ovat olleet sekä yhteisöllisesti että yhteiskunnallisesti vahvoja maaseudun keskuksia. Kirkonkylien historiallisessa rakentumisessa valtion instituutioiden, seurakuntien, osuuskuntien sekä kansalaisjärjestöjen merkitys on ollut näkyvää. Kirkonkylissä kirkkomaat, kunnantalon ja osuuskaukat ovat edelleen läsnä. Nykyisin maaseudun muutokset ovat vahvasti tulleet näkyville juuri kirkonkylissä.

Eheyttävä yhdyskuntasuunnittelu lähestyy kirkonkylää kokonaisvaltaisesta yhdyskuntarakenteen näkökulmasta. Raportin alussa kysymme, onko eheyttävä suunnittelu puhtaasti kaupunkeja koskeva käsite vai voiko – ja kannattaako – sitä soveltaa myös maaseudulla? Vastauksemme on kyllä, eheyttävä suunnittelu kuuluu maaseudun asumisen ja maankäytön työkaluvalikoimaan. Maaseudulla maankäyttökysymykset ovat perinteisesti näyttäytyneet pääasiassa maa- ja metsätalouden, luonnonvarojen käytön sekä ympäristösuojelun kysymyksinä. Siihen on tullut myös muita määrittäviä tekijöitä, kun yhä enenevässä määrin maaseudun maankäytön keskustelu on painottunut asumisen sijainnin määrittäisiin. Kiistoja sisältävä keskustelu maaseudun ilmastovastuusta vahvistaa näkemystämme. Eheyttävä yhdyskuntasuunnittelu voisi olla erilaisten asuinalueiden suunnittelussa ja kaavoituksessa toimijoita yhteen kokoava käytäntö. Olennaista on eheyttävän suunnittelun sisällön paikallinen määrittely, johon tulisi osallistua päättäjiä, maanomistajia, rakentajia ja suunnittelijoita sekä asukkaita. Kunta päättää alueidensa maankäytöstä, jolloin sen on kehitettävä myös maankäytön ja kirkonkylän kehittämisen yhteistyömallia. Taloudellisten etujen arvioiminen on keskeistä asutusrakenteen suunnittelussa sekä kunnan että maanomistajan kannalta. Toisaalta kokonaisuuden kannalta voi olla ongelmallista, jos eheyttäminen kaventuu vain kiinteistönomistajien, päättäjien ja kaavoittajien väliseksi ja lähinnä taloudellista tuottoa mittaavaksi tiivistämisprosessiksi.

Eheyttämistä ei tule ymmärtää pelkästään rakenteellisena tiivistämisenä vaan myös kulttuurisena, sosiaalisena ja laadullisena käsitteenä. Eheyttävän suunnittelun näkökulmasta rakentamista kannattaisi ohjata kylien rakenteen sisään ottaen huomioon alueen historiallinen kehitys sekä sopiva tonttien tarjonta. Ilman huolellista suunnittelua kirkonkylien keskusalueilla voi olla pulaa houkuttelevista tonteista ja taloista tai alueen imagon kannalta olennaisia maisemallisia tai historiallisia arvoja ei ehkä osata nostaa esille.

Maaseudulla yhdyskuntarakenteen eheyttävä suunnittelu tarkoittaa hajarakentamisen vahvempaa ohjausta ja uuden rakentamisen painopisteen suuntaamista kyliin ja asutustaajamiin niin, että se tukee olemassa olevia rakenteita ja palveluja. Kuntien tulisi nähdä oma vastuunsa koko seudun yhdyskuntarakenteen kehityksestä. Tämä tarkoittaa esimerkiksi tonttien tarjontakilvassa kuntien itsekontrollin kehittämistä. Tässä työssä maakuntakaavat ja kaupunkiseutujen yhteiset yleiskaavat tarjoavat tukea.

Maaseudulla ja kirkonkylissä asumisen tiivistäminen joudutaan harkitsemaan aina tapauskohtaisesti. Joillain kylillä voidaan haluta uudisrakentamista kylän tuntumaan sen vireyden ja palvelujen säilyttämiseksi. Toisaalta on ymmärrettävää ja maaseudun luonteeseen kuuluvaa, jos yksittäisesti joku haluaa rakentaa muusta asutuksesta syrjään. Eheyttävä suunnittelu on ennen kaikkea laajempaa maaseudun asutusta ja rakennetta ohjaava työväline, ei yksittäisten talojen paikkaa määrittävä väline.

Mitä ilmastostrategia tarkoittaa kirkonkylien maankäytössä ja toiminnoissa? Asumisen yhteydessä laajakantainen kestäväällä tavalla tuotettuun metsäbioenergiaan

perustuva lämmitysjärjestelmä voi johtaa keskitetysti järjestettyyn lämmitysjärjestelmään, jossa talot sijaitsevat lähellä toisiaan, jolloin putkien vetäminen talosta toiseen on edullisempaa. Se merkitsee myös tiiviimpiä kylärakenteita. Toisaalta hajautettu energia- ja lämmitysjärjestelmä voidaan ymmärtää myös suhteellisesti ja tarkastella asutusratkaisua yksittäistalojen näkökulmasta.

On huomattava, että paikallisella tasolla teknologisen kehityksen seurausvaikutukset voivat muuttaa kylän rakenteen kehityksen perusasetelmia. Ratayhteydet ovat Suomessa edelleen vaikuttavassa asemassa. Junaliikenteellä voidaan hillitä ilmastomuutosta ja olemassa olevien asemapaikkojen taajamia tai kyliä olisi mahdollista sen avulla täydentää. Mäntyharjulla ratayhteys loi aikanaan uuden keskustan, josta kasvoi asukasmäärältään kirkonkylää suurempi. Henkilöjunaliikenne Mäntyharjulle toimii edelleen. Pysyessään ja kehittyessään siitä voisi jälleen muodostua yksi (myös vanhan kirkonkylän) asutusta vahvistava tekijä.

Kuntaliitokset ja eheyttävä suunnittelu kylissä

Kuntaliitokset vaikuttavat monin tavoin kirkonkyläiden ja vastaavien suurten kyläkeskittymien asemaan. Kumpulaisen ja Sihvosen (2009) tutkimuksessa havaittiin, että kylien ja kirkonkyläiden roolit saattavat vaihtua kuntaliitoksen jälkeen ja omaehtoiseen kehittämiseen panostaneiden kylien asema on liitoksen jälkeen toiminnallisesti muita vahvempi. Aktiiviset kylät saattavat selvitä jopa paremmin kuin palvelukeskuksina toimineet kirkonkylät.

Kuntaliitosten seurauksena monen kirkonkylän asema siis muuttuu; ne eivät ole enää keskustaajamia, vaan kyliä muiden joukossa. Niiden tulevaisuus näyttää heikolta, jos kuntaliitoksen jälkeen palveluverkkoa ja kehittämistä koskevia päätöksiä tehdään vähenevän väestön tilanteessa tai väestön keskittyessä uuden kunnan suurimpaan taajamaan (Maaseutupoliittinen kokonaisuohjelma 2009, 128–129). Maaseutupoliittisen kokonaisuohjelman mukaan (2009, 127) uudet suuret kunnat tarvitsisivat välineitä, joilla ottaa huomioon kuntien osa-alueiden ja maaseudun asiat päätöksenteossa.

Kyliä ja varsinkin kirkonkyläiden asema saattaa kuntaliitosten alkuvaiheessa olla heikko, koska huomio kiinnittyy lähinnä kaupunki- ja taajamakeskustojen kehittämiseen. Kaavoituksen ja elinympäristön suunnittelun osalta resurssit ohjautuvat uuden kaupunkikunnan alkuvaiheessa helposti kaupunkitaajamien kehittämiseen. Pohjan kirkonkylä on esimerkki siitä, kuinka kirkonkylä voi jäädä sivuraiteelle uuden kaupungin kehittämisessä. Maankäytölliset strategiat ovat liitosprosessin aikana yleensä keskeneräisiä. Suurenevien kuntien toimintojen ja palvelujen suunnittelu olisikin perusteltua tehdä paitsi eheyttämisen periaatteilla myös kylälähtöisesti.

Kirkonkyläiden ja muiden kylien tilannetta saattaa heikentää kuntaliitoksen yhteydessä voimakas kunnanhallinnon sektoroituminen. Eriytyneen sektoriohjauksen tilanteessa kenelläkään ei ole vastuuta kylän kokonaiskehityksen pohtimisesta. Kirkonkyläiden eheyttävän suunnittelun lähtökohtana tulisi olla poikkihallinnollisuus. Sillä saadaan aikaan paremmin koordinoituja toimenpiteitä, tilkitään sektoripoliittikkojen väliin jääviä aukkoja ja edistetään sektoreiden välistä yhteistyötä sekä suunnataan toimintaa yhteisiin tavoitteisiin. Konkreettinen asia isommassa kunnassa on esimerkiksi kunkin kylän kehitystä koordinoivan vastuuhenkilön nimittäminen kunnan taholta.

Paikallinen tilaus ja osallistava eheyttävä suunnittelu

Eheyttävän yhdyskuntasuunnittelun keskeisenä lähtökohtana on paikallinen eli asukaslähtöinen kehittäminen. Se merkitsee asukkaiden esittämien ideoiden, aloitteiden, tavoitteiden, rakennus- ja korjauskohteiden sekä suunnitelmien että toimintatapojen esiintuomista etsittäessä uusia toimintamalleja alueen kehittämiseksi. Kirkonkylissä eheyttävän suunnittelun ja kehittämisen perustan tulisi rakentua nimenomaan paikalliselle tilaukselle ja laajaan yhteistyöhön ja vuoropuheluun. Paikalliset erityispiirteet ja tarpeet otetaan huomioon kehittämällä paikallisen osallistumisen ja yhteistyön muotoja ja niitä tukevia instituutioita.

Eheyttävän yhdyskuntasuunnittelun onnistuminen riippuu siitä, kuinka asukkaat, yhdistykset sekä kunnanhallinnon edustajat onnistuvat määrittelemään paikallisen tilauksen yhteistyössä. Olennaisen tärkeänä lähtökohtana ovat paikallisten toimijoiden kokemat asuinympäristön muutos- ja parannustarpeet. Se merkitsee, että tietoa paikallisista olosuhteista ja tarpeista kerätään yhteistoiminnallisesti. Tällöin paikallinen tilaus konkretisoituu erilaisiin kirkonkylän kehittämisen kohteisiin ja samalla osallisten, resurssien, toimenpiteiden ja vastuunkantajien roolit ja mahdollisuudet realisoituvat.

Rakennettu ympäristö olisi hyvä nähdä paikallisesti ja myös ylipaikallisesti määriteltävissä olevana pääomana, jonka kulttuurinen ja henkinen arvo täytyy havaita ja arvioida. Eheyttävän suunnittelun toteuttamisessa pitäisi ehdottomasti selkeyttää, mitkä rakennukset tai rakennetun ympäristön kokonaisuudet ovat asukkaille merkityksellisiä: mihin on paikallista tilausta. Kirkonkylä voidaan ymmärtää esimerkiksi historiallisena paikkana, jonka rakennetulla ympäristöllä on laajempia tai syvempiä merkityksiä. Kysymys on identiteetin löytämisestä, jossa paikalliset (ja muut) asukkaat ovat avainasemassa.

Kirkonkylää ympäristöineen kannattaa tarkastella myös työn, yrittämisen ja harrastusten paikkoina. Kirkonkylän kehittämisen yksi keskeinen kysymys voi olla se, kuinka siellä riittää tai sinne luodaan harrastustiloja myös lähialueen asukkaille. Etätyön kannalta kunnan on huomioitava myös erilaisten tyhjiillään olevien tilojen käyttöönotto ja vuokraus tai myynti yrityksille. Esimerkiksi vanhoja kunnantaloja tai kyläkouluja voidaan arvioida järjestöjen ja yritysten yhteisinä toimitiloina. Kunnissa on kirkonkylille merkittäviä rakennuksia ja varsinkin kunnantalot ovat kunta- ja lähidemokratian historian kannalta keskeisiä rakennuksia.

Tämän tutkimuksen kirkonkylätaajamat monien muiden vastaavien kylien ohella ovat edelleen maaseudun tärkeitä palvelukeskuksia eikä niiden olemassa olevan rakenteen täydentäminen aiheuta kilpailutilannetta muiden maaseutukylien kanssa. Rakentaessaan paikallista tilausta eheyttävä yhdyskuntasuunnittelu voi kilpailun sijaan uudistaa kirkonkylän alueellista roolia ja suhdetta muihin kyliin. Näin eheyttäminen yhteistoiminnallisena ja luottamusta rakentavana toimintana voidaan ymmärtää sosiaalisen pääoman yhtenä ulottuvuutena. Osallistuessaan paikallisen tilauksen tekemiseen ihmiset tulevat huomaamaan mitkä asiat mahdollistavat kirkonkylän kehittämisen ja mitkä asettavat sille esteitä. Samalla voidaan avata eri toimijoiden välisiä lukkoja ja rakentaa yhteistyön paikkoja.

Maaseudun liikkumistarpeet riippuvat palvelujen, työpaikkojen ja harrastusten saavutettavuudesta. Saavutettavuutta voidaan parantaa maankäytön suunnittelun ja sijainninohjauksen lisäksi myös monin muin keinoin. Mahdollisuuksia siihen tarjoavat esimerkiksi verkkopalvelut, kuvapuhelinyhteydet, yhteispalvelut, kylien moni-

palvelukeskukset sekä palveluliikenne (Valtioneuvosto 2009). Ne yleensä vähentävät kuntien palvelutarjonnan kustannuksia.

Maaseudun liikkumistarpeiden kehitystrendit näyttävät ongelmallisilta. Varsinkin sosiaali- ja terveystarpeiden tarpeet ovat maaseudulla kasvamassa väestön ikääntymisen myötä. Samaan aikaan lähipalvelut vähentyvät ja asiointimatkat pidentyvät. Etätyön on usein ajateltu vähentävän liikkumistarpeita maaseudulla. Sen todelliset vaikutukset liikkumiseen ovat kuitenkin hyvin tilannekohtaisia. Sirkka Heinosen (2006) tutkimuksen mukaan etätyö vähentää työmatkojen määrää, jos etätyöpäivät pidetään kokonaisina. Työmatka voi kuitenkin pidentyä huomattavasti, mikäli etätyömahdollisuuksien vuoksi muutetaan entistä kauemmas työpaikalta. Myös tässä yhteydessä paikalliset tilaa koskevat potentiaalit tulevat esiin. Löytyykö kirkonkylästä esimerkiksi sopivia kiinteistöjä järjestöjen sekä etä- ja paikallista työtä tekevien käyttöön?

Taulukkoon 7 on yhteenvedona jäsennetty kirkonkyläiden eheyttävän suunnittelun tarkastelua varten kysymyksiä ja tehtäviä, joita tutkimuksemme perusteella olisi syytä pohtia. Lista on pitkä, mutta monet näistä asioista ja tiedoista ovat jo olemassa. Olennaista on tehdä oikeanlaiset kytkennät eri asioiden ja näkökulmien välille. Paikallisten voimavarojen kartoitus ja hyödyntäminen on tärkeää. Kirkonkyläiden kehittämisessä paikallisten asukkaiden ja toimijoiden oma aktiivisuus on tutkimuksemme mukaan vähäisesti hyödynnetty voimavara.

Taulukko 7. Kirkonkyläiden eheyttävän suunnittelun tarkastelun lähtökohtia

Maankäyttö/kaavoitus/ rakentaminen	Asuminen/ympäristö/ suunnittelu	Liikenne/palvelut/ liikkuminen
<ul style="list-style-type: none"> -Kirkonkylän historiallisen kehityksen sekä historiallisten paikkojen, rakennusten ja maisemakokonaisuuksien kartoittaminen. -Kirkonkylän olemassa olevien maankäyttö-, kaavoitus- ja liikennetarpeiden ja -tavoitteiden arviointi. -Olemassa olevan yhdyskuntarakenteen täydentämisen mahdollisuuksien kartoittaminen kirkonkylän alueella (tyhjen tonttien rakentamisen mahdollisuus, kirkonkylän nykyisten asuinalueiden suorat jatkeet ja täydentäminen) -Elinympäristöä, asumisen viihtyisyyttä, palveluja ja liikennettä koskevan paikallisen tilauksen yhteinen hahmottaminen ja maankäytön ratkaisujen suhde niihin (suunnittelijat, päättäjät ja asukkaat). -Rantarakentaminen taajamassa: asuminen, virkistysalueet, venesatamat, jne. 	<ul style="list-style-type: none"> -Kirkonkylän yhteisöllisyyttä mahdollistavien paikkojen ja tilojen kartoitus (torit, koulut, palvelukeskittymät, yhdistysten tilat). -Kirkonkyläiden vuorovaikutuksellisen kehittämisen arvioiminen (aiemmat osallisuuden kokemukset ja uudet käytännöt). -Kirkonkylän asukastoiminnan roolin ja tavoitteiden selvittäminen/ asukkaiden esittämien kehittämisideoiden kartoittaminen. -Mahdollisten uusien asukkaiden toiveet asumisen, työn, viihtymisen ja palveluiden osalta. -Vapaa-ajan asumisen mahdollisuudet ja tarpeet kirkonkylän taajaman alueella. -Kirkonkylän alueellisen roolin ja vetovoimaisuustekijöiden tarkastelu. -Kunkin kirkonkylän tilanteeseen sopivien suunnittelu- ja toimintaratkaisujen luominen. 	<ul style="list-style-type: none"> -Kirkonkylän palvelu- ja työpaikkatilanteen ja niiden sijainnin ja saavutettavuuden selvittäminen. -Julkisen liikenteen, palveluliikenteen, pyöräilyn ja kävelyn todelliset mahdollisuudet toimintojen saavutettavuuden kannalta. -Kunnan, seudun ja maakunnan ilmastopoliittisten sekä maankäyttöä, asumista ja liikennettä koskevien tavoitteiden ja ratkaisujen arviointi kirkonkylän näkökulmasta (sekä strategiset että kaavoitukselliset ratkaisut).

Eheyttävän suunnittelun näkökulmasta kirkonkyliin liittyy sekä ongelmia että mahdollisuuksia. Viime vuosina kirkonkylien tilanteeseen, palveluihin ja hallinnolliseen rakenteeseen ovat vaikuttaneet käynnissä olevat kunta- ja palvelurakenneuudistus (Paras-hanke) ja aluehallinnon uudistamishanke. Kaupunkikunnan päättäjät eivät välttämättä ymmärrä, miksi kunnan kannattaisi investoida kirkonkyliin tai muihin kyliin. Tällaisessa tilanteessa kirkonkylien aseman esille nostaminen vaatii erityisponnistuksia ja paikallisen toimijoiden aktivoitumista. Lähidemokratian merkitys ja paine sen kehittämiseen kasvaa joka tapauksessa. Siinä yhteydessä eheyttävää yhdyskuntasuunnittelua voidaan käyttää myös niin, että yhdistetään paikallisia toimijankemyksiä paikkatietojärjestelmien mahdollistamiin esityskeinoihin. Näin voidaan onnistua keskustelemaan seikkaperäisemmin konkreettisista suunnittelukohteista yhdyskuntarakenteellisissa yhteyksissä.

Kirkonkylissä on tahtoa ja tavoitteita. Kirkonkylän ympäristöön halutaan kokoon-tumisia ja harrastuksia mahdollistavia tiloja. Kirkonkylää halutaan myös kehittää lähiliikkumista suosivaksi. Kunnan vastaantulo alkaa siitä, kun kylillä on oma suunnitelma. Kirkonkylien historiaan on kuulunut paikallisyhteisön kasvu, yhdistys-, osuus- sekä järjestö- ja seuratoiminta sekä niiden rakentamat talot. Nykyisin kirkonkylät ovat myös väen supistumisen ja toimintojen hiipumisen näyttämöitä. Kirkonkylät eivät kuitenkaan edusta mennyttä aikaa, vaan niiden asemaa ja merkitystä on, kuntaliitosten ja seutuistumisten sekä seutuyhteistyön aikakaudella, mahdollista vahvistaa. Tällöin eheyttävä yhdyskuntasuunnittelu tulee ymmärtää ja tavoitteita rakentaa myös paikallisista asukkaiden asettamista lähtökohdista.

LÄHTEET

- Couch, C. & Karecha, J. & Nuissl, H. & Rink, D. (2005). Decline and Sprawl: An Evolving Type of Urban Development – Observed in Liverpool and Leipzig. *European Planning Studies* 13:1, 117–136.
- EEA [European Environmental Agency] (2006). Urban sprawl in Europe. The ignored challenge. EEA Report 10/2006.
- Eriksson arkkitehdit Oy (2011). Fiskarsin ruukin asemakaava ja asemakaavan muutos. Asemakaavan selostus. Raaseporin kaupunki. <http://www.eriarc.fi/fi/projektit/maankaytto/fiskars-detailed-plans/> (luettu 20.3.2013).
- Etelä-Savon maakuntaliitto (2009a). Kuntien välinen työssäkäynti. <http://www.esavo.fi/tilastot> (luettu 20.3.2013).
- Etelä-Savon maakuntaliitto (2009b). Etelä-Savon maakuntakaava. Kaavaselostus. Etelä-Savon maakuntaliiton julkaisu 98. http://esavo.fi/resources/public/media/ETELA-SAVON_Maa-kuntakaava_selostus_041010.pdf (luettu 20.3.2013).
- Etelä-Savon maakuntaliitto (2010a). Etelä-Savon maakuntaohjelma 2011–2014. Etelä-Savon maakuntaliiton julkaisu 103:2010. http://esavo.fi/resources/public/media/maakuntaohjelma_2011-2014_ja_sen_ymparistoselostus.pdf (luettu 20.3.2013).
- Etelä-Savon maakuntaliitto (2010b). Etelä-Savon maakuntakaava. http://www.esavo.fi/etela-savon_maa-kuntakaava (luettu 20.3.2013).
- Etelä-Savon maakuntaliitto (2011). Mäntyharjun keskustassa/keskustasta työssäkäyvät. Tiedot tilattu/koottu Etelä-Savon liitossa 10.5.2011. Väestötiedot/YKR -aineisto.
- Etelä-Savon maakuntaliitto (2012). Etelä-Savon maakuntaohjelman (2011–2014) toteuttamissuunnitelma 2013–2014. http://www.esavo.fi/resources/public/Maakuntaliitto/Julkaisut/tot-su2013-2014_etela-savo.pdf (luettu 20.3.2013).
- Etelä-Savon paikallismuseot (2012). Iso-Pappilan museoalue. <http://www.etelasavonmuseot.fi/museot/paikkakunnat/mantyarju.html> (luettu 20.3.2013).
- Favorin, Martti (1983). Mäntyharjun historia. Mäntyharjun kunta.
- Fiskarsin Kiinteistöt (2012). Tontit ja kartat. <http://www.kotifiskarsista.fi/fi/kartat> (luettu 20.3.2013).
- Fiskars Kyläseura ry (2004). 20 vuotta kylän viihtyisyydeksi. <http://fiskarskylaseura.org/historiikki.htm> (luettu 20.3.2013).
- Heikkinen, Timo (2009). Paikallinen tilaus eheyttämisen lähtökohtana. Teoksessa: Sairinen, Rauno (toim.) Yhdyskuntarakenteen eheyttäminen ja elinympäristön laatu. Yhdyskuntasuunnittelun tutkimus- ja koulutuskeskuksen julkaisuja B96. TKK, Espoo. 187–230.
- Heinonen Sirkka (2006). Ekotehokkaan maaseudun ja kaupunkiseudun kokeilumalleja. Teoriaa ja käytännön innovaatioita. Ekoseutumallit-hankkeen raportti 1. VTT, Espoo. http://virtual.vtt.fi/virtual/ekoseutu/ekoseutumallit_raportti1.pdf (luettu 20.3.2013).
- Heiskanen, U.-M. & Kahila, P. (2006). Kaupunkien läheisen maaseutuasumisen kehittäminen. Esi-merkkinä Seinäjoen ja Peräseinäjoen liitos. Ruralia-instituutin julkaisuja 9. Helsingin yliopisto. <http://www.helsinki.fi/ruralia/julkaisut/pdf/Julkaisu11.pdf> (luettu 20.3.2013).
- Helminen, V. & M. Ristimäki (2008). Kyläasutuksen kehitys kaupunkiseuduilla ja maaseudulla. Suomen ympäristö 24. Ympäristöministeriö, Helsinki.
- Helin, Heikki (2010). Parasta ennen. Kuntien talouden kehityksestä 2000-luvulla. Kuntaliitto. Helsingin kaupungin tietokeskus.
- HewSaw (2012). Sahauksen edelläkävijä. www.hewsaw.com (luettu 20.3.2013).
- Härö, Mikko (1993). Läntisen Uudenmaan rakennusten ja maiseman kulttuurihistoriallinen inventointi. Läntisen Uudenmaan seutukaavaliitto 1993. Ekenäs Tryckeri Ab, Tammisaari.
- Hyryläinen T. & Rannikko, P. (2002). Sosiaalinen pääoma ja paikallinen kehittäminen. Teoksessa Seppo Sivonen (toim.): Yhteisö kehittämisen kentällä. Joensuun yliopiston täydennyskoulutuskeskuksen julkaisuja. Sarja B, n:o 20 sivunumerot: 169–190. Joensuu.
- Hyryläinen Torsti (2008). Yhteisöllisyys. Teoksessa Maa- ja metsätalousministeriö: Näin tehtiin Maaseudun kehittämisohjelma 2000–2006 sivunumerot: 109–128. Maa- ja metsätalousministeriö. Helsinki.

- Joensuun seutu (2008). Joensuun seudun yleiskaava 2020. Kaavaselotus. <http://www.jns.fi/Resource.phx/sivut/sivut-jyty/maankaytto/yleiskaava.htm> (luettu 20.3.2013).
- Joensuun seutu (2009). Joensuun kaupunkiseudun kuntien ilmastostrategia. Seutuhallinto. Joensuu, Kontiolahti, Liperi, Outokumpu ja Polvijärvi.
- Kalenoja, H. & Vihanti, K. & Voltti, V. & Korhonen, A. & Karasmaa, N. (2008). Liikennetarpeen arviointi maankäytön suunnittelussa. Suomen ympäristö 27. Ympäristöministeriö, Helsinki.
- Karjalan Maa (1985). Liperin kylätoimikunta kuoli kunniakkaasti. Karjalan Maa 20.2.1985.
- Ketonen, Miia (2007). Gumnäsin ja Klockaruddenin yleissuunnitelma. Suunnittelu natura 2000 –alueen ehdoin. Lahden ammattikorkeakoulu. Ympäristöteknologia. Miljösuunnittelu. Opin- näytetyö.
- Kortteinen, M. & Tuominen, M. & Vaattovaara, M. (2005). Asumistoiveet, sosiaalinen epäjärjestys ja kaupunkisuunnittelu pääkaupunkiseudulla. Yhteiskuntapolitiikka 70:2, 121–131.
- Kotiseutu-uutiset (1989a). Maapolitiikka muutosten kourissa. 7.2.1989.
- Kotiseutu-uutiset (1989b). Kunnanjohtaja Pekka Itkonen: Imago, identiteetti, kuntakuva. Kotiseutu-Uutiset 14.3.1989.
- Kumpulainen Mikko & Jukka Sihvonen (2009). ”Kilpailukykyinen, suurempi kaupunki ja maa-seutu.” Viestinnän luomat kuvat kuntaliitoksista. Maaseudun uusi aika 1-2009, 20–33.
- Kuntaliitto (2012). Kuntaliiton analyysi kuntien lausunnoista valtiovarainministeriön rakenne- työryhmän selvityksestä ja kuntauudistuksesta. Kuntaliitto. Kuntauudistus 24.5.2012. <http://www.kunnat.net/fi/palvelualueet/kuntauudistus/Documents/Julkistettava%20analyysi%2023.5.pdf> (luettu 20.3.2013).
- Kyläkaavoitus (2009). Yleiskaava maaseuturakentamisen ohjaamisessa. Ympäristöministeriö. <http://www.ym.fi/download/noname/%7BE34DA144-B9F4-4BCC-BE92-FD5FF8401566%7D/37626> (luettu 20.3.2013).
- Kyläisännöitsijä (2012): Liperin kirkonkylän valokuvauskävely. <http://kylaisannoitsija.blogspot.fi/2012/01/liperin-kirkonkylan-valokuvauskavely.html> (luettu 20.3.2013).
- Kytö, H. & Väliniemi J. (2009). Pääkaupunkiseudun muuttovirrat muutoksessa. Kuluttajatutkimuskeskuksen julkaisuja 3/2009.
- Kyttä, M. & Kahila, M. & Heikkinen, T. (2009). Elinympäristön laadun kytkeytyminen eheyttämiseen. Teoksessa: Sairinen, Rauno (toim.) Yhdyskuntarakenteen eheyttäminen ja elinympäristön laatu. Yhdyskuntasuunnittelun tutkimus- ja koulutuskeskuksen julkaisuja B96. TKK, Espoo. 79–120.
- Laiho, Elina (2008). Elämää idyllissä. Luonnon ja yhteisön merkitys Fiskarsin ruukkikylässä. Ympäristöpolitiikan pro gradu -tutkielma. <http://tutkielmat.uta.fi/pdf/gradu02854.pdf> (luettu 20.3.2013).
- Lehto, Esko (2008). Liperi-Viinijärvi -taajamien kehittämishanke Liperissä. Loppuraportti 17.7.2008. Esko Lehto. Liperin kunta. http://www.liperi.fi/fi/document.cfm?doc=show&doc_id=1127 (luettu 20.3.2013).
- Lehtola Ilkka (2008). Matka maalta markettiin. Liikkuminen ja palvelujen muutos itäsuomalaisella maaseudulla. Tiehallinnon selvityksiä 25/2008. Kuopio.
- Liikenne- ja viestintäministeriö (2011). Liikkumisen ohjauksen ohjelma – Lohjelma tulokortti. Hanke Karjaan matkakeskus ja Tammisaaren liikennekeskus. Liikenne- ja viestintä ministeriö. http://www.motiva.fi/files/4928/tulokortti_Raasepori.pdf (luettu 20.3.2013).
- Lindqvist Karl-Erik (1986). Pohja: the vision. Teoksessa: Judith Ryser & Jussi Rautsi, The Pohja Case A Finnish Municipality in Transition. Ministry of Environment, Finland. Helsinki.
- Liperin kunta (2007a). Talousarvio 2008, taloussuunnitelma 2008–2010, investointiohjelma 2008–2012, Liperin kunnan valtuusto 10.12.2007.
- Liperin kunta (2007b). Liperin kunnan vapaa-ajan asumisen tavoiteohjelma /saaristo-osakuntaohjelma. Hyväksytty kunnanhallituksen kokouksessa 19.11.2007.
- Liperin kunta (2010a). Kunnanhallitus: Vanhan kunnantalon kunnostussuunnitelmien hyväksyminen. Kunnanhallitus 1.2.2010.
- Liperin kunta (2010b). Hallinto. <http://www.liperi.fi/fi/?ID=1333> (luettu 20.3.2013)
- Liperin kunta (2011a). Liperin kunnan maankäyttö- ja kaavoitusohjelman hyväksyminen. Kunnanvaltuusto Pöytäkirja 18.04.2011 Pykälä 16. (luettu 20.3.2013).
- Liperin kunta (2011b). Maankäyttö- ja kaavoitusohjelma 2011–2015. (luettu 20.3.2013).
- Liperin kunta (2011c). Kunnanhallitus: Joukkoliikenteen palvelutasotavoitteet. Pöytäkirja 27.6.2011. <http://webdynasty.pohjoiskarjala.net/Dynasty/liperi/kokous/201199.PDF> (luettu 20.3.2013).

- Liperin kunta (2012a): Kaavoituskatsaus 2012. http://www.liperi.fi/fi/document.cfm?doc=show&doc_id=3749 (luettu 20.3.2013).
- Liperin kunta (2012b). Joukkoliikennesuunnitelman palvelutasotavoitteiden hyväksyminen ja seutulipun asiakashinnan korottaminen. Kunnan hallitus, pöytäkirja 03.09.2012, pykälä 177. <http://webdynasty.pohjoiskarjala.net/Dynasty/liperi/kokous/2012247-12.HTM> (luettu 20.3.2013).
- Liperin kunta (2012c). Liperin terveystalouden investointien jatkotoimet. Kunnanvaltuusto, pöytäkirja 24.9.2012, pykälä 50. <http://webdynasty.pohjoiskarjala.net/Dynasty/liperi/kokous/2012250-9.HTM> (luettu 20.3.2013).
- Liperin kunta (2013a). Ajankohtaista. Tiedote Liperin kouluverkkoasiasta, 28.02.2013. <http://www.liperi.fi/fi/?ID=2215&news=view&newsID=1150> (luettu 20.3.2013).
- Liperin kunta (2013b). Ajankohtaista. Tiedote erityisestä kuntajakoselvityksestä, 05.03.2013. <http://www.liperi.fi/fi/?ID=2215&news=view&newsID=1157> (luettu 20.3.2013).
- Länsi-Savo (2008). Mäntyharjun asemalla kävi jo satoja vieraita. Länsi-Savo 27.10.2008. (luettu 10.2.2012).
- Länsi-Uusimaa (2011). Pohjan kirkonkylän tai Fiskarin koulun lakkauttaminen suunnitteilla Raaseporissa. (luettu 20.3.2013).
- Maaseutupolitiikan yhteistyöryhmä (2009). Maaseutu ja hyvinvoiva Suomi. Maaseutupoliittinen kokonaisuohjelma vuosille 2009–2013. Maaseutupolitiikan yhteistyöryhmän julkaisuja 5/2009. Vammala.
- Maijala, Olli (2009). Yhdyskuntien hajautuminen ja sen hallintakeinot. Teoksessa: Sairinen, Rauno (toim.) Yhdyskuntarakenteen eheyttäminen ja elinympäristön laatu. Yhdyskuntasuunnittelun tutkimus- ja koulutuskeskuksen julkaisuja B96. TKK, Espoo. 27–42.
- Merikari, Mirja (2011). Mäntyharjun kuntakeskuksen maankäytön kehityskuva. Teemana vapaa-ajan asuminen ja matkailu. Oulun yliopisto, 2011. Arkkitehtuurin osasto.
- Mikkelin kaupunki (2010). Mikkelin kaupunkiseudun Rakennemallityö, 7.9.2010. Laajennetun oheisryhmän työseminaari. http://www.mikkeli.fi/fi/liitteet/02_palvelut/03_asuminen_rakentaminen_ja_liikenne/07b_kaupunkiseudun_rakennemalli/tyoseminaarin_diaesitys_070910.pdf (luettu 20.3.2013).
- Mikkelin seutu (2009). Mökkiläisdemokratian kehittäminen. http://www.mikkelinseutu.fi/fi/content/04_asuminen_ja_ymparisto/01_vapaaajanasukasvlt/?C:D=1091696&C:selres=1091696 (luettu 20.3.2013).
- Mikkelin seutu (2010). Mikkelin seudun KOKO –ohjelmaehdotus. http://www.mikkelinseutu.fi/fi/content/tiedostot/liitteet/05_koko/mikkelin_seudun_koko_ohjelmaehdotus.pdf (luettu 20.3.2013).
- Mikkelin seutu (2011). Vapaa-ajan valtuuskunta. Pöytäkirja 4/2011. (luettu 20.3.2013).
- Museovirasto (2009). Mäntyharjun rautatieasema-alue. Valtakunnallisesti merkittävät rakennetut kulttuuriympäristöt. http://www.rky.fi/read/asp/r_kohde_det.aspx?KOHDE_ID=4174 (luettu 20.3.2013).
- Museovirasto (2010). Mäntyharjun vanha keskusta. Valtakunnallisesti merkittävät rakennetut kulttuuriympäristöt. RKY. http://www.rky.fi/read/asp/r_kohde_det.aspx?KOHDE_ID=1142 (luettu 20.3.2013).
- Mustonen, Tuija (1998). Mäntyharjun kulttuuriympäristöohjelma. Suomen ympäristö 191. Etelä-Savon ympäristökeskus, Mäntyharjun kunta 1998.
- Mutanen, Elina (2012). Eheyttävän yhdyskuntasuunnittelun paikallinen tilaus. Tapaustutkimus Mäntyharjun kuntakeskuksessa. Julkaisematon pro gradu -tutkielma. Itä-Suomen yliopisto. Historia- ja maantieteiden laitos.
- Mäkinen, Kaisa (2012). Pohjois-Pohjanmaan muuttuva kulttuuriympäristö. Oulun yliopisto. <http://herkules oulu.fi/isbn9789514297946/isbn9789514297946.pdf> (luettu 20.3.2013).
- Mäntyharjun kunta (2007). Kunnanhallitus: Mäntyharjun kunnan ja Taidekeskus Salmelan yhteistyösopimus. Kh § 187125/06.064/2007. <http://dsjulkaisu.tjhosting.com/~mantyharju/> (luettu 20.3.2013).
- Mäntyharjun kunta (2008). Mäntyharjun kunnan ympäristöohjelma vuosille 2008–2014. http://www.mikkeli.fi/fi/liitteet/02_palvelut/03_ymparisto/13_ymparistonsuojelu/ymparistoohjelma_mantyharju_kv_250608.doc (luettu 20.3.2013).
- Mäntyharjun kunta (2010a). Tervetuloa Mäntyharjuun. Kuntaesite. <http://www.mantyharju.fi/tiedostot/mantyharju-info/kuntaesite.pdf> (luettu 20.3.2013)

- Mäntyharjun kunta (2010b). Loma-asuntomessut Mäntyharjussa 2011. <http://www.loma-asuntomessut.fi/> (luettu 20.3.2013).
- Mäntyharjun kunta (2011). Kaavoituskatsaus 2011. www.mantyharju.fi (luettu 20.3.2013).
- Mäntyharjun kunta (2011b). Kunnan valtuusto: Vuoriniemen asemakaavoituksen käynnistämispöytäkirja. http://www.mantyharju.fi/tiedostot/tekniset_palvelut/Kaavoitus/Vuorin_Ehd_OAS.pdf (luettu 20.3.2013).
- Mäntyharjun kunta (2012a). Kaavoituskatsaus. <http://mantyharju.hosting.documenta.fi/koukous/20121022-4-15160.PDF> (luettu 20.3.2013).
- Mäntyharjun kunta (2012b). Valtuustoseminaarin valmistelu / taloutta tervehdyttävät toimenpiteet / esiselvitys vaihtoehtoisesta palvelutuotantomallista. Kunnanhallituksen kehittämisjaosto Pöytäkirja 5.11.2012, pykälä 46. http://mantyharju.hosting.documenta.fi/cgi/DREQUEST.PHP?page=meeting_frames (luettu 20.3.2013).
- Mäsek (2012). Keskustavisiot liikkeelle. Mäntyharjun seudun elinkeinojen kehitys Oy. <http://www.masek.fi/> (luettu 20.3.2013).
- Mäntysalo, Raine & Peltonen, Lasse & Kanninen, Vesa & Niemi, Petteri & Hytönen, Jonne & Simanainen, Miska (2010). Keskuskaupungin ja kehyskunnan jännitteiset kytkennät. Paras-Arttu-ohjelman tutkimuksia nro 2. Kuntaliitto Acta 217. Helsinki.
- Niemenmaa, V. (2010). Valtio tonttitarjonnan lisääjänä ja yhdyskuntarakenteen eheyttäjänä. Valtiontalouden tarkastusviraston tuloksellisuustarkastuskertomukset 208/2010. Helsinki 2010. http://www.vtv.fi/files/2301/2082010_Tonttitarjonta_netti.pdf (luettu 20.3.2013).
- Osuuskunta ItäMaito (2012). Osuuskunta ItäMaito. <http://www.itamaito.fi/osuuskunta.php> (luettu 20.3.2013).
- Palttila, Y. (2002). Asenteet maaseutua kohtaan ja maaseudulle muutto. Kirjallisuuskatsaus uusimpiin tutkimustuloksiin. Maaseudun uusi aika 1/2002, 8–17.
- Pakarinen, Pekka (2006). Suur-Liperistä leipäpitäjäksi. Liperin kunta. Gummerus Kirjapaino Oy.
- Pekkanen, J. & Majjala, O. & Piispanen, E. & Lehtonen, H. (1997). Maaseudun kilpailukykyisyys asuinympäristönä. Esimerkkinä Hämeenlinnan seutu. Yhdyskuntasuunnittelun tutkimus- ja koulutuskeskuksen julkaisuja B74. Espoo.
- Piironen, Viljam (1966). Yleiskatsaus Liperiin. Liperin kunta. Pohjois-Karjalan kirjapaino.
- Pitkänen, Kati & Ruut, Kokki (2005). Mennäänkö mökille? Näkökulmia pääkaupunkiseutulaisten mökkeilyyn Järvi-Suomessa. Savonlinnan koulutus- ja kehittämiskeskuksen julkaisuja nro 11. Savonlinna 2005. http://epublications.uef.fi/pub/urn_isbn_952-458-701-7/urn_isbn_952-458-701-7.pdf (luettu 20.3.2012).
- Pohjan kunta (1970). Pohjan kunnan keskustan aatekilpailun ohjelma. Raaseporin kaupungin arkisto. Pohjan kunnan arkisto. Pohja.
- Pohjois-Karjalan liitto (2006). Pohjois-Karjalan alueellinen maaseutuohjelma 2007–2013. http://www.pohjois-karjala.fi/Julkiset/Maakuntaohjelma/Kilpailukykyinen_P-K_seminaari_15-16.8.2006_aineistot/P-K_alueellinen_maaseutuohjelma_2007-2013 <https://www.google.fi/search?q=POHJOIS-KARJALAN+ALUEELLINEN+MAASEUTUOHJELMA+2007-2013&ie=utf-8&oe=utf-8&aq=t&rls=org.mozilla:en-US:official&client=firefox-a> (luettu 20.3.2013).
- Pohjois-Karjalan maakuntaliitto (2008). Pohjois-Karjalan maakuntakaava (1. vaihekaava). Osa A kaavaselostus. <http://www.pohjois-karjala.fi/dman/Document.php?documentId=ap08808090054093&cmd=download> (luettu 20.3.2013).
- Pohjois-Karjalan maakuntaliitto (2011). Liperin taajamissa/taajamista työssäkäyvät. Tiedot tilattu/koottu Pohjois-Karjalan maakuntaliitossa 10.5.2011. Väestötiedot/YKR –aineisto.
- Raaseporin kaupunki (2010). Uusi Raaseporin kaupunki. http://www.raasepori.fi/dokument/doc_download/328-broschyr-esite (luettu 20.3.2013).
- Raaseporin kaupunki (2011a). Taloussuunnitelma 2011–2013. <http://www.raasepori.fi/palvelut/hallinto/talousarvio-ja-taloussuunnitelma> (luettu 20.3.2013).
- Raaseporin kaupunki (2011b). Pohjan kunnantalo koulukäyttöön. Sivistyslautakunta 13.12.2011 § 126. <http://kuntatoimisto.ekenas.fi> (luettu 20.3.2013).
- Raaseporin kaupunki (2012a). Kaavoitusohjelma 2012 – 2013. Pöytäkirja. Yhdyskuntatekninen lautakunta 18.1.2012. (luettu 20.3.2013).
- Raaseporin kaupunki (2012b). Talousarvio 2012, taloussuunnitelma 2012–2014. <http://www.raasepori.fi/firstpage/3167-stadens-budget-2012-och-ekonomiplan-2012-2014> (luettu 20.3.2013).

- Raaseporin kaupunki (2012c). Kaupungin hallitus. Ilmasto- ja energiaohjelman hyväksyminen. <http://kuntatoimisto.ekenas.fi/ktweb/> (luettu 20.3.2012).
- Raaseporin kaupunki (2012d). Raaseporin kaupungin ilmasto- ja energiaohjelma. <http://www.novia.fi/assets/Aronia/Aktuellt-2012/Aronia-Raseborg-16-sid-skilda-sidor-30.1-b.pdf> (luettu 20.3.2013).
- Ristimäki, M. (2009). Autoriippuvainen yhdyskuntarakenne ja täydennysrakentamisen haaste. Teoksessa: Sairinen, Rauno (toim.) Yhdyskuntarakenteen eheyttäminen ja elinympäristön laatu. Yhdyskuntasuunnittelun tutkimus- ja koulutuskeskuksen julkaisuja B96. TKK, Espoo. 61–78.
- Rönkä, K., & Fontell, M. & Laine, T. & Pesonen, H. & Päivänen, J. (2000). Eheyttävä yhdyskuntasuunnittelu. Esiselvitys. YTV, Pääkaupunkiseudun julkaisusarja C 2000:2. Helsinki.
- Sairinen, Rauno (2005). Fiskars – Rautaruukista taide- ja käsityöruukiksi. Teoksessa, Timo P. Karjalainen ja Raimo Tikka, Arvot ja asuminen – paikallishistoria uudiskäytön voimavarana. Pohjois-Pohjanmaan korjausrakentamiskeskus (PORA). Multiprint Oy, Oulu.
- Sairinen, Rauno & Heikkinen, T. & Hynynen, A. & Kyttä, M. & Majjala, O. & Ristimäki, M. (2009). Yhteenveto ja johtopäätöksiä. Teoksessa: Sairinen, Rauno (toim.) Yhdyskuntarakenteen eheyttäminen ja elinympäristön laatu. Yhdyskuntasuunnittelun tutkimus- ja koulutuskeskuksen julkaisuja B96. TKK, Espoo. S. 267–288.
- Sairinen, Rauno (2009b). Yhdyskuntarakenteen eheyttämiseen tarvitaan elinympäristön laatua. Asu ja rakenna 5–6/2009.
- Sairinen, Rauno (toim. 2009). Yhdyskuntarakenteen eheyttäminen ja elinympäristön laatu (2009). Yhdyskuntasuunnittelun tutkimus- ja koulutuskeskuksen julkaisuja B96, Teknillinen korkeakoulu, Espoo.
- Sairinen, Rauno & Mononen, Tuija (2010). Yhdyskuntarakenteen eheyttäminen maaseudulla. Teoksessa ESPONin ytimessä ja ympärillä Schmidt-Thomé, Kaisa & Timo Hirvonen (toim.) Yhdyskuntasuunnittelun tutkimus- ja koulutuskeskuksen julkaisuja B 100. 93–110.
- Senaattikiinteistöt (2011). Myydään. Kohde: Mäntyharjun rautiasema. <http://www.senaatti.fi/document.asp?siteID=1&docID=964> (luettu 20.3.2013).
- Sireni, Maarit (2011). Maaseudun harvuus ja väljyys. Maaseutupolitiikan yhteistyöryhmän julkaisuja 6-2011.
- Strandell, A. (2005). Asukasbarometri 2004. Asukaskysely suomalaisista asuinympäristöistä. Suomen ympäristö 746.
- Tako Koulutuskeskus 2013. Fiskarin malli. Ruukki oppimisympäristönä. <http://www.takofiskars.fi/fi/hanke/fiskarin-malli> (luettu 20.3.2013).
- Tapio-Biström, Marja-Liisa & Vihinen, Hilka & Thessler, Sirkka (2006). Maaseudun ja Maatalouden kohtalonyhteys – tapaus Mäntyharju. Terra. Suomen maantieteellisen seuran aikakauskirja 118, 3-4: 173–187.
- Tilastokeskus (2009). Kesämökit (lkm) alueittain 1970-2009. <http://pxweb2.stat.fi/> (luettu 20.3.2013).
- Tilastokeskus (2010). Kuntien perustiedot. <http://pxweb2.stat.fi/> (luettu 20.3.2013).
- Tilastokeskus (2011). Väkiluvun kehitys kunnittain Joensuun seutukunnassa 1980–2010. <http://www.stat.fi/tup/seutunet> (luettu 20.3.2013).
- Tilastokeskus (2012a). Kuntien avainluvut. Liperi. <http://www.stat.fi/tup/kunnat/kuntatie-dot/426.html> (luettu 20.3.2013).
- Tilastokeskus (2012b). Kuntien perustiedot. Mäntyharju. <http://www.stat.fi/tup/kunnat/kuntatie-dot/507.html> (luettu 20.3.2013).
- Tilastokeskus (2012c). Pienaluettelot. <http://www.stat.fi/tup/pienaluettelot/index.html> (luettu 20.3.2013).
- Topelius Z. (1980). Vanha kaunis Suomi. Karisto. Hämeenlinna.
- Tuomi, Marja-Liisa (1984). Suur-Liperin historia. Kirjapaino Oy Maakunta. Joensuu.
- TTS (2010). Asumisen tarpeet sekä yhteisöllisyys, etätyöskentely ja logistiikka Fiskarsin kyläyhteisössä.
- Uudenmaan ELY-keskus (2010). Kuntakortti: Raasepori. http://www.ely-keskus.fi/fi/uutiset/uutiset_alueilta/Documents/Uudenmaan%20ELY/Kuntatapaamiset_2011 (luettu 20.3.2013).
- Uudenmaan maakuntaliitto (2007). Länsi-Uudenmaan liikennejärjestelmäsuunnitelma. Uudenmaan liiton julkaisuja C. http://www.uudenmaanliitto.fi/files/1094/Lansi-Uudenmaan_liikennejarjestelmasuunnitelma_C_55.pdf (luettu 20.3.2013).

- Uudenmaan maakuntaliitto (2007). Uudenmaan liiton maakuntakaavan toteutustarkastelu TARKE. Raportti 26.3.2007. http://www.uudenmaanliitto.fi/files/1181/TARKE_2007.pdf (luettu 20.3.2013).
- Uudenmaan liitto (2007). Länsi-Uudenmaan joukkoliikenteen palvelu- ja tavoitetasoselvitys. Uudenmaan liiton julkaisuja C57-2007. http://www.uudenmaanliitto.fi/modules/publishbank/julkaisupankki_files/319 (luettu 20.3.2013)
- Uudenmaan maakuntaliitto (2009). Lännentiet. Kehityskäytäväselvitys. http://www.uudenmaanliitto.fi/modules/publishbank/julkaisupankki_files/456_C_66_Lannentiet_Kehityskaytava-selvitys.pdf (luettu 20.3.2013).
- Uudenmaan maakuntaliitto (2011). Uudenmaan 2. vaihemaakuntakaava (maakuntakaavan uudistaminen). Luonnos. Kaavaselostus. http://www.uudenmaanliitto.fi/files/3765/SELOSTUS_vii-meinen_versio.pdf (luettu 20.3.2013).
- Uudenmaan maakuntaliitto (2012). Uudenmaan 2. vaihemaakuntakaava, *ehdotus*, kaavaselostus. http://www.uudenmaanliitto.fi/files/4663/kaavaselostus_nahtavilla_14052012.pdf (luettu 20.3.2013).
- Valtioneuvosto (2007). Hallituksen strategia-asiakirja 2007. Valtioneuvoston kanslian julkaisusarja 18/2007. <http://vnk.fi/julkaisukansio/2007/j18-j19-hallituksen-strategia-asiakirja/pdf/fi.pdf> (luettu 20.3.2013).
- Valtioneuvosto (2008). Valtakunnalliset alueiden kehittämisen tavoitteet vuosiksi 2007–2011. Työ- ja elinkeinoministeriön julkaisuja; Alueiden kehittäminen 3/2008. Edit Publishing Oy. http://www.tem.fi/files/18648/temjul_3_2008_alueiden_kehittaminen.pdf (luettu 20.3.2013).
- Valtioneuvosto (2009). Maaseutu ja hyvinvoiva Suomi. Valtioneuvoston maaseutupoliittinen selonteko eduskunnalle. VNS 5/2009 vp. [http://www.eduskunta.fi/triphome/bin/thw/?\\$\[A PPL\]=akirjat&\\${BASE}=akirjat&\\${THWIDS}=0.17/1363795157_230585&\\${TRIPPIFE}=PDF.pdf](http://www.eduskunta.fi/triphome/bin/thw/?$[A PPL]=akirjat&${BASE}=akirjat&${THWIDS}=0.17/1363795157_230585&${TRIPPIFE}=PDF.pdf) (luettu 20.3.2013).
- Valtioneuvosto (2012). Etelä-Savoon ehdotetaan kolmea erityistä kuntajakoselvitysaluetta. Valtiovarainministeriö 14.3.2012. <http://valtioneuvosto.fi/ajankohtaista/tiedotteet/tiedote/fi.jsp?toiid=2213&c=0&moid=192128&startDate=22.6.2011&oid=353195> (luettu 20.3.2013).
- Waystep consulting (2010). Jyväskylän, Kuopion ja Joensuun ja kaupunkiseutujen joukkoliikenteen organisointiselvitys. Liitemateriaali kaupunkikohtaisiin tiivistelmiin. http://www.jyvaskyla.fi/instancedata/prime_product_julkaisu/jyvaskyla/embeds/jyvaskylawwwstructure/41589_Joukkoliikenteenorganis.pdf <http://w3.kuopio.fi/intrakun.nsf/> (luettu 20.3.2012)
- Vilki, Raimo (1979). Tavallaan taajamaksi. Etelä-Savon seutukaavaliitto. Julkaisu 72. Mikkeli.
- Ympäristökeskus Etelä-Savo (2006). Mäntyharjun reitti. <http://www.ymparisto.fi/default.asp?node=12686&lan=fi> (luettu 20.3.2013).
- YM [Ympäristöministeriö] (2008). Tulevaisuuden alueidenkäytöstä päätetään nyt. Tarkistetut valtakunnalliset alueidenkäyttötavoitteet. Ympäristöministeriö. <http://www.ymparisto.fi/download.asp?contentid=98972&lan=fi> (luettu 20.3.2013).

Maaseudun Tulevaisuus

- 8.6.2007: Vapaavuori: Asumisen energiankulutusta vähennettävä. Laura Ihalainen.
- 23.7.2007: Asumisen energiankulutusta vähennettävä. Nimimerkki Eko.
- 15.12.2008: Lopetetaan maatalouden ja haja-asutuksen syylistäminen. Petri Huovila.
- 16.1.2009: Tiivistäkää, tiivistäkää. Jukka-Pekka Kataja.
- 29.10.2009: Asuntotyöryhmä haluaa keskittää yhdyskuntarakennetta vaikka pakolla. Niklas Holmberg.
- 8.7.2011: Tiivistämispolitiikka ei sovi maaseudulle.

LIITE: Tutkimuksen työprosessi

Hanke aloitettiin kuntatietojen keräämisellä. Lähtökohtana oli rajata kuntahistoriallisen aineiston avulla kirkonkylien ja kuntakeskusten taajamoitumisen vaiheet sekä paikallistaa kirkonkylän rakennetussa ympäristössä edelleen näkyvät paikallishistorialliset merkit. Kuntien nykytilannetta tarkasteltiin kuntien seudullisen aseman näkökulmasta, koska työssäkäynti ja asuminen määrittävät niin nykyistä kuin tulevaa kuntapolitiikkaa entistä enemmän. Työssäkäynti- ja asumistietojen haussa tehtiin yhteistyötä Uudenmaan, Etelä-Savon ja Pohjois-Karjalan maakuntaliittojen sekä Suomen ympäristökeskuksen kanssa. Väestöpohjan sekä elinkeino- ja palvelurakenteen rinnalla tarkasteltiin kuntien yhdyskuntarakenteen muotoa ja maankäytön tavoitteita. Näihin perehdyttiin mm. kuntien kehittämisasiakirjojen sekä lautakuntien, valtuustojen ja kunnanhallitusten päätöspöytäkirjojen luennalla.

Tämän jälkeen kuntakuva rajattiin lähemmin kirkonkyliin ja kuntakeskuksiin ja siirryttiin haastatteluvaiheeseen. Haastattelujen tarkoitus oli pohjustaa kunnissa järjestettäviä työpajoja. Ensin tehtiin tutustumiskierros kuntiin ja haastateltiin kunnan kehittämisestä ja maankäytöstä vastaavat ja siihen vaikuttavat virkahenkilöt. Haastatteluihin osallistui Mäntyharjulla neljä henkilöä ja Raaseporissa ja Liperissä kaksi molemmissa. He kertoivat kuntien kaavoitustavoitteista ja seudullisesta maankäytön yhteistyöstä sekä kuntien ilmastopolitiikkaan liittyvistä tavoitteista ja suunnitelmista. Tässä vaiheessa rakentui konkreettisempi kuva kunkin kunnan nykyisestä asumisen sijainnin ohjauksesta ja maankäytön suunnitelmista sekä väestöä ja liikennettä koskevista tavoitteista. Tuolloin pohdittiin myös paikallisesti sekä kohdekuntien että -kylä välisiä kehittämispoliittisia eroja ja yhtäläisyyksiä.

Haastatteluja jatkettiin niin, että mukaan valittiin sellaisia henkilöitä, jotka ovat olleet aktiivisia kirkonkylän kehittämisessä tai osallistuneet kirkonkyläkuvaan ja historiaan liittyviin hankkeisiin. Mäntyharjulla haastateltiin kolmea aktiivista paikallishistoriasta sekä nykytilanteesta ja kuntakeskuksen kehittämisestä kiinnostunutta henkilöä. Pohjan ja Fiskarsin alueella haastateltiin yhteensä seitsemää kylien kehittämisestä kiinnostunutta henkilöä. Liperissä ei tehty kirkonkyläkuvaan ja paikallishistoriaan liittyviä haastatteluja vaan vastaavat tiedot kerättiin keskustellen ja havainnoimalla kirkonkylää käsittelevässä valokuvauuskävelytapahtumassa ja sitä käsittelevissä kyläilloissa. Näkökulmia Liperin kirkonkylään – kyläkävelyyn osallistui 21 henkilöä (ks. Kyläisännöitsijä 2012).

Lisäksi kesäkuussa 2011 hanke osallistui Joensuun seudun Leaderin sekä Pro-Liperin järjestämään Liperin kirkonkylän historiaa ja nykypäivää dokumentoivaan valokuvauuskävelyyn ja siihen liittyvään koulutukseen. Valokuvailtoja järjestettiin yhteensä kolme kertaa, niihin osallistui kymmenen henkilöä. Osallistujat kertoivat samalla myös tutkimukselle Liperin kirkonkylästä ja asukkaiden kannalta tärkeistä ympäristöä ja tiloja sekä toimintaa koskevista tavoitteista.

Hankkeen työpajat olivat keskeinen osa työprosessia. Niissä esittelimme tutkijoina hankkeen alustavia tuloksia ja eheyttävän suunnittelun periaatteita paikallisille asukas- ja yhdistysaktiiveille sekä kävimme heidän kanssa keskustelua alueen nykytilanteesta sekä ongelmista että mahdollisuuksista. Työpajojen lopuksi pohdittiin vielä tarkemmin eheyttävän suunnittelun periaatteiden ja tavoitteiden sopivuutta kyseiselle alueelle.

Liperin työpaja järjestettiin 12.10.2010 ja siihen osallistui kahdeksan henkilöä. Osallistujat edustivat eri yhdistyksiä ja mukana oli myös kunnan yhdyskuntasuunnittelija. Osallistujat jaettiin kahteen ryhmään. Mäntyharjun työpajaan (21.11.2010) osallistui kuusi henkilöä, he muodostivat yhden ryhmän. Pohjan ja Fiskarsin yhteiseen työpajaan (9.1.2011) osallistui 14 henkilöä ja heidät jaettiin kolmeen ryhmään. Liitteessä 2. on esitetty tiivistetysti työpajoissa esiin nousseita kirkonkylän ja keskustaajaman kehittämisteemoja. Koosteiden loppuun on tapauskohtaisesti lisätty haastatteluista (ja Liperissä myös työpajasta) tiivistetty virkahenkilön näkökulma.

Tutkimus on tehnyt yhteistyötä kolmen muun hankkeen kanssa:

- Etelä Savon liiton kehittämishanke "Uusiutuva kirkonkylä uusiutuvan maaseudun veturina, Case Mäntyharju" (vetäjänä Jarmo Vauhkonen)
- Elina Mutasen (2012) pro gradu -tutkielma "Eheyttävän suunnittelun paikallinen tilaus – Tapaustutkimus Mäntyharjun kuntakeskuksesta, jossa tehtiin laajasti teemahaastatteluja alueen asukkaille (Itä-Suomen yliopiston ympäristöpolitiikan oppiaine).
- Mirja Merikarin (2011) diplomityö "Mäntyharjun kuntakeskuksen maankäytön kehityskuva – Teemana tulevaisuuden vapaa-ajan asuminen ja matkailu" (Oulun yliopisto, arkkitehtuurin osasto), jossa tarkasteltiin vapaa-ajan asumisen mahdollisuuksia kuntakeskuksen uusiutumisessa.
- Fiskars Oy:n kehittämishanke "Hyvinvoiva Ruukki: Fiskarsin kylän kestävä tulevaisuus" (julkaisu tulossa).

Lisäksi hanke järjesti 26.–27.8.2010 Karstulassa järjestetyssä valtakunnallisessa maaseutututkijatapaamisessa työryhmän "Asuinmaaseutu, yhdyskunnat ja maankäyttö", jossa teemaa keskusteltiin yhdessä maaseudun tutkijoiden ja kehittäjien kanssa. Tutkimusprojektia on esitelty myös Suomen Kotiseutuliiton hallituksen ja Liperin kunnan edustajille (31.10.2011).

KUVAILELEHTI

Julkaisija	Ympäristöministeriö Rakennetun ympäristön osasto	Julkaisuaika Lokakuu 2013
Tekijä(t)	Jukka Sihvonen, Tuija Mononen ja Rauno Sairinen	
Julkaisun nimi	Kirkonkylien mahdollisuudet ja eheyttävä yhdyskuntasuunnittelu	
Julkaisusarjan nimi ja numero	Suomen ympäristö 11/2013	
Julkaisun teema	Rakennettu ympäristö	
Tiivistelmä	<p>Tutkimusraportissa tarkastellaan eheyttävän yhdyskuntasuunnittelun mahdollisuuksia kirkonkylien suunnittelussa muuttuvissa kuntatilanteissa. Tutkimuksen keskeiset kysymykset ovat: 1) Mitä eheyttävä yhdyskuntasuunnittelu tarkoittaa kirkonkyliissä ja laajemmin maaseudulla? 2) Millaisin tavoittein ja keinoin eheyttävää suunnittelua olisi mahdollista toteuttaa kirkonkyliissä ja isommissa maaseudun kylissä? 3) Mitä ovat eheyttämisen edellytykset kirkonkylien erilaisissa olosuhteissa?</p> <p>Eheyttävä yhdyskuntasuunnittelu on perinteisesti ollut kaupunkisuunnittelun työväline. Maaseutukontekstissa sen soveltamista ei ole juurikaan kokeiltu ja sen merkitys on epäselvä. Ilmastonmuutos ja myös maaseutua koskeva ilmastopoliittika ovat kuitenkin nostaneet eheyttävän yhdyskuntasuunnittelun maaseutuun ja sen kehittämiseen liittyvään keskusteluun 2000-luvulla. Sen sisällöt ovat kuitenkin erilaiset kuin kaupungeissa ja eroavat maaseudun erilaisissa olosuhteissa. Muuttovoittoisten maaseutualueiden ongelmat ovat erilaiset kuin harvaan asutulla tai taantuvalla maaseudulla.</p> <p>Tutkimuksessa kirkonkylien tilannetta tarkastellaan eheyttävään suunnitteluun kuuluvan paikallisen tilauksen näkökulmasta. Lähtökohtana on, että eheyttämistä ei tule ymmärtää pelkästään rakenteellisena tiivistämisenä vaan myös kulttuurisena, sosiaalisena ja laadullisena käsitteenä.</p> <p>Tutkimusanalyysi yhdistetään paikalliseen kehittämistoimintaan. Tutkimushankkeen tuloksia voivat hyödyntää paikallisyhteisöt sekä kunnat ja maakuntaliitot omassa toiminnassaan. Työ palvelee kuntien ja maakuntaliittojen aluekehitystyötä ja kaavoitusta. Tutkimus on toteutettu monimetodisella otteella. Tapauskohteina on neljä erilaista kylää: Liperin, Mäntyharjun ja Pohjan kirkonkylät sekä Fiskarsin ruukki.</p> <p>Kuntaliitosten seurauksena monen kirkonkylän asema on muuttumassa; ne eivät ole enää keskus-taajamia, vaan kyliä muiden joukossa. Niiden tulevaisuus näyttää heikolta, jos kuntaliitoksen jälkeen palveluverkkoa ja kehittämistä koskevia päätöksiä tehdään vähenevän väestön tilanteessa tai väestön keskittyessä uuden kunnan suuriin taajamaan. Tutkimuksen perusteella eheyttävän suunnittelun periaatteista saattaa löytyä mahdollisuuksia kirkonkylien aseman vahvistamiseen.</p> <p>Maaseudulla yhdyskuntarakenteen eheyttävä suunnittelu tarkoittaa hajarakentamisen vahvempaa ohjausta ja uuden rakentamisen painopisteen suuntaamista kyliin ja asutustaajamiin niin, että se tukee olemassa olevia rakenteita ja palveluja. Kirkonkyliissä eheyttävän suunnittelun sisältöjä kannattaisi rakentaa laajalla yhteistyöllä ja vuoropuhelulla. Eheyttävän yhdyskuntasuunnittelun onnistuminen saattaa olla kiinni siitä, kuinka asukkaat, yhdistykset sekä kunnanhallinnon edustajat onnistuvat määrittelemään paikallisen tilauksen yhteistyössä. Kirkonkylien houkuttelevuus on riippuvainen myös palvelujen, työpaikkojen ja harrastusten saavutettavuudesta. Saavutettavuutta voidaan parantaa maankäytön suunnittelun ja sijainninhajauksen lisäksi myös monin muin keinoin. Kirkonkyliä kannattaa kehittää lähiliikkumista suosivaksi. Eheyttävässä suunnittelussa kirkonkylä kannattaa ymmärtää myös historiallisina paikkoina sekä maisemina. Uudistuvalla rakennetulla ympäristöllä on aina laajempia ja syvempiä merkityksiä sekä vanhoille että uusille asukkailla.</p>	
Asiasanat	Kirkonkylä, eheyttävä yhdyskuntasuunnittelu, ilmastonmuutos, kyläsuunnitelma, kyläkehittäminen, kyläkaava	
Rahoittaja/ toimeksiantaja	Maaseutupoliittikan yhteistyöryhmä /maa- ja metsätalousministeriö	
	ISBN 978-952-11-4233-8 (PDF)	ISSN 1796-1637 (verkkoy.)
	Sivuja 93	Kieli suomi
Julkaisun myynti/ jakaja	www.ym.fi/julkaisut	
Julkaisun kustantaja	Ympäristöministeriö	
Painopaikka ja -aika	Helsinki 2013	

PRESENTATIONSBLAD

Utgivare	Miljöministeriet Avdelningen för den byggda miljön	Datum Oktober 2013
Författare	Jukka Sihvonen, Tuija Mononen och Rauno Sairinen	
Publikationens titel	Kirkonkylien mahdollisuudet ja eheyttävä yhdyskuntasuunnittelu (Kyrkbyarnas möjligheter och förenhetligande samhällsplanering)	
Publikationsserie och nummer	Miljön i Finland 11/2013	
Publikationens tema	Byggd miljö	
Sammandrag	<p>I forskningsrapporten studeras förenhetligande samhällsplanering och de möjligheter den erbjuder i planeringen av kyrkbyar i samband med att kommunernas situation förändras. De centrala frågorna i projektet är: 1) Vad innebär förenhetligande samhällsplanering i kyrkbyar, och mer allmänt på landsbygden? 2) Med vilka mål och medel kan förenhetligande samhällsplanering genomföras i kyrkbyar och i större byar på landsbygden? 3) Vilka är förutsättningarna för förenhetligande om man ser till de varierande förhållandena i kyrkbyarna?</p> <p>Förenhetligande samhällsplanering har traditionellt varit ett redskap som använts i stadsplaneringen. Det finns knappt några erfarenheter alls av att tillämpa sådan planering i landsbygdssammanhang, och dess betydelse är därför oklar. Klimatförändringen, och även den klimatpolitik som berör landsbygden, har dock bidragit till att den förenhetligande samhällsplaneringen lyfts fram i debatten om landsbygden och landsbygdsutveckling på 2000-talet. Innehållet är också ett annat än för städer, och det varierar också enligt olika landsbygdsförhållanden. Landsbygdsområden med inflyttningsöverskott har andra slags problem än glesbygdsområden och landsbygdsområden på tillbakagång.</p> <p>I forskningsrapporten studeras kyrkbyarnas situation med tanke på den lokala efterfrågan som hör samman med förenhetligande planering. Utgångspunkten är att förenhetligandet inte ska ses endast som en förtätning av samhällsstrukturen, utan också som ett kulturellt, socialt och kvalitativt begrepp.</p> <p>Forskningsanalysen ska kopplas till den lokala utvecklingsverksamheten. Lokala sammanslutningar, kommuner och landskapsförbund kan utnyttja forskningsprojektets resultat i sin egen verksamhet. Arbetet gagnar kommunernas och landskapsförbundens regionala utvecklingsarbete och planläggning. Studien har gjorts med en kombination av olika metoder. Fallen representeras av fyra olika byar: kyrkbyarna Libelits, Mäntyharju och Pojo samt Fiskars bruk.</p> <p>För många kyrkbyar kommer kommunsammanslagningarna att innebära förändrad ställning; de kommer inte längre att vara centralorter, utan byar bland alla andra. Efter kommunsammanslagningarna är deras framtid osäker, ifall de beslut som rör servicenätet och utvecklandet fattas på basis av ett minskande invånarantal eller om befolkningen koncentreras till den största tätorten i den nya kommunen. Studien visar att principerna för förenhetligande planering kan ge möjligheter som kan stärka kyrkbyarnas ställning.</p> <p>På landsbygden innebär förenhetligande planering av samhällsstrukturen att det glesa byggandet styrs i högre grad och att merparten av nybyggnationen förläggs till byar och bosättningscentra så att den stöder befintliga strukturer och tjänster. När innehållet i den förenhetligande planeringen utformas lönar det sig att satsa på brett samarbete och dialog. Huruvida den förenhetligande samhällsplaneringen lyckas eller inte kan bero på hur invånare, föreningar och kommunförvaltningens representanter tillsammans lyckas definiera den lokala efterfrågan. Även servicen, arbetsplatserna och tillgängliga hobbyer avgör hur lockande kyrkbyarna är. Tillgängligheten kan förbättras genom planering av markanvändningen, lokaliseringsstyrning och många andra metoder. Det lönar sig att utveckla kyrkbyarna så att de gynnar närtrafik. Det finns skäl att i den förenhetligande planeringen också betrakta kyrkbyarna som historiska platser och landskap. En byggd miljö som förnyas får alltid bredare och djupare innebörd för både gamla och nya invånare.</p>	
Nyckelord	Kyrkby, förenhetligande samhällsplanering, klimatförändring, byplan, utvecklande av byar	
Finansiär/ uppdragsgivare	Landsbygdspolitiska samarbetsgruppen /jord- och skogsbruksministeriet	
	ISBN 978-952-11-4233-8 (PDF)	ISSN 1796-1637 (online)
	Sidantal 93	Språk Finska
		Offentlighet Offentlig
Beställningar/ distribution	www.ym.fi/julkaisut	
Förläggare	Miljöministeriet	
Tryckeri/tryckningsort och -år	Helsingfors 2013	

DOCUMENTATION PAGE

<i>Publisher</i>	Ministry of the Environment Department of the Built Environment	<i>Date</i> October 2013
<i>Author(s)</i>	Jukka Sihvonen, Tuija Mononen and Rauno Sairinen	
<i>Title of publication</i>	Kirkonkylien mahdollisuudet ja eheyttävä yhdyskuntasuunnittelu (Opportunities for parish villages and supplementary community planning)	
<i>Publication series and number</i>	The Finnish Environment 11/2013	
<i>Theme of publication</i>	Built Environment	
<i>Abstract</i>	<p>This research report evaluates the opportunities parish villages have in using supplementary community planning to change municipal environments. The key questions of the study are: 1) What does supplementary community planning mean in parish villages, and more generally, in rural areas? 2) Which goals and methods are realistic for supplementary community planning in parish and other major rural villages? 3) What are the preconditions for supplementary community planning in the diverse circumstances faced by parish villages?</p> <p>Supplementary community planning has traditionally been used as a city planning tool. In rural contexts, its application has hardly been tested and its impact is unclear. In the 2000s, however, climate change and climate politics – which affect rural and urban regions alike – have led to the inclusion of supplementary community planning in the discourse on the countryside and its development, albeit with differences not only compared to urban environments, but also between the various regions. Communities face a wide spectrum of challenges, depending on whether their population is growing or receding.</p> <p>The study evaluates the situation of parish villages from the perspective of local orders, which are a part of supplementary community planning. It is based on the assumption that supplementary planning not only refers to the consolidation of structures but also involves cultural, social and quality concepts.</p> <p>The research analysis is combined with local development activities. The results of the project can be utilised by local communities, municipalities and regional councils in their own work. It supports these councils and municipalities in their regional development and planning tasks. A mixed methods approach was applied in the research. Four different villages served as case study objects: the parish villages of Liperi, Mäntyharju and Pohja, and the Fiskars mill village.</p> <p>The consolidation of municipalities has changed the role of parish villages, reducing many a former local centre to being a village among many. Their outlook is bleak if, following the consolidation, decisions concerning service networks and development are based on the reduction in the local population or its influx into the larger centre of the emerging municipality. The study shows that the principles of supplementary community planning might create opportunities for strengthening the position of parish villages.</p> <p>In the countryside, supplementary planning of social structures means better coordination of construction activity in sparsely populated regions and the concentration of new real estate projects in the vicinity of existing villages and residential areas, utilising the present structures and services. The contents of supplementary community planning in parish villages should be agreed on through broad cooperation and dialogue. The success of supplementary community planning may depend on how effectively residents, organisations and the representatives of municipal administration cooperate in defining local orders. The attractiveness of parish villages furthermore depends on the availability of services, jobs and leisure activities. This availability can be improved through land use planning and coordination, as well as in many other ways. A parish village development concept supporting short travel distances will ultimately pay off. Supplementary planning should take the parish village's role as a historical place and landscape into account. A regenerating built environment always has wider and deeper significance to residents old and new.</p>	
<i>Keywords</i>	Parish village, supplementary community planning, climate change, village planning, village development, village layout.	
<i>Financier/ commissioner</i>	Rural Policy Committee/Ministry of Agriculture and Forestry	
	ISBN 978-952-11-4233-8 (PDF)	ISSN 1796-1637 (online)
	<i>No. of pages</i> 93	<i>Language</i> Finnish
		<i>Restrictions</i> For public use
<i>For sale at/ distributor</i>	www.ym.fi/julkaisut	
<i>Financier of publication</i>	Ministry of the Environment	
<i>Printing place and year</i>	Helsinki 2013	

Eheyttävä yhdyskuntasuunnittelu on perinteisesti ollut kaupunkisuunnittelun työväline. Ilmasto- ja energiapolitiikka sekä palvelujen ylläpito ovat nostaneet eheyttävän yhdyskuntasuunnittelun maaseutuun ja sen kehittämiseen liittyvään keskusteluun. Tutkimuksen lähtökohtana on, että eheyttävän yhdyskuntasuunnittelun haaste koskee myös maaseutua. Sen sisällöt ovat kuitenkin erilaiset kuin kaupungeissa ja eroavat maaseudun erilaisissa olosuhteissa.

Eheyttävän yhdyskuntasuunnittelun yhtenä lähtökohtana on kylän paikallinen eli asukaslähtöinen kehittäminen. Tätä varten tutkimushankkeeseen kuuluivat kirkonkylien asukastyöpajat. Kuntaliitosten seurauksena monen kirkonkylän asema on muuttumassa. Tutkimuksen perusteella eheyttävän suunnittelun periaatteista saattaa löytyä mahdollisuuksia kirkonkylien aseman asukaslähtöiseen vahvistamiseen.

Ympäristöministeriö
Miljöministeriet
Ministry of the Environment